

Sosyal Bilimler Alanında Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler-II

Editör: Prof. Dr. Mustafa Yağbasan

Sosyal Bilimler Alanında Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler-II

Editör:

Prof. Dr. Mustafa Yağbasan

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozguryayinlari.com

✉ info@ozguryayinlari.com

Sosyal Bilimler Alanında Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler-II

Editor: Prof. Dr. Mustafa Yağbasan

Language: Turkish-English

Publication Date: 2024

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-975-447-919-5

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub493>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Yağbasan, M. (ed) (2024). *Sosyal Bilimler Alanında Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler-II*.

Özgür Publications. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub493>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozguryayinlari.com/>

İçindekiler

Bölüm 1

1990'dan 2020'ye Yozlaşmanın İzlerini Popüler Şarkı Sözlerinde Aramak:
Semantik ve Metaforik Bir Analiz 1

Mustafa Yağbasan

Şüheda Korkmaz

Elif Kaygusuzoğlu

Bölüm 2

Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Çevresel Maliyet İlişkisi 25

Ferah Yıldız

Bölüm 3

Küresel Eğitim ve Küresel Diversite 39

Zafer Gündüz

Bölüm 4

Toplumsal Cinsiyet ve Din Konulu Tezlerin Haritalanması: Bibliyometrik
İnceleme 59

Ali Alp

Nalan Işık

Bölüm 5

Yeşilova Saldı Gölü'nün Kırsal Turizm Potansiyeli ve İleriye Dönük Öneriler 77

Utku Ongun

Anıl Örnek

Bölüm 6

- Turizmin Karanlık Yüzü: Seks Turizmi Bibliyometrik Analiz 99
Utku Ongun

Bölüm 7

- Türkiye’de Tarım Arazilerinin Parçalılığının Yapısal ve Mevzuat Durumu 131
Mehmet Bozoğlu
Hasan Gündoğdu

Bölüm 8

- Sürdürülebilir Kalkınma Perspektifinden Küresel Gelir Dağılımı Eşitsizliğinde
Güncel Eğilimler 147
Filiz Sanal Çevik

1990'dan 2020'ye Yozlaşmanın İzlerini Popüler Şarkı Sözlerinde Aramak: Semantik ve Metaforik Bir Analiz

Mustafa Yağbasan¹

Şüheda Korkmaz²

Elif Kaygusuzoğlu³

Özet

Gerek eski yazıtlara gerekse linguistiğin teorik yaklaşımlarına göre insanoğlu tarafından müziksel faaliyetlerin özellikle doğa ve hayvan seslerinin taklit edilmesi marifetiyle ortaya çıktığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu eylemselliğin ilk çağ uygarlıklarına dayandığını söylemek mümkün görünmektedir. Zaman içerisinde evrensel bir yapıya bürünen müzik uğraşı, tarihten günümüze kullanılan bir iletişimsel eylem ve paylaşım aracı şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı zamanda bireyin ruh dünyasının aynası olan müzik, bir sanatsal faaliyet olmanın yanı sıra şüphesiz duygu ve düşüncelere de eşlik etmektedir. Kültürel kodları da içinde barındıran bu eylem, dijital platformların gelişmesiyle birlikte daha kolay ulaşılabilen kolektif bir etkinlik halini almıştır. Dolayısıyla bir endüstri sektörü haline dönüşen ve hızla tüketilen müzik, doğal olarak sanatsal naifliğini yitirerek zamanla bir dekadenz sürecine girmiştir denilebilir. Tüketilmeye meyilli, muhtaç ve müsait olan tüm popüler ürünlerde olduğu gibi şarkı sözlerinin ve müziklerin de bu süreçten etkilenmemesi kuşkusuz kaçınılmazdır.

Bu araştırma söz konusu bu paradigmaya dayalı olarak 1990'dan ve 2020'ye değin hit şarkı sözleri içeriklerinde meydana gelen değişim ve dönüşümlerin dil yozlaşmasındaki boyutlarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Zira bir

1 Prof. Dr., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, ORCID: 0000-0002-0339-475X, mustafa.yagbasan@ozal.edu.tr (Sorumlu yazar)

2 Y. Lisans Öğrencisi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, ORCID: 0009-0006-0603-7287, suheda.korkmaz@ozal.edu.tr

3 Y. Lisans Öğrencisi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, ORCID: 0009-0004-9387-4686, elif.kaygusuzoglu@ozal.edu.tr

'*tm*' olarak tanımlanan müziğin en önemli yapı taşlarından biri de şüphesiz müziğin sözcüğüdür. Toplumsal yaşam içerisinde önemli bir konuma sahip olan ve süreç içerisinde sanatsal perspektiften uzaklaşan şarkı sözlerinin menfi yöndeki bu yozlaşma sürecinin bilimsel verilere dayalı olarak analiz edilmesi bu çalışmayı anlamlı kılmaktadır. Geniş toplumsal kitleler tarafından takip edilen ve tüketilen şarkı sözlerinin kültürel dinamiği oluşturan dil ve iletişim yeteneklerini hangi ölçüde yozlaştırdığının tespit edilmesi bu açıdan önem arz etmektedir. "1990'lı ve 2020'li yıllar arasında şarkı sözleri belirgin şekilde yozlaşmıştır" şeklindeki temel hipotezden hareket edilerek yürütülen bu çalışmada dönemsel olarak seçilen hit şarkı sözleri ile sınırlı tutulmuştur. Bu bağlamda 1990 yılından başlayarak 10 yıl arayla dört dönem esas alınarak 2'şer hit şarkı örnekleme dahil edilmiş ve toplamda 8 (sekiz) şarkı analiz edilmiştir. İçerik analizi yöntemi ile semantik ve metaforik açıdan tahlil edilen bulgulardan araştırma başında ortaya konulan temel hipotezi destekler mahiyette manidar bulgulara ulaşılmıştır.

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünyada iletişimin gün geçtikçe diğer alanlarla paralel bir şekilde genişlediğinden ve dönüştüğünden söz etmek mümkün görünmektedir. Bu bağlamda farklı iletişimsel platformlarında senkron veya asenkron şeklinde gerçekleşen iletişimin pek çok türüne artık rastlanmaktadır. Birey yaşamını geçmişten günümüze doğrudan etkileyen bu transfigürasyon hali, aynı zamanda üreten ve hızla tüketen bir çağın kapısını da aralamış durumdadır. Bu güdülenme durumu, yaşamsal faaliyetlerin neredeyse tamamında görülebilmekte ve hissedilebilmektedir. Zira geleneksel medyadan sonra post medyanın da insan hayatına doğrudan nüfuz etmesiyle birlikte iletişimsel eylemler çok daha ileri boyutlara taşınmış ve küreselleşmekle birlikte bu alanlarda pek çok içeriğin anlık olarak yayılması ve tüketilmesi mümkün hale gelmiştir. Fasilasız olarak görsel, işitsel ve yazılı metinlere veya çeşitli ses ve müzik gibi farklı enformasyonlara maruz kalınması durumu kuşkusuz toplumsal ve bireysel yaşamı da doğrudan etkileyebilmektedir.

İletişimin en önemli aracı şüphesiz dildir. Dil ile düşünce arasındaki bağlantının bir uzantısı olarak dili, kültürel kodların yekûnu olarak nitelendirmek ve bu bağlamda yerel sembol ve simgelerin semantik bir arenası şeklinde ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla iletişim ve dil toplumsal yaşamının devamlılığı için en önemli aygıttır denilebilir. Zira iletişimsel eylem; gündelik hayatta insanların ilişki içerisinde olabilmelerini, konuşma-dinleme, duygu, düşünce ve arzuları çeşitli sembol, simge, endis, ikon gibi semiyotik unsurlarla veya jest ve mimiklerle dile getirebilmeyi sağlayan yaşamsal bir etkinliktir. Bu bağlamda semantik veya metaforik değeri olan pek çok dilsel veya dil dışı veya yazılı -sözlü mesajları farklı şekillerde

insanlara iletebilmek mümkündür. Kuşkusuz melodiler ve şarkı sözleri de bu eylemselliğin bir parçasıdır. Duygu aktarımından yatıştırılmaya, acıların katarsisinden neşelenmeye kadar pek çok hissiyatı şarkılarda bulabilmek adına insanlar bu iletişimsel araçları tercih edebilmektedirler. Şarkı, birtakım söz, ezgi ve seslerle harmanlanmış, herhangi bir birey (sanatçı) tarafından icra edilen, duygu aktarımını sağlayan ve semantik değerler içeren insani bir faaliyettir. Genel kabul görme potansiyeli taşıyan bu tanımdan hareketle duygulara hitap eden bu iletişim aracına insanların bu denli rağbet göstermesi anlaşılabilir ve makul görülebilir bir durumdur.

Geçmiş yıllarda veya günümüzde dönem özelliklerinin izlerini taşıyan birçok şarkının varlığından söz edilebilir. Ancak gün geçtikçe büyüyen ve yayılan müzik kültürünün zaman içerisinde pek çok evrim geçirdiği de gözlenebilmektedir. Gerek söz ve anlam, gerekse ezgi ve tını açısından bu değişiklikler açık şekilde fark edilebilmektedir. Dolayısıyla dönemsel olarak çok dinlenen, sevilen ve bazen de bir akım haline dönüşerek popülerleşen şarkılarla da karşılaşmak mümkündür. Popülerleştikçe daha fazla tüketilen, buna bağlı olarak çoğu zaman niteliksiz olarak üretilen ve zamanla tecimsel boyuta evrilen müzik sektöründeki şarkı sözlerinin içerikleri; kelime, ezgi vs. ile daha fazla dikkat çekme potansiyeli taşımaya başlamıştır. Birekul'a göre *“Özellikle popüler sanatın açığa çıktığı ve gündelik yaşamın bir parçası haline geldiği müzik ve bu müziğin en önemli parçalarından biri olarak şarkı sözleri, gelinen durumu en belirgin biçimde özetleyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda şarkı sözleri manadan maddeye dönüşün pek çok örneğini barındırmaktadır”* (2015, s. 13). Bu tespitlerden de anlaşılacağı üzere anlam açısından şarkı ve müziklerin zaman içerisinde semantik açıdan sarsıldığını söylemek mümkün görünmektedir. Teknolojik araçlar marifetiyle daha geniş kitlelere ulaşabilen bu şarkılar yalnızca tını ve söz olmaktan öte, içerdikleri anlam açısından da önem taşımaktadır. Zamanla popüler olma sürecine giren, ancak ahlaka mugayir içerikleri de ihtiva eden şarkıların, özellikle de sözlerinin sektörel bağlamda *'hit'* (popüler) konuma gelerek sosyal yaşamda meşrulaşmasına zemin hazırladığı görülebilmektedir. Dolayısıyla teknolojik ve sosyal devrim içerisinde olan bu yeni sosyal paradigma anlayışı, farkında olunmadan insanların haz ve tutkularını da negatif anlamda derinden etkileyebilmektedir.

Geçmişten günümüze şarkı sözlerinde yaşanan pek çok değişiklik arasında semantik bağlamın oldukça fazla bir yer tuttuğunu söylemek mümkün görünmektedir. Günlük 1-2 saati aşan dinleme oranı ve kelimelerin tekrarları ile birlikte düşünüldüğünde; içerik ve hitap ettiği hedef kitle açısından hayati öneme haiz olduğu söylenebilir. Şarkıların taşıdığı ve içerdığı anlamlarının bireyler arasında müspet veya menfi bağlamda izafiyet arz edebileceği de

kuşkusuz içselleştirme anlamında belirleyici bir parametredir ve popülerliğin bu izlek üzerinden de değerlendirilmesi gerekir. Özellikle çağa ayak uyduran, dönem dilini yansıtan ve gün geçtikçe hit halini alan bu şarkı sözlerinin zamanla yozlaştığı ve argo sayılacak kelime kullanım sıklığının gün geçtikçe arttığı görülebilmektedir. Ancak bu momentumun temel sorunsalı; tekrar edilen kelimelerin, söylenen sözlerin ve anlatılmak istenenlerin bireyi etki altına alabilme kapasitesi taşımasıdır. Oldukça geniş bir kitleye hitap eden şarkılar içerisinde geçen kelime, ritim, ezgi veya melodi gibi tüm unsurlar bu açıdan önem taşımaktadır. Bu temel sorunsaldan yola çıkarak 1990-2020'li yılları arası hit şarkı sözlerinin yapısal özelliklerinin, sosyo-kültürel ve psiko-sosyal işlevinin semantik ve metaforik açıdan ele alınması bu araştırmanın temel hedefidir ve çalışmayı anlamlı kılmaktadır.

2. KURAMSAL, KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR

Türk Dil Kurumunun (2024) dijital sözlüğünde müzik kavramı; “1. *Birtakım duygu ve düşünceleri belli kurallar çerçevesinde uyumlu seslerle anlatma sanatı; musiki.* 2. *Bu biçimde düzenlenmiş seslerden oluşan eserlerin okunması veya çalınması*” şeklinde iki tanımla karşımıza çıkmaktadır. Müzik, ilk çağlardan itibaren insanların iletişim amacına matuf olarak; belirli duyguları paylaşma, dışa vurma ya da sadece duyguları anlatma aracı olarak kullanılan bir yöntemdir. Bu açıdan bakıldığında müzik aynı zamanda yaşamın ta kendisidir de denilebilir. Bu yaklaşımın en basit örneklerini doğada görmek mümkündür. Doğa seslerinden öykünerek başlayan ve bugünkü halini alan müziğin bu serüveni günümüzde artık dijital ortamlara da taşınarak farklı boyutlar kazanmaya başlamıştır. Müzik, kuşkusuz salt doğadaki tabiat seslerinden değil aynı zamanda çeşitli enstrümanların kullanımıyla da icra edilmekte ve ses, ritim, melodi gibi birtakım öğelerin birleşiminden oluşan bir özellik taşımaktadır. “*Müzikte duyum başlayınca konuşma ve yazı dili anlamını yitirir ve böylece müziğin ortak dili kendini gösterir. Müzik sanatı, ülke, dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin ortak bir duyum lisanına sahiptir. Konuştuğu dile dair bir kelime bilmeseniz bile, yabancı uyruklu bir müzisyenin performansından büyük keyif alabilirsiniz. Ya da siz, bir müzisyen olarak dünyanın her yerinde aynı dili konuşmadığımız insanların alkışlarıyla takdir edilebilirsiniz. Müziği toplumlar/uluslar üstü yapan en önemli detayda burada gizlidir*” (İmik & Haşhaş, 2020, s. 2). Bu tespit müzik evrenselliğine tekabül etmektedir ve çoğu zaman tüm toplumları kapsayan özellikler de taşımaktadır. Ancak bir sanat dalı olarak görülse de müzik aslında günümüz dünyasında endüstrileşme yolundaki bir serüveninin veya dayatmanın uzantısıdır. Bu olumsuzluklara rağmen duygu paylaşma ve sanat icra etme dışında kültürel olguları kendi içine katarak gelişim ve değişim yönündeki olumlu ilerleyiş

de kuşkusuz göz ardı edilmemelidir. Zira “toplum ve müzik bir bütünüün ayrılmaz parçaları gibidir. Bu manada müzik, insanın içerisinde bulunduğu toplumdaki etkileşimi gibi onu da etkileyebilir” (İmik & Haşhaş, 2020, s. 3). Ancak burada şerh düşülmesi gereken husus; sürecin Batı müziğinin lehine, okzident (Doğu) toplumlarının ise aleyhine işlemesidir! Bu nedenle mahallî toplum kültürlerinin ve müziklerinin diğer popüler alanlarda olduğu gibi tehdit altında olmasıdır.

Müzik duygu ve düşüncelerin yer aldığı, ezgi ve melodilerle zenginleştirilebilen ve kültürel öğelerin aktarımında rol alan duyumsal bir faaliyettir şeklindeki bir tanımlamanın günümüz koşullarında artık yetersiz kalacağını söylemek mümkün görünmektedir. Gelişen, değişen teknolojik imkânlar ve dijital medya araçlarının yaygınlaşması ile birlikte müziğin kapsamının ve tanımının yeniden yapılmasını bir zorunluluk haline getirmiştir. Zira müzik artık sadece bir sanat dalı olmaktan öte, popülerleşmiş bir kültürel tüketim faaliyetidir demek yanlış olmayacaktır. İmik & Haşhaş’a göre “yüzyıllar boyunca gündelik hayatımızın bir parçası olan müzik, 21.yy’da yeni bir boyut daha kazanarak işitsel ve görsel temele dayalı ya da işitsel özellikleri destekleyen medya unsurlarının vazgeçilmez haline gelmiştir” (2020, s. 4). Bu değerlendirme de zaten müziğin artık bir endüstri haline geldiğini ve dijitalin imkânları ile müziğin ‘tüketim aracı’ olma vasfını kazandığını göstermektedir. Dijital medyanın unsurlarından olan Instagram Reels veya Youtube Shorts gibi videolara bakıldığında da özellikle hit ya da diğer bir deyişle popüler müziklerin bu platformlarda gösterime girdiğini zaten göstermektedir. Tecimsel kuruluşlar da bu videoları kullanmak suretiyle müzik listelerdeki popüler unsurları kendi dijital program ve uygulamalarında kullanmaya başlamışlardır. Böylelikle artık müzikler ve şarkılar kaset veya cd gibi cihazlara gereksinim duyulmadan dijital platformlar aracılığı ile kolayca ulaşılabilir duruma gelmiştir. Dolayısıyla müzik parçalarının popülerlik kazanmasının temel nedenini medyadaki bu oluşumlara dayandırmak mümkün görünmektedir.

2.1. Popüler Kültür, Popüler Müzik ve Müzik Tercihleri

Endüstrileşmeden bahsederken kültür veya popüler kültür kavramlarından bağımsız bir tanımlama yapmak elbette mümkün değildir. Zira endüstri kavramı içinde yer alan unsurlar, kültürden ve popüler kültürden pek de uzak sayılamazlar. Dolayısıyla kültür, geniş bir spektruma haiz olmanın yanı sıra kişiden kişiye, toplumdaki topluma değişebilen bir tanımlamaya sahip bir kavramdır. Kültür, belirli bir toplumda yaşayan insanların dilini, teolojisini, sosyal yaşantısını, gündelik yaşam pratiğini, görgü kurallarını ve manevi değerlerini de içine alan geniş bir alanı kapsamaktadır. Coşgun’a

göre “Kültür, bir milletin kendine ait dil, ahlak, hukuk, din, estetik, ekonomi, bilim ve düşünce hayatının uyumlu bütünüdür” (2012, s. 3). Müzik de bu tanımlama içinde kendine yer bulan, diğer kültürel öğelerle uyumlu bir bütün oluşturmaktadır denilebilir. Aydar’a (2014, s. 2) göre kültür özetle; toplum kavramı ile geçirdiği değişim aşamalarına bağlı olarak, ‘popüler’ olgusuna vurgu yapmaktadır. Ona göre her şeyi sınıf kapsamında ele alan modern yaşamda, ticari olarak tanımlanan, belirli yaşam tarzlarını ortaya koyan yüksek sınıf tarafından, öz niteliği olan aktarım içeriğini yitirmiş, sermayeye dayalı olup, bölünmelere uğramıştır. Kültür evriminin geçirdiği bu bölünmüşlük, halk tabanına kitle görüntüsüyle yansırken, halkı, kolektif bütünsellik kavramından çıkartıp, küçük kitlelere ayırmıştır. Dolayısıyla, popülerliğin yarattığı etkiyle kavram da değişime uğramıştır. Popüler kelimesinin sözlükteki tanımına bakıldığında; “halkın arasında yaşayan motiflere, öğelere yer veren, onlardan yararlanan, halkın zevkine uygun, halk tarafından tutulan” şeklinde bir değerlendirme yapıldığı görülmektedir (TDK, 2024). Halka dayatılan veya benimsetilen ve bireyleri kendisine bağımlı kılan popüler kültür için ‘kaynağını egemen üst sınıf toplumlardan alır’ şeklinde değerlendirme yapmak da yanlış olmayacaktır. Zira “Popüler kültür, gündelik yaşama hâkim kültür olarak karşımıza çıkar” (Coşgun, 2012, s. 4). Bu açıdan bakıldığında toplumun en alt kesiminden en üst kademesine kadar etkisini sürdürdüğü ve toplumların kültürel birikimlerinden beslendiği gibi bir realiteyle karşılaşılmaktadır. Sonuç olarak popüler kültür kendisini ihtiyaç haline getirip, toplumlara sunmakta ve tüketimi arttırmaktadır. Bu bakımdan kültür statik değil aksine dinamik bir yapıdır. Kültür, zamanının maddi ve manevi imkânlarına göre değişebilen canlı bir organizma olarak düşünülmemekte ve varlık sebebi insana dayandırılmaktadır. Bir varlık olarak insanın da dinamik olması, değişkenliğin de doğal olarak kültür ile paralel yürümesine sebebiyet vermektedir. Özne anlamda birey kültüründen söz edebilmesi için ise öncelikle ait olunan topluma karşı aidiyet hissetmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bireyin kendisini o toplumun bir üyesi olarak tahayyül etmesi ve üzerinde yaşadığı coğrafyanın kalıtsal özelliklerini nesilden nesile taşıma görevini de benimsemesi önem arz etmektedir (Dönmez, 2022, s. 9-10).

Müzik, kültürel öğelerin ayrılmaz bir parçasıdır. Tüm toplumlardaki yaşayışlar, deneyimler ve duygular çoğu zaman müzik icrası ile de anlam kazanmakta ve hayat bulmaktadır. Ancak günümüzde müzik artık sanatsal bir faaliyet olmaktan uzaklaşarak; endüstri, tüketim ve popüler bir öznesi ve nesnesi durumuna gelmiştir. Egemen üst toplumların, tecimsel kuruluşların ve ideolojik düşüncelerin çıkarlarına kurban edilen bu sanatsal uğraşın popüler olan melodisinin aksine özellikle sözlerindeki kelimelerin

içerdiği anlamlarla da gündeme gelebilmektedir. Popülerliğin bu denli popüler olduğu bu kavrama Müzik perspektifinden bakan Solmaz; *“Popüler, çoğunluk tarafından bilinen, kabul gören anlamında kullanılmaktadır. Pop, popülerin kısaltılmışı olduğu için birçok zaman bu iki terim aynı şeyi anlatır. Ancak pop daha çok, daha hesaplı kitaplı ve gençleri hedefleyen bir müzik türü için kullanılır. Popüler müziğin ise sınırları daha geniş ve muğlaktır. 1950’lerde özellikle gençleri hedefleyen bir müzikler dizisini anlatmak için popüler müzik teriminden kısaltılarak pop müzik şeklinde ABD’de müzik literatürüne girmiştir”* yorumunu yapmaktadır (Akt. Dönmez, 2022, s. 32). Bu kavramlardan ve tanımlardan yola çıkarak müziğin bir bütün olarak bu olgular içerisinde yer aldığı ve onlar olmadan müziği kültürel nesnelere ayrı tutmanın mümkün olmayacağı söylenebilir. Bu kapsamda müzik için şu değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir: *“Müzik Tanrısal (ilahi) bir sanattır”* (Beethoven), *“Müzik, gök ve toprak arasında bir uyumdur”* (Konfüçyüs), *“Ezgi (müzik) insan ruhunun dilidir”* (Weber), *“Müzik, insan ruhunun anlayabileceği biricik dildir”*(Bennet). Müziği dil açısından açımlayan yukarıdaki cümleler kuşkusuz anlamlıdır. Zira *“... bir iletişim kanalı olarak karşımıza çıkan müzik; duygu, düşünce ve yaşantıların dile gelmesine aracılık etmektedir”* (Artemiz, 2009, s. 5).

Bambaşka duyguları içinde barındıran müziğin çeşitli türleri, farklılıkları mevcuttur. Bu türler birbirini tamamlamakta ve bir bütünü oluşturmaktadır. Müzik türleri ile insanların müziğe karşı duyarlılıkları, şarkıcılar ve beğeni toplayan şarkılar arasında bir bağlantının olup olmadığına dair pek çok akademik çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Müziğin bu denli hayatın içerisinde yer edinmesi elbette insanların müzik seçimlerinin neye göre değişkenlik gösterdiği ya da değişkenlik gösterip göstermediği konusunda da soru işareti barındırmaktadır. İnsanların gün gittikçe birbirlerine düşünce, giyim ve tercihler yönünden benzeyerek yeknesak tavırlar sergilemesi, müzik söz konusu olduğunda da bu durumun geçerli olması, kültür endüstrisinin insan yaşamının neredeyse tüm alanlarına bu denli sirayet ediyor olması ve müzik gibi sanatsal alanların adeta bir zanaat alanına dönüşmesi şüphesiz dikkat çekicidir. Bir şarkıyı tercih etmek, beğenmek ve hatta defalarca dinlemek karmaşık ve girift bir ruh hali ile açıklanabilir. Dolayısıyla birey zevkini etkileyen, yaşantısını ve benliğini oluşturan müzik seçiminin de bir etkiye sahip olabilmesi kaçınılmazdır. Ancak *“İnsanlar bir müzik parçasını rastlantısal olarak dinleyip sevebilir ve daha sonra bunu tekrar dinlemeyi seçebilirler. Ancak müzik tercihi yelpazesinin muazzam genişliği içinde belli türleri, belli icracıları ve özellikle belli parçaları seçip bunları kişisel müzik dinleme ortamlarına taşımalarının rastlantılar ile açıklanması mümkün değildir.”* (Şenel, 2014, s. 213). Bu açıdan popüler müziklerin çok dinlenmesinin

ve sevilmesinin altında yatan nedenler ve bu tercihe etki eden unsurlar ancak yapılacak olan saha araştırmaları ile açıklığa kavuşabilir. Bu sorunun yanıtında; melodi ve popüler olmanın yanı sıra şarkı sözleri seçeneğinin de önemli yer tutacağı tartışma götürmez bir realitedir. Bu bağlamdan hareketle ve kuramsal bir yaklaşımla analiz edildiğinde; bireylerin yaş, cinsiyet, etnik köken, eğitim durumu, sosyal sınıf gibi demografik özelliklerinin şarkı seçiminde baskın olacağı, buna karşın çevre istibdadının aksine yaygınlaşan dijitalin kişilerin tercihlerinde daha hâkim olacağı öngörülmektedir. Ancak spesifik anlamda *'duygusal değişiklik düzeyi'* gibi bazı etmenlerin ve etkilerin de burada zikredilmesi gerekir. *'Duygusal değişkenlik düzeyi'* yüksek bireylerin müziğe karşı daha fazla hassasiyet gösterdiği ve bu nedenle genellikle duygu durumunu iyileştirmek için müzik kullandıkları bilinmektedir" (Slobodan'dan akt. Barış ve Tepe, 2021, s. 560). Ancak bu çalışmaya temel dayanak oluşturan ve açıklığa kavuşturmayı hedef edinen temel husus esas itibariyle şarkıların melodisinden ziyade sözlerindeki dekadenz durumunu tespit etmek ve meşrulaştırılma düzeyini ortaya koymaktır.

2.2. Semantik ve Metaforik Kavramlarına Dair

Dil, bilgi aktarımı için gerekli olan ve çeşitli sembol ve seslerle gerçekleştirilen bir iletişim sistemidir ve insanlığın varoluşundan bu yana toplumsal yaşamın en önemli yapı taşlarından biridir. Zira sosyal yaşam, dil olmadan tasavvur edilemez. Bu bakımdan toplum dili, dilin de toplumu oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bir toplumu anlayabilmek; kültürüne, teolojisine veya sosyal hayatına dair öngöründe bulunabilmek için onun dil dünyasına bakabilmek ve analiz yapabilmek adına önemli ipuçları verebilmektedir. Zira toplumun süregelen veya geçmişten gelen; gelenek-görenek, örf veya adetlerinin kalıtsallığını dil yolu ile sağlamakta ve tüm yaşamsal dinamiklerini dili (düşüncesi) ile tasarlamakta veya canlı tutabilmektedir. Bu bakımdan dilin doğru kullanılması hayati öneme sahiptir. Dil ve içerdiği semantik değerler zaman içerisinde değişime uğrayabilmektedir. Zira *"... dil, toplumsal bir olgu olduğuna göre değişmez bir varlık değildir. Kuşaktan kuşağa farklı koşullar içinde gerçekleşen öğrenme süreci içinde toplumların sözcük dağarcıkları da değişir. Bazı sözcükler göndergenin (référent) yok olmasıyla kullanımdan çıkar, bazıları anlam kaymasına uğrar, söz varlığına yeni sesler eklenir. Dil serpilir, gelişir, zenginleşir. Bu değişimin nedenlerini nüfus hareketleri, göçler, toplumu derinden etkileyen olaylar (savaşlar, devrimler), ticari ilişkilerin gelişmesi, yeni siyasal koşullar, bilimsel ve teknik alandaki dönüşümler gibi dış etkenlerle açıklayabiliriz"* (Sav, 2003, s. 2-3). Bu tespitten de anlaşılacağı üzere dil değişiminin hem iç hem de dış sebepleri bulunmaktadır. Ancak temel sorun zamanla değişen dilin anlam alanını da değiştirmesidir ki bu durum da hayata farklı açılardan

yansıyabilmektedir. Bir insanın gündelik yaşamında aktif olarak kullandığı dile (sözcüklere) bakarak o bireyin düşünce dünyasına, yapısına, statüsüne veya birikimine dair pek çok konuda öngöründe bulunabilmek mümkündür. Zira Wittgenstein'in "Tractatus'daki en önemli önermelerinden başlıcası olan 'dilimin sınırları dünyanın sınırlarıdır'" (Aktürk, 2023, s. 238) önermesi de bu değerlendirmeyi destekler mahiyettedir. Bu sebeple özelde birey, genelde ise toplum tarafından üretilen her şeyde insana ait izler veya kalıntılar görebilmek mümkündür. Diğer taraftan yaşanan çağın taşıdığı; özellikler, kültür, dil yapısı ve ekonomi gibi pek çok unsur o dönem içerisinde gelişen veya yaşanan birçok alana da etki edebilmektedir. Dinamik bir yapıda olan dilin zaman içerisinde kullanım şeklinde de bazı değişimlerin yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu başkalaşım hali, yaşam şeklinden kalitesine kadar pek çok alanda olumlu veya olumsuz yönde kendisini hissettirebilmektedir. Bu metamorfizmin nedenleri arasında kuşkusuz farklı kültür, düşünce veya ideolojik sistemlerin toplumsal dokuya sirayet etmesinden kaynakladığı da tartışma götürmez bir hakikattir. Özellikle müzik özelinde değerlendirildiğinde ise yaşanan şartların değişim ile paralel düşünülmesi bir zorunluluktur. Özellikle ahlaka mugayir sözcük seçimlerinin gündelik yaşamdaki kullanım sıklığında gözlemlenen artışı, şarkı sözlerindeki kötü, argo, şiddet vb. gibi anlamlar içeren kelimelerin zaman içerisinde içselleştirilmesi ve meşrulaşması ile ilişkilendirmek mümkün görünmektedir. Zira bu sözcüklerin verdiği mesaj ve anlamlar açısından rastgele kullanılması mümkün değildir. Dolayısıyla bu derece önem taşıyan dil, insanların iletişim için temel taşıyan sözcüklerin ve kelimelerin ne şekilde nasıl, nerede ve ne zaman kullanıldığı önem arz etmektedir.

Sözcüklerin pek çoğunun denotatif (düz) ve konotatif (yan) olmak üzere iki farklı anlam boyutu ile ele alınması gerekir. Sözcüklerin 'derin' (konotatif) çağrışımlarını semantik kavramıyla açıklamak ve hermeneutik yardımıyla yorumlamak mümkündür. Semantik, kısaca 'anlambilim', hermeneutik ise 'yorum' bilgisi veya yöntemi olarak adlandırılmaktadır. Esas itibarıyla bu çalışma için önem arz eden semantik kavramının literatürüne bakıldığında; "Semantik kelimesinin Grekçe semantike-semantikos kelimesinden geldiği, sözlük manasının, anlam veren, anlam belirten demek olduğu" görülmektedir (Reisig'den akt. Seber, 2013, s. 4). Semantik kavramı için yapılan pek çok tanımdan bir tanesi de; "semantik kelimelerin, cümlelerin ve ibarelerin anlamlarını öğrenmek için yapılan anlam çalışmasıdır. Semantik analizlerde kullanılan ifadelerle bulunduğu özel şartlarda neyin anlatılmak istediğinden ziyade, genellikle ifadelerin pek çok insan tarafından kabul edilen anlamlarına yoğunlaşır. Yani semantik, dil bilimlerindeki kelime ve cümlelerin kullanım yoluyla elde edilen daha sonraki zamanlara taşınan geleneksel

anlamlarını ele alır” şeklindedir (Yule'den akt. Seber, 2013, s. 6). Bu çalışma için önemli kavramlardan ve yaklaşımlardan biri olan *'metafor'* kavramı ise kısaca *'benzetme'* anlamına gelmektedir. Bir şey açıklamak veya anlamı derinleştirilmek istendiğinde metafor yapılmaktadır. Bu kavram Yunanca *'Metaphrein'* ya da *'Metafora'* köklerinden türemiştir. *'Meta'* değiştirme, *'phrein'* ise taşımak anlamındadır (Levine'den akt. Güneş ve Fırat, 2016, s. 2). Metafor kavramını tam olarak ifade edilemeyen bir benzerliği ifade etmek için veya içinde bir şeye atıfta bulunma anlatımı olan söz söyleme biçimi şeklinde tanımlamak mümkündür. Dili anlamak için merkezi bir öneme sahip olan metaforların, bir ifadenin asıl ve yardımcı olmak üzere iki ayrı konusu vardır. Metaforlar tam olarak ifade edilemeyen bir benzerliği, yakınlığı ve ilişkiyi ifade etmek için kullanılan gelişmiş dilsel yapılardır (Age., Güneş ve Fırat, 2016, s. 2).

3. ARAŞTIRMA

3.1. Problem, Amaç ve Önem

İletişim ve iletişim araçları insanlar için şüphesiz hayati öneme sahiptir. Müzik de bu alan içerisinde büyük bir yer tutmaktadır. Diğer taraftan ortaya çıktığı dönemin izlerini taşıyan hit şarkıların ise dinleyici konumundaki bireylerin dilsel dünyalarına doğrudan etki etme potansiyeli taşıdığı söylenebilir. Hedef kitlesi hangi sınıf veya hangi demografi olursa olsun şarkıların kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması nedeniyle tüm kamunun ortak malı veya mirası olarak telakki edilmesi gerekir. Melodilerinden ziyade şarkıda kullanılan sözcüklerin içerdiği anlamların da bu bağlamda toplumsal kabulle uyumlu olması beklenen bir durumdur. Ancak şarkı sözlerinin gün geçtikçe yozlaştığı ve anlam naifliğinin giderek kaybolduğu varsayılmaktadır. Dijitalizmle ivme kazanan *'müz'* olgusunun ve tüketim eğiliminin artmasıyla birlikte çıktılar fazlalaşmakta, farklılaşmakta ve aynılaşmaktadır. Bu durum özellikle sanat ürünlerini de olumsuz anlamda doğrudan etkilemektedir. Bu araştırmanın temel hedefi; zaman içerisinde değişime uğrayan şarkı sözlerinin semantik ve metaforik açıdan analizinin yapılması marifetiyle problematiği bilimsel verilerle ortaya koymaktır. Şarkılar gündelik hayatın temel iletişim araçlarından biridir ve istenilirse dahi alışveriş merkezleri, restoran, kafe gibi kamuya açık pek çok alanda bireyler dinlemeye maruz kalabilmektedir. Buradaki temel sorun, istenmeyen melodiye maruz kalmaktan ziyade toplumsal yapıya mugayir olan şarkı sözlerine muhatap olmaktır. Daha da önemlisi argo veya cinsellik içeren bazı şarkı sözlerinin zamanla bilinçlerde yer etmesi ve kanıksanarak meşrulaşmasıdır. Bu araştırma şarkı sözlerinin yıllar içerisinde nasıl bir değişime uğradığını ve ahlaki yozlaşmanın geldiği

boyutu bilimsel verilere dayalı olarak ortaya koyması açısından ayrı bir öneme sahiptir.

3.2. Hipotezler

1990'lı ve 2020'li yıllar arasındaki popüler şarkı sözlerinin semantik ve metaforik açıdan analizinin yapıldığı bu çalışmada aşağıdaki şu hipotezlerden hareket edilmiştir;

H1- 1990'lı ve 2020'li yıllar arasında şarkı sözleri belirgin şekilde yozlaşmıştır.

H2- Tüketim amacının tutku ve haz odaklı olması şarkılarda bu tür içerikleri artırmıştır.

H3- Dil, gün geçtikçe dilbilimsel açıdan bozulmaya uğramıştır.

H4- Kullanılan kelimeler yıllar geçtikçe sıradanlaşmıştır.

H5- Sözcüklerdeki örtük anlamlar yerini daha açık ifadeli kelimelere bırakmıştır.

H6- Popülarlığı arttırmak için anlamsız ve ritmik kelimeler kullanılmıştır.

H7- Yabancı kelimeler zaman içerisinde şarkılarda daha çok kullanılmaya başlanmıştır.

4. YÖNTEM

4.1. Araştırma Modeli, Evren, Örneklem, Sınırlılıklar ve Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, 1990'lı ve 2020'li yıllar arasında popülerleşen (hit) şarkıların sözlerini semantik ve metaforik olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Nicel verilerden hareketle nitel yöntemle desenlenen bu çalışmanın evrenini 1990'lı yıllar ve 2020'li yıllar içerisindeki (Türkçe pop şarkılar) hit şarkılar oluştururken, örneklemini ise 1990, 2000, 2010, 2020 yılları içerisinde dinleyicilerin en çok tercih ettiği şarkılar arasından 2'şer şarkı, toplamda ise 8 şarkı oluşturmaktadır. Dolayısıyla 1990 ve 2020'li yılları arasında üretilen hit şarkılar çalışmanın sınırlılıklarını da oluşturmaktadır. Verilere şarkı kaynakçasında yer alan www.youtube.com adreslerinden ulaşılmıştır. Çalışmada analiz yöntemine ilişkin olarak içerik analizi uygun bulunmuştur. Bu metodoloji, seçilen nesnelere yazıları, resimleri veya sembollerini sayısal bulgulara dayalı olarak irdeleme tekniğidir. Yöntem, belirlenen konuyla ilgili yapılan çalışmaları ele almakta ve konuların eğilimlerini tespit etmekte kullanılmaktadır. Seçilmiş olan 8 adet şarkıdaki

kelime yapısı, anlamları, özellikle konotatif (yan) ve mecaz anlamların sayısal değerleri ile zaman içerisinde nasıl bir değişime uğradıkları içerik analiziyle yöntemi ile irdelenmiş ve elde edilen bulgularla araştırma hipotezleri sınamaya çalışılmıştır. Araştırmada 1990 yılından itibaren 10 yıl ara ile toplamda 4 dönem esas alınarak her dönemden amaçlı örnekleme dayalı olarak 2 hit şarkı kapsama dahil edilmiş ve toplamda 8 şarkı semantik ve metaforik açıdan içerik analizi yöntemi ile analiz edilmeye çalışılmıştır.

5. BULGULAR VE ANALİZ

Şarkıların analizinde; *Duyumcul Hazlar*, *Hüzün-Keder*, *Maneviyat* ve *Yabancı Sözcük* olmak üzere dört temel kategori esas alınmıştır. Çözümlemeler, Birekul'un *Popüler Kültür ve Müzikte Anlamın Kaybı* (170-174) başlıklı makalesinin analiz kısmından esinlenerek ve yapmış olduğu tasnif başlıklarına ek olarak *Yabancı Sözcük* kategorisi de eklenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

5.1. 1990'lı Yıllara Ait Şarkılar

Tablo 1: 90'lı Yıllara Ait Analiz Edilen Şarkılar

	Şarkı İsmi	Seslendiren	Dinlenme Oranı	Türü	Yılı
1	Şımarık	Tarkan	61 Mn	Pop	1998
2	Aya Benzer	Mustafa Sandal	25 Mn	Pop	1999

Tablo 2: 'Şımarık' Şarkısında Sözcük Sıklığı ve Konu Kategorisine Göre Dağılım

	Kategori	Sözcük sıklığı	Toplam
1	Duyumcul Hazlar	Vurulmak (1), Kırılmak (1), Fındıkkıran (8), Yakalamak (8), Mucuk (15), Yavru (12), Düşmek (12), Kucak (4), Sıcak (4), Seni gidi (8) Püsküllü bela (8), Takmış koluna elin adamını (2), Beni orta yerimden çatlatıyor (2), Ocağına düştüm (4)	89
2	Hüzün - Keder	El aman (4), Mahvolmak (2)	6
3	Maneviyat	Kaderim (8)	8
4	Yabancı Sözcük	-	-

1990'lı yılların popüler isimlerinden olan ve 'Süperstar Tarkan' olarak adlandırılan Tarkan Tevetoğlu'nun 'Şımarık' adlı 1998 yılında yayımlanan şarkısının kelime analizi Tablo 2'de verilmiştir. Şarkı sözleri 4 ayrı kategoride, yani 'duyumcul hazlar', 'hüzün-keder', 'maneviyat' ve 'yabancı dillerden alınan kelimeler' şeklinde kategorize edilmiştir. Bu şarkıda daha ziyade duyumcul hazlar kategorisi ön plana çıkmaktadır. Şarkı içinde en fazla tekrar edilen 'muck', 'yavru', 'ocağına düştüm', 'kucağına', 'püsküllü belam' gibi kelime

ve sözcük öbekleri daha çok haz, cinsellik veya cinsel arzu içeren kelimeler olup sıkça tekrar edilmesi anlamdan çok dinleyiciyi etki altında bırakmayı hedeflemesi muhtemeldir. Zira şarkıda anlam bütünlüğünden çok haz, arzu içeren kelimelerin sıklık derecesi bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir. Şarkının teması, flörtözlük, eğlence ve gençlik enerjisidir. Şarkı, esprili ve neşeli bir dille, aşkın oyunbaz ve şımarık taraflarını anlatmaktadır. Duyumcul hazlar kategorisindeki kelimelerin şarkı içinde toplam sayısı 89 iken, hüzn-keder kategorisinde toplam 2 sözcük ve 6 tekrar mevcuttur. Maneviyat yönünden bakıldığında şarkıda sadece 1 kelimenin yer aldığı ve 8 kez tekrar edildiği görülmektedir. Yabancı dillerde alınan sözcük ise kullanılmamıştır. İçerikte doğrudan argo ya da küfür sayılabilecek sözcük bulunmamakla beraber kullanılan bazı sözcüklerin cinsellik içermesi nedeniyle ahlaka mugayir olarak nitelendirilmesi mümkün görünmektedir. Buna karşın örneğin ‘oyunbaz’ gibi sözcük mizahi bir anlama tekabül etmektedir. Şarkıda aşka dramatik anlam atfedilmekte ve aşkın eğlenceli yanları müzikal bir dille ifade edilmektedir.

Tablo 3: ‘Aya Benzer’ Şarkısının Sözcük Sıklığı ve Konu Kategorisine Göre Dağılım

	Kategori	Sözcük sıklığı	Toplam
1	Duyumcul Hazlar	Aşk - Aşkım (10), Seni Seviyorum (4), E doğal olarak takipteyim (6),	20
2	Hüzn - Keder	En kuytu acılardan (2),	2
3	Maneviyat	Kalbimden (2), Yüreğim (6), Kader (5)	13
4	Yabancı sözcük	-	-

1990’lı yılların popüler ismi Mustafa Sandal’ın ‘Aya Benzer’ adlı 1999 yılında yayımlanan şarkısına ait analiz tablosu Tablo 3’te verilmiştir. Görüldüğü üzere şarkının daha çok duyumcul hazlar kategorisinde yoğunlaştığı görülmektedir. ‘Aya benzer yüreğim’ sözcük öbeğinde yüreğini (kalbini) Ay’a benzetme metaforu kullanılmıştır. Şarkıya sözcük ve semantik olarak bakıldığında gündelik kelimelerin tercih edildiği, aşk ve sevgi duygularının ön planda olduğu, sözlerin heyecan içerdiği söylenebilir. Şarkının çıkış yılları esas alındığında bu zaman aralığında benzer tarzlarda ve benzer anlamlara birçok şarkının varlığından söz edilebilir. Ancak 90’lar popunun en çok bilinen özelliği belli bir zaman aralığına sıkışmamasıdır. Bu açıdan hissettirdiği zevk duygularıyla birlikte zaman ötesi bir şarkıya dönüştüğü ve günümüzde de rağbet gördüğü bilinmektedir. Tabloda belirtildiği gibi duyumcul hazlar kategorisinde kullanılan kelimeler; aşk, aşkım, seni seviyorum, e doğal olarak takipteyim söz ve söz öbekleridir. Buna göre duyumcul hazlı kelimelerin 20 kez tekrarlandığı, hüzn-keder kategorisinde ise tekrarlanan kelime sayısı 2 olduğu görülmektedir. Buna karşın maneviyat kategorisinde toplamda 13 kez tekrar edilen kelime bulunurken yabancı dillerden alıntılanan kelimeye rastlanmamıştır.

5.2. 2000'li Yıllar Ait Şarkılar

Tablo 4: 2000'li Yıllara Ait Analiz Edilen Şarkılar

	Şarkı İsmi	Seslendiren	Dinlenme Oranı	Türü	Yılı
1	Bir Aşk Hikâyesi	Kayahan	124 Mn	Pop	1998
2	Affedersin	Demet Akalın	31 Mn	Pop	1999

Tablo 5: 'Bir Aşk Hikâyesi' Şarkısının Sözcük Sıklığı ve Konu Kategorisine Göre Dağılım

	Kategori	Sözcük sıklığı	Toplam
1	Duyumcul Hazlar	Aşk (5), İhtiras (1), Alev (2), Ateşle - Su (3), Dikenle - Gül (3), Gülümse (4), Aşk hikâyesi (5), Film gibi (6), Roman gibi (3), İkimizin (4), Mumlarımızı yakardık (1), Kokunu sürerdin (1), Oda sen kokardı (1), Seninle (1), Çarpıştık (1), Göz göze (1),	42
2	Hüzün - Keder	Gözyaşı (1), Umut (1), Üzülmek (4), Ağlamak (5), Hüzünlü (1), Bulamayız o günleri (1), Kıymetini bilemedik (1), Özledim (1),	15
3	Maneviyat	Gönül (4)	4
4	Yabancı sözcük	-	-

1990'lı ve 2000'li yılların popüler isimlerinden olan Kayahan Açar Türk pop şarkıcısı, şarkı yazarı ve müzisyendir. Kayahan'ın *'Bir Aşk Hikâyesi'* isimli şarkısı 2002 yılında yayımlanmıştır. Bu şarkıya ait bulgulara Tablo 5'te yer verilmiştir. Bu şarkının diğer kategorilere göre duyumcul hazlar kategorisinde daha çok kelime içerdiği görülmektedir. Şarkı içinde en çok geçen kelimelerden *'aşk'*, *'aşk hikâyesi'*, *'ikimiz'*, *'gülümse'*, *'film gibi'* kelime ve kelime öbekleri saf duyguları ve gerçek hisleri yansıtmaktadır. Duyumcul hazlar kategorisindeki toplam 46 kelimeye rastlanmıştır. Şarkı içerisinde argo ya da küfür içeren bir kelime, tümce bulunmamaktadır. Şarkının bütün yapısında genellikle saf aşka, sevgiye, unutulmamaya ve geçmiş zamana ait bir özlem söz konusudur ve çokça kontrasta ve metafora yer verilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: *'Siyah beyaz film gibi'*, *'ateşle su'*, *'dikenle gül gibi'*, *'roman gibi'*, *'çıkmaq gibi'*. Bu sözcükler duygu yoğunluğunu daha fazla açıklamaya yardımcı olabilecek semantik içeriğe sahiptir. Kayahan'ın *'Bir Aşk Hikâyesi'* isimli bu şarkısı, aşkın saf ve duygusal yönlerini ele almakta ve bir aşkın başlangıcından itibaren yaşanan duygusal anlar ve hisler sevgi, özlem bağlamında romantizme tekabül etmektedir.

Tablo 6: 'Affedersin' Şarkısında Sözcük Sıklığı ve Konu Kategorisine Göre Dağılım

Kategori	Sözcük sıklığı	Toplam
1 Duyumcul Hazlar	Aramızda (4), Utanmak (4), Sen ve Sana (14), Affedersin (5), Bir gece ansızın (2), Yüzünü bile görmek istemiyorum (5)	34
2 Hüzün - Keder	Ağlamak (4), Her şey bitti (4), Pişman mısın? (2), Ayrılmak (4)	14
3 Maneviyat	Kalp (5)	5
4 Yabancı sözcük	-	-

2000'li yılların popüler isimlerinden olan Demet Akalın'a ait, 'Affedersin' adlı 2006 yılında yayımlanan şarkısına ilişkin veriler Tablo 6'da yer almaktadır. Analiz edilen diğer şarkılarda olduğu gibi bu şarkıda da kelimelerin daha çok duyumcul hazlar kategorisinde yoğunlaştığı görülmektedir (34 kez). Hüzün ve keder kategorisinde 14 kez, maneviyat içerikli kelimelerde ise 5 kez tekrarlanan kelime bulunurken yabancı dillerden alıntı kelimelere rastlanmamıştır. İçerik bakımından ve anlamsal olarak bir ayrılık şarkısı olarak nitelendirilebilen bu şarkıdaki sözcüklerin günlük hayatta kullanılacak kelimelerden oluşması şarkıyı yalın ve anlaşılır kılmaktadır. Şarkıda sıkça kullanılan; 'aramızda', 'utanmadan', 'affedersin' ve 'yüzünü bile görmek istemiyorum' gibi söz ve ifadeler ayrılık duygusu, alay vb. gibi duygulara tekabül etmektedir. Şarkının ana teması hüznü bir ayrılık hikâyesiyken söylem ve söyleniş tarzlarıyla eğlenceli ve hareketli şekilde ifade edilmiştir.

5.3. 2010'lu Yıllara Ait Şarkılar

Tablo 7: 2010'lu Yıllara Ait Analiz Edilen Şarkılar

Şarkı İsmi	Seslendiren	Dinlenme Oranı	Türü	Yılı
1 Dudak	Edis	99 Mn	Pop	2016
2 Öpücem	Simge	176 Mn	Pop	2018

Tablo 8: 'Dudak' Şarkısında Sözcük Sıklığı ve Konu Kategorisine Göre Dağılım

Kategori	Sözcük sıklığı	Toplam
1 Duyumcul Hazlar	Tatlım (2), Güzelsin (2), Rüyalar (2), Yanına (2), Yakışacak (2), Bir Başkası (2), Gözlerinden (2), Dudak (16), Yolla (13), Bakarsan sağına soluna (12), Nemalanmak (5), Bi dudak (13), Bi Yanak (13), Yüz ver (2), Kimlere aitim (1)	89
2 Hüzün Keder	Derdim (2), Keder (1)	3
3 Maneviyat	Zahirim (2), Âlimin (2), Ruh (1), Yürek (10)	15
4 Yabancı sözcük	-	-

2010'lu yılların popüler isimlerinden olan Edis Görgülü Türk pop şarkıcısı, şarkı sözü yazarı ve oyuncudur. Edis'in 'Dudak' isimli şarkısı 2016 yılında yayımlanmıştır. Bu şarkıya ait verilere Tablo 8'de yer verilmiştir. Bu şarkıda da diğer kategorilere nazaran duyumcul hazlar kategorisinde daha çok kelimenin olduğu görülmektedir. Bu kategoride öne çıkan kelimelerden 'dudak' kelimesi şarkının bütünü içinde 16 kez tekrar edilmiştir. Şarkı, hareketlilik veren, akılda kalıcılık sağlayabilecek bir yapıya sahiptir. Şarkıda, bir öpücüğün gücü ve anlamı üzerinde durulmakta, bu da aşkın fiziksel ifadelerinin duygusal derinliği nasıl artırdığını göstermektedir. Şarkının tüm sözlerinde, iki insan arasındaki romantik ve fiziksel çekimin gücünü vurgulanmaktadır ve 'dudak' kelimesi en somut simgelerinden biri olarak kullanılmıştır. 'Yolla', 'bakarsan sağına soluna', 'bi dudak', 'bi yanak' kelime öbekleri 'dudak' kelimesinden sonra en çok kullanılanlardır. Bu şarkının genelinde haz, duygusal çekim, cinsellik vurgulanmakta ve bu kelimelerle duygular pekiştirilmektedir. Diğer hit şarkılarda olduğu gibi bu şarkıda da popülerlik sağlayan ana konu haz, imgeler ve özellikle beden imgesi üzerinden yapılan atıflarla kadın bedeni ön plana çıkartılmıştır. Diğer şarkılara kıyasla maneviyat kategorisinde yer alan kelimeler bu şarkıda daha çok görülmektedir. Şarkıdaki ritmik ve akılda kalıcı melodilerle birleşen performans, dinleyicilere aşkın heyecan verici ve bazen de baş döndürücü yanlarını hissettirilmek istenmektedir. Modern ve dans edilebilir ritim, şarkıya hareketlilik katarken 'dudak' kelimesi dinleyiciler için çekicilik sunmaktadır. Aşkın ve romantizmin heyecan verici yönlerini iddialı kelimelerle sunmakta olan bu şarkı hem duygusal hem fiziksel çekim gücünü yansıtmakta hem de dinleyicilere aşkın farklı boyutlarını hissettirmeyi amaçlamaktadır denilebilir.

Tablo 9: 'Öpücem' Şarkısında Sözcük Sıklığı ve Konu Kategorisine Göre Dağılım

Kategori	Sözcük sıklığı	Toplam
1 Duyumcul Hazlar	Alana kadar peşindeyim (1), Yakıca'm buraları (1), Bi gel neler anlaticam (2), Ben seni öyle bi sevice'm ki (2), Aklını Oynaticam (2) Aç koynunu (6), Girice'm (6), Sen beni takip et (1) Dellenme (6), Dudağından (6), Öpücem (11), Açmak (6), Öpmek (6), Sen (1)	57
2 Hüznün Keder	Ağlayınca (1)	1
3 Maneviyat	-	-
4 Yabancı sözcük	-	-

2018 yılında yayımlanan ve ünlü sanatçı Simge tarafından seslendirilen 'öpücem' adlı şarkıda geçen kelime sıklığına dair bulgular Tablo 9'da yer almaktadır. Bu şarkıda da diğer şarkılarda olduğu daha çok duyumcul hazlar kategorisindeki kelimelerin nicel olarak fazlalığı dikkat çekmektedir.

Kullanılan kelimelerin çoğunda harf eksikliği şeklinde kullanılmış olması şarkıya daha farklı bir ambiyans katmakta ve haz odaklı duyguları daha çok ön plana çıkarmaktadır denilebilir. ‘Alana kadar peşindeyim’, ‘yakcam buraları’, ‘bi gel neler anlaticam’, ‘ben seni öyle bi sevicem ki’, ‘aklım oynaticam’, ‘aç koynumu giricem’, ‘sen beni takip et’, ‘dellenme’, ‘dudağımdan öpçem’, ‘aç’, ‘öp’ kelimeleri ve sözcük öbekleri cinsellik, haz, arzu gibi duyguları öne plana çıkarmaktadır. Kelime seçimleri zevk odaklı ve kullanımı anlamdan daha çok erotik duygulara hitap etmektedir. Kategorilere bakıldığında duyumsuz hazlı kelime kullanımının 57 kez, hüznün - keder kategorisinde ise 1 kelime tekrarı bulunmaktadır. Maneviyat ve yabancı dilden alıntı kelimelere ise rastlanmamıştır. Bu bulgular süreç içerisinde tarz ile birlikte kelime seçimlerinin absürtleştiğini ve cinselliği tetikler mahiyete büründüğünü göstermektedir.

5.4. 2020’li Yıllar Ait Şarkı Analizleri

Tablo 10: 2020’li Yıllara Ait Analiz Edilen Şarkular

	Şarkı İsmi	Seslendiren	Dinlenme Oranı	Türü	Yılı
1	Nirvana	Gülşen - Edis	40 Mn	Pop	2020
2	AYA	Murda Ezhel	245 Mn	Türkçe Rap	2050

Tablo 11: ‘Nirvana’ Şarkısında Sözcük Sıklığı ve Konu Kategorisine Göre Dağılım

	Kategori	Sözcük sıklığı	Toplam
1	Duyumsuz Hazlar	Sen (1), Düşünüyorum boyuna (1), Sen bana (1), Vücudun vücuduma (1), Başka biri varsa (1), utanayım (1), Yakışmak (1), Taş mısın (1), Tüfek misin başıma? (1), Sahibine Gel (2), Güzclim (2), Belalım (2), Afetim (2), Ne var ne yok meziyetim (2), Gel göstereyim (2), Yarınlar yokmuş gibi yapalım (3), Kime olacaksın cüretkâr (2), Dilime (3), Dudağıma (3), Karış affetme (3), Sarışın bomba (3), Düşünüyorum her haline (3), Tıkırında pozisyonlar (3), Yine yükseliyor tansiyon (1), Hissediyorum yanında (1), Buluruz yolunu (1), Duyularım dolar gibi artıyor (1), Yapma (1), Bakışların çağırıyor (1), Deli gibi aşka (1), Uzanıp yanı başımda başlasan raksa (1), Çıkıp duruyor ateşim (1), Eriyip kalsak (1), Aşka (2),	56
2	Hüznün - Keder	Affetme (3), Bırakamıyorum oluruna (1),	4
3	Maneviyyat	Nirvana (1), Mübarek (1), İlahım (2), Tufan (3),	7
4	Yabancı sözcük	Şampiyon (1),	1

2020'li yılların popüler isimlerinden olan Edis Görgülü ve Gülşen Çolakoğlu hem pop şarkıcısı hem de şarkı sözü yazarlarıdır. İkisinin 'Nirvana' isimli şarkısı 2020 yılında yayımlanmıştır. Bu şarkıya ait bulgulara Tablo 11'de yer verilmiştir. Şarkının diğer kategorilere göre duyumcul hazlar kategorisinde (56) daha çok kelime ve kelime öbeği içerdiği görülmektedir. Şarkı bütününde en çok tekrar eden 'dudak', 'karış affetme', 'sarışın bomba', 'düşüyorum her haline', 'tıkırında pozisyonlar' gibi kelimeler ve tümceler doğrudan; hazı, cinselliği, arzuyu ve kadın bedenine yapılan atıfları içermektedir. Bu kelimeler kuşkusuz popüler kültürün en önemli malzemesi olan cinsiyet ve cinsellik ilintilidir. Ana teması; aşk, tutku ve bu duyguların getirdiği ruhsal özgürlük olan bu şarkı sözleri tatmin seviyesinde dinleyiciye enjekte edilmektedir. Şarkıya adını veren 'nirvana' kelimesi ise genellikle en yüksek mutluluk ve ruhsal özgürlük anlamlarında kullanılmaktadır. Diğer taraftan aşk, burada sadece bir duygu değil, aynı zamanda ruhsal yükselme ve aydınlanma aracı olarak gösterilmektedir. Bu açıdan bakıldığında günümüzdeki şarkılarda artık geçmişte olduğu gibi metafor kullanılmadığını, semantik bağlamından koparıldığını, anlamların net, açık ve pervasız bir şekilde ortaya konulduğunu, naiflik, saf sevgi, özlem duygusunun yerini; haz, cinsellik ve beden algısına bıraktığını ve mahremiyetin aşikâr (deşifre) edildiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Tablo 12: 'Aya' Şarkısında Sözcük Sıklığı ve Konu Kategorisine Göre Dağılım

Kategori	Sözcük sıklığı	Toplam
1 Duyumcul Hazlar	Yana yana yana (2), Benimle misin bu akşam (4), Gel omuzuma yaslan (3), Önüne kalbimi serip bıraksam (1), Boynuna Pırlantaları taksam (1), Yan yanaysak (1), Yarda (1) Sevişçim (1), Canla başla (1), Aşk (1)	16
2 Hüzün - Keder	Hasretinden (2), Dertler (1), Derman (1)	4
3 Maneviyat	Kalbimi (1)	1
4 Yabancı sözcük	Shawty (8), Love song (3), My baby girl she got the fire (2), Fire (6), Shut down als ik touch down (1), Uptown (1), Pull-up met die top-down (1), Yeah (9) Diamonds om je chest like (1), You the best like (1), You baddest lif'ma (1), Dit is geen wedstrij (1), Pull-up(2) In die S-line(1), Leef your best life(1), Touch down lil mami(1), Pak de next flight(1)	41

2020 yılında yayımlanan ve Murda ve Ezhel simli şarkıcılar tarafından seslendirilen 'Aya' adlı şarkıda kullanılan kelime sıklığına dair veriler Tablo 12'de yer almaktadır. Daha önce analiz edilen şarkılara oranla bu şarkıda daha çok yabancı dillerden alıntılanan kelimelerden oluşturulduğu görülmektedir (41 kez). Duyumcul hazlar kategorisinde de birden çok kelimenin geçtiği, maneviyat içerikli kelime sıklığının ise sadece 1'de kaldığı tespit edilmiştir.

Şarkının semantik boyutunun ise yabancı kelimelerden dolayı kısır kaldığı ve daha ziyade ritmi sağlamak amacıyla kullanıldığını, ancak yabancı kelimelerin de yine cinselliğe atıfta bulunduğu söylemek mümkün görünmektedir. Bütünsel olarak incelendiğinde ‘aya’ ve ‘uzaya’ gibi kelimelerin esas itibarıyla mantıksal ve anlamsal bir amaca yönelik olmadığı söylenebilir. Zira bu içerikteki kelimelerin tekrarlarla kullanılmış olması ile daha ziyade akılda kalıcılığı arttırmak amaçlanmıştır denilebilir.

SONUÇ

İnsan gerek iç gerekse dil dünyasında pek çok duyguyu barındırabilmektedir. Ancak mekanikleşen toplum ve makineleşen birey, daha ziyade haz odaklı düşünmeye ve ilişkileri sıradanlaştırıp, anlamdan soyutlayarak tüketmeye başlamıştır denilebilir. Bu bağlamda kültürel tüketim ürünlerinin popülerleşmesiyle birlikte insanlar gerçek hayattan daha fazla uzaklaşmaya ve soyutlanmaya başlamışlardır. Şarkılar da bu anlamda tüketim unsuru olarak kendilerine bu kültür içinde yer bulmuştur. Zaman içinde şarkılar tekilleşmiş, anlamını ve değerlerini yitirmiş birer unsura dönüşmüşlerdir. Zaman içerisinde şarkı sözlerinin de anlam derinliğini yitirip, çoğunlukla ritmik ve tekrarlanabilir bir hale bürünmüştür. Söz yazarlarının ve bestecilerin bu tarza yönelmelerinin temel nedeni şüphesiz insanların da zamanla anlama olan ilgisini yitirmeleridir şeklinde bir öngöründe bulunmak mümkündür. Dilin doğru kullanımının gün geçtikçe inkıta uğramasının izlerini şarkı sözlerinde de sürmek bu bağlamda mümkündür. Bu süreçte, müzik endüstrisinin ticari kaygıları da şarkı sözlerine doğrudan etki ettiği tartışma götürmez bir gerçektir. Örneğin; yıllar öncesinde Türk halk müziğinin naif eserlerinden birinde geçen “*yüzünde göz izi var, sana kim baktı yarım*” dizesiyle yakın tarihimizin şarkılarından belki de en masum eserlerinde geçen ‘*yakalarsam*’ veya ‘*bas gaza*’ repliklerinin anlam derinliklerinin kıyaslamasını yapmak mümkün değildir.

Sanatçı ve yapımcıların dinleyicilerin taleplerine ve zamanın ruhuna uygun olarak daha yüzeysel ve hızlı tüketilebilir içerikler üretme eğilimi, kuşkusuz şarkı sözlerinin anlam derinliğini de azaltmıştır. Bu durum, özellikle dijital platformların yaygınlaşması ve sosyal medyanın etkisiyle daha da belirgin hale gelmiştir. Şarkılar, artık sadece birer eğlence aracı olarak görülmekte ve kısa sürede tüketilip unutulmaktadır. Öte yandan şarkı sözlerinin anlam yitirmesini, sıradanlaşmasını ve bayağlaşmasını sadece sanatçı ve yapımcılara dayandırmak da haksızlık olacaktır. Kuşkusuz dinleyici kitlesinin müziğe olan yaklaşımı da bu noktada önemli bir değişkendir. Diğer yandan günümüzün temel sorunlarından biri olan hız olgusu da insanların derin anlam arayışından uzaklaşmasına ve daha yüzeysel, hızlı tüketilebilir içeriklere yönelmesine neden olmuştur. Bu da şarkı sözlerinde daha basit ve

tekrarlanabilir kelimelerin tercih edilmesini tetiklemiştir. Buna rağmen derin içeriğe sahip ve anlam bütünlüğü bulunan şarkı sözleri de pek çok eserde hala varlığını sürdürmektedir. Özellikle gerek melodisi gerekse sözleri ile klasik eser olarak nitelendirilen ve halen zevkle ve şevkle dinlenen Muharrem ve Neşet Ertaş eserleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu tür eserler, genellikle ana akımın dışında kalan ve belirli bir dinleyici kitlesine hitap eden sanatçılar tarafından üretilmektedir. Bu sanatçılar, müziğin bir ifade aracı olduğuna inanmakta ve şarkı sözlerinde duygusal ve düşünsel derinliği korumaya özen göstermektedir.

İçerik analizi yöntemi ile yürütülen bu araştırmada, “1990’lı ve 2020’li yıllar arasında şarkı sözleri belirgin şekilde yozlaşmıştır” temel hipotezinin doğrulandığına yönelik bulgulara ulaşılmıştır. Bu doğrultuda diğer alt hipotezlerin sınanmasına yönelik elde edilen verilere bakıldığında ise kapsama dâhil edilen yıllar aralığında ve sınırlılığında popülerleşen (hit) şarkıların 7 tanesinin Türkçe Pop, 1 tanesinin ise Türkçe Rap olduğu görülmüştür. Bu şarkıların ortak özelliklerinden en dikkat çeken unsurun genel itibariyle benzer duyguları yansıttığıdır denilebilir. Bu şarkılar pop ve rap türünde seslendirilmiş hareketli, heyecanlı, duyguları daha çok canlandıran yapıda oldukları tespit edilmiştir. Dikkat çeken diğer bir husus ise nakaratların rahatlıkla mırıldanılabilir ve akılda kalabilecek bir yapıya sahip olmasıdır. Şarkı sözlerine bakıldığında ise genel olarak aşk, sevgi, tutku, ilgi, ayrılık, haz, cinsellik, üzüntü ve özlem gibi duyguların öne çıktığı görülmüştür. Ancak analiz edilen bu şarkı sözlerinin giderek anlam derinliğinden yoksunlaştığı tespit edilmiştir. Bu anlam kaybının temel nedenini ise maneviyat yoksunluğuna, zevk ve ihtiraslara dayandırmak mümkün görünmektedir.

Bu araştırma başında öngörülen hipotezler için ise şu sonuçlara ulaşılmıştır:

H1- 1990’lı ve 2020’li yıllar arasında şarkı sözleri belirgin şekilde yozlaşmıştır (Doğrulanmıştır).

H2- Tüketim amacının tutku ve haz odaklı olması şarkılarda bu tür içerikleri artırmıştır (Doğrulanmıştır).

H3- Dil, gün geçtikçe dilbilimsel açıdan bozulmaya uğramıştır (Doğrulanmıştır).

H4- Kullanılan kelimeler yıllar içinde sıradanlaşmıştır (Doğrulanmıştır)

H5- Sözcüklerdeki örtük anlamlar yerini daha açık ifadeli kelimelere bırakmıştır (Doğrulanmıştır).

H6- Popülerliği arttırmak için anlamsız ve ritmik kelimeler kullanılmıştır (Doğrulanmıştır).

H7- Yabancı kelimeler zaman içerisinde şarkılarda daha çok kullanılmaya başlanmıştır (Doğrulanmıştır). Ulaşılan bu sonuçlardan hareketle;

- Masum ve naif duyguların şarkı sözlerinde zayıfladığı, bunun yerini haz, cinsellik ve zevk içeren kelimeler aldığı ve anlam derinliğinden uzaklaştığı,
- Kelime içerisindeki harfler eksiltilerek yeni bir tarzla şarkılar oluşturulduğu ve dil kullanımındaki özenin tedricen zayıfladığı,
- Türkçe cümle yapısı ile oluşturulan şarkı içeriklerinde son dönemlerde özellikle İngilizceden alıntılar yapılarak dil yapısının bozulduğu,
- Kullanılan kelimelerin ritmik ve kolay tekrarlanabilmesi için kelime tercihlerinde anlamından ziyade uyuma (kafiyeye) dikkat edildiği, dolayısıyla şarkı sözlerinin akılda kalıcılık sağlanmaya matuf popüler kaygı içerdiği ve böylelikle yozlaştığı,
- Hızlı tüketim unsurlarının günlük hayata daha çok dâhil olmaya başlamasıyla beraber, şarkı sözlerinde cinselliğin ve haz uyandıran kelimelerin aleni bir şekilde kullanıldığı,
- Şarkılardaki aşk, duygu, yakınlık gibi hisleri ifade eden ahlaka mugayir ve namünaşip kelimeler daha fazla görünür olduğu ve toplumdaki mahremiyet yapısının zamanla yozlaşmaya uğradığı söylenebilir.

Bu değerlendirmeler ışığında günlük hayatta dinlenen popüler şarkılardaki dekadenz (çöküntü) durumunun bir ivme kazandığını söylemek mümkün görünmektedir. Dolayısıyla kültürün bir parçası olan şarkı sözlerinin giderek anlam derinliğinden uzaklaşarak geçici zevklere hitap eden içerikleri temsil ediyor olması gelinen olumsuz noktayı özetler mahiyettedir. Toplumsal açıdan yaşanan bu menfi durumun birey açısından da geçerli olduğu söylenebilir. Zira değişen tarzların hayatlara dokunması ile birlikte hedeflenen zevk ve tarzların kısa süreli de olsa kültürü ve sanatı oldukça olumsuz etkilemektedir. Salt tüketime dayalı ve tecimsel kaygılarla üretilen ve özellikle sanatsal üretimlerin uzun vadeli olamayacağı da bu araştırma kapsamında tespit edilen diğer bir bulgudur. Sonuç olarak 1990'lı yıllardan 2020'li yıllara kadar geçen süreçte popüler şarkı sözlerinin genel olarak yüzcyselleştiği ve anlam derinliğinden uzaklaştığı gözlemlenmiştir. Ancak bu durumun tamamen vahim bir gelişme olarak değerlendirilmesi de doğru değildir. Zira müzik, her dönemde değişen toplumsal ve kültürel dinamiklerden etkilenmiş ve bu dinamiklere uygun olarak evrilmiştir. Bu nedenle, şarkı sözlerinin bayağılaşması ve sıradanlaşması dönemin ruhunun ve dinleyici kitlesinin beklentilerini yansıtan bir olgu olarak değerlendirilmesi gerekir.

Kaynakça

- Aktürk E. (2023).** Wittgenstein'in Dünyasının Sınırlarına Çağdaş Dilbilim Penceresinden Bakış. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(34), 228-252. <https://doi.org/10.15182/diclesosbed.1273902>
- Artemiz B. (2009).** Ergenlerin Farklı Müzik Türlerine İlişkin İlgileri İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Yayınlanmamış Doktor Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikolojisi Anabilim Dalı Klinik Psikoloji.*
- Aydar D. (2014).** Popüler Kültür ve Müzik Üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 33(7), 800-807.
- Birekul M. (2015).** Popüler Kültür ve Müzikte Anlamın Kaybı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10(1), 155-180.
- Coşgun M. (2012).** Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 837-850.
- Dönmez Y. E. (2022).** 1990-2000 Yılları Arası Üretilen Türkçe Pop Müziklerin Yapısal Olarak İncelenmesi ve Değerlendirilmesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Erdal B. ve Kındap T. Y. (2021).** Bireylerin Duygu Durum, İçedönük-Dışadönük Kişilik Özelliği ve Müzik Tercihleri Arasındaki İlişkiler. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 2(41), 550-580.
- Güneş A. & Fırat M. (2016).** Açık ve Uzaktan Öğrenmede Metafor Analizi Araştırmaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 3(2), 115-129.
- İmik Ü. & Haşhaş S. (2020)** Müzik Nedir ve Hayatımızın Neresindedir. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 2(6), 196-202.
- Sav B. (2003).** Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 23(1), 148-149.
- Seber A. (2013).** Semantik-Delâlet Kavramlarının Mukayesesi ve Anlambilim Kavramının Muhtevasının Tespiti. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Der.*, 17(2), 97-130.
- Şenel O. (2014)** Müzik Tercihinin Karmaşık Arka Planı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 30(7), 214-227.

İNTERNET KAYNAKLARI

Tdk Türkçe Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/>(Erişim Tarihi: 23.04.2024)

ŞARKI KAYNAKLARI

URL 1: <https://www.youtube.com/watch?v=cpp69ghR1IM> (Erişim Tarihi: 28.06.2024)

- URL 2: <https://www.youtube.com/watch?v=RsnjAxL2jSo> (Erişim Tarihi: 30.06.2024)
- URL 3: <https://www.youtube.com/watch?v=NCKvjJJP0IE> (Erişim Tarihi: 28.06.2024)
- URL 4: <https://www.youtube.com/watch?v=KRUCJcmoQ2g> (Erişim Tarihi: 30.06.2024)
- URL 5: <https://www.youtube.com/watch?v=6zzHRUqB5O4> (Erişim Tarihi: 28.06.2024)
- URL 6: <https://www.youtube.com/watch?v=oL7nN4gUnTc> (Erişim Tarihi: 30.06.2024)
- URL 7: <https://www.youtube.com/watch?v=SV9-9RvHsjY> (Erişim Tarihi: 28.06.2024)
- URL 8: <https://www.youtube.com/watch?v=FPFIY0hi3ak> (Erişim Tarihi: 30.06.2024)

Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Çevresel Maliyet İlişkisi

Ferah Yıldız¹

Özet

Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) ve çevresel maliyetler arasındaki ilişki, son yıllarda işletmelerin sürdürülebilirlik stratejilerinde önemli rol oynamaya başlamıştır. KSS, işletmelerin sadece kâr amacı dışında geçerek çevresel ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerini teşvik etmektedir. Şirketlerin çevreye olan etkilerini minimize etmeye yönelik uygulamaları, uzun vadede hem finansal performanslarını artırmakta hem de toplum nezdindeki itibarlarını güçlendirmektedir. Çevresel maliyetler, işletmelerin faaliyetleri sonucunda çevreye verdikleri zararın giderilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla yapılan harcamaları ifade eder. Bu maliyetler, doğrudan ve dolaylı olarak işletmelerin çevreye duyarlı süreçler geliştirmelerini zorunlu kılar. Çevresel maliyetlerin doğru hesaplanması ve yönetilmesi, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarında kritik bir rol oynamaktadır. KSS projeleri kapsamında atık yönetimi, karbon salınımının azaltılması ve su geri kazanımı gibi uygulamalar hem çevresel maliyetleri düşürmekte hem de şirketlerin rekabet avantajını artırmaktadır. Örneğin, karbon salınımını azaltmaya yönelik projeler, işletmelerin çevre vergilerinden kaçınmasına olanak tanıyarak maliyet tasarrufu sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, çevresel maliyetlerin raporlanması ve bu maliyetlerin mali tablolar üzerinde görünür kılınması, şirketlerin daha iyi çevresel yönetim stratejileri geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. KSS ve çevresel maliyetler arasındaki ilişki, işletmelerin sadece çevresel sürdürülebilirlik açısından değil, aynı zamanda finansal performansları üzerinde de olumlu etkiler doğurmaktadır. Çevresel sorumluluk projeleri, işletmelerin çevreye olan zararlarını azaltırken, uzun vadede maliyet tasarrufu elde etmelerine ve sürdürülebilirliklerini güçlendirmelerine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, çevresel maliyetlerin hesaplanması ve KSS projelerinin etkilerinin analiz edilmesi, işletmelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmalarında önemli bir araç olmuştur. Özellikle yenilikçi çevre dostu uygulamaların benimsenmesi, işletmelerin itibarını artırmakla kalmayıp aynı zamanda operasyonel verimliliklerini de geliştirerek uzun vadeli rekabet avantajı sağlamaktadır.

1 Doç.Dr. Kocaeli Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, ferah.yildiz@kocaeli.edu.tr, ORCID:0000-0003-3374-1297

1. GİRİŞ

Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) son yıllarda hem akademik alanda hem de iş dünyasında giderek daha fazla önem kazanan bir kavram haline gelmiştir. Şirketlerin sosyal, çevresel ve ekonomik sorumluluklarını yerine getirme çabaları, yalnızca yasal düzenlemelere uyum sağlamakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda işletmelerin paydaşlarına karşı hesap verebilirliğini artıran bir strateji olarak kabul edilmiştir. KSS, şirketlerin sadece kâr elde etme amacıyla değil, aynı zamanda topluma ve çevreye olan sorumluluklarını da göz önünde bulundurarak faaliyetlerini yürütmeleri gerektiğini vurgulamaktadır (Carroll, 1991; Porter & Kramer, 2006). Bu bağlamda çevresel maliyetler, KSS'nin önemli bir boyutunu oluşturmakta ve şirketlerin çevreye olan etkilerini minimize etmeye yönelik uygulamalarını içermektedir (Bebbington vd., 2014; Elkington, 1997).

Çevresel maliyet kavramı, işletmelerin faaliyetleri sonucunda çevreye verdikleri zararın maliyetinin hesaplanmasını ifade eder. Bu maliyetler, doğrudan ya da dolaylı olarak çevresel bozulmaların giderilmesi, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla yapılan harcamaları kapsamaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk, çevresel maliyetlerin azaltılmasında etkin bir rol oynamakta ve işletmelerin çevreye verdikleri zararı minimize etmek için çeşitli stratejiler geliştirmelerini teşvik etmektedir (Henri ve Journeault, 2010; Schaltegger ve Burritt, 2010). KSS ile çevresel maliyet arasındaki ilişki, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini yerine getirme ve çevreye olan zararlarını en aza indirme çabalarının maliyetlerini kapsamaktadır. Birçok işletme, çevreye duyarlı üretim süreçlerini benimseyerek hem çevresel maliyetleri düşürmeye hem de itibarlarını artırmaya çalışmaktadır (Porter ve Van der Linde, 1995; Bansal ve Roth, 2000). Ancak çevresel maliyetler, yalnızca işletmelerin kısa vadede kâr elde etme stratejilerini etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda uzun vadede işletmelerin rekabet avantajını artıran bir unsur olarak da değerlendirilmektedir. Bu bağlamda KSS, sadece çevresel maliyetlerin minimize edilmesi açısından değil, aynı zamanda şirketlerin finansal performansına da olumlu katkı sağlayabilecek bir strateji olarak öne çıkmaktadır (Orlitzky vd., 2003; Margolis ve Walsh, 2003).

Çevresel maliyetlerin hesaplanması ve yönetilmesi, işletmelerin sürdürülebilirlik stratejilerinde önemli bir rol oynamaktadır. Günümüzde tüketicilerin çevre bilinci ve sürdürülebilirlik taleplerinin artmasıyla birlikte işletmeler, çevresel maliyetleri düşürmek için daha fazla çaba sarf etmektedir. Çevresel maliyetlerin azaltılması, sadece işletmelerin çevreye olan olumsuz etkilerini azaltmakla kalmayıp, aynı zamanda finansal açıdan da avantajlar

sunmaktadır (Wagner, 2005; King ve Lenox, 2001). KSS ve çevresel maliyetler arasındaki ilişki, işletmelerin rekabet avantajını sürdürme ve toplum nezdinde itibar kazanma çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Çevresel sürdürülebilirlik konusundaki başarı, yalnızca işletmelerin kârlılığını artırmakla kalmayıp, aynı zamanda uzun vadede işletmelerin toplumla olan ilişkilerini de güçlendirebilmektedir (Clarkson vd., 2011; Hart ve Ahuja, 1996).

Sonuç olarak, KSS ve çevresel maliyet arasındaki ilişki, günümüz iş dünyasında stratejik bir öneme sahiptir. İşletmelerin çevresel maliyetleri azaltma ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşma çabaları, hem işletmelerin rekabet avantajını artırmakta hem de toplum nezdindeki itibarlarını güçlendirmektedir (Eccles vd., 2014; Ambec ve Lanoie, 2008).

2. KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK

Kurumsal sosyal sorumluluğun rolü ve gelişimi ve şirketlerin davranışları üzerindeki etkisinin tartışılması, yirmi birinci yüzyılda akademik literatürdeki en önemli alanlardan biri haline gelmiştir. İşletmelerde kurumsal sosyal sorumluluk girişimlerinin uygulanmasına duyulan ihtiyaç, dramatik çevresel sorunlara ve sosyal zorluklara yanıt olarak karşımıza çıkmaktadır (Aluchna, 2010). Kurumsal sosyal sorumluluk şirketlerin gönüllü olarak iş operasyonlarına ve paydaşlarıyla etkileşimlerine sosyal ve çevresel endişeleri entegre ettiği bir kavram olarak ifade edilmiştir (Crowther ve Jatana, 2005). Şirketlerin kurumsal stratejilerine ve kurumsal değerlerine, sosyal modeli olarak bilinen daha geniş bir perspektifte kök salmış olan geniş bir paydaş kitlesinin varsayımlarını ve çıkarlarını dahil etmesi gerektiğini savunur (Hawkins, 2006). Bu model, sosyal ve ekonomik sistemlerin üyeleri olan ve farklı şirketlerin faaliyetlerinden etkilenen paydaşların çıkarlarını, beklentilerini ve ihtiyaçlarını hesaba katarak finansal model ile hissedar yaklaşımını dengelemeye çalışır. Bu nedenle, KSS kavramına göre, şirketlerin faaliyetlerinde odaklandıkları tek endişe ekonomik performans olmamalıdır. Paydaş grubu, hissedarlar, çalışanlar, tedarikçiler, müşteriler, yerel topluluklar ve yönetimi de içermelidir (Freeman, 2005).

Kurumsal sosyal sorumluluk, şirketlerin ekonomik, sosyal ve çevresel sistemlerde faaliyet gösterdikleri için toplumlara karşı bazı yükümlülükleri olduğu ve mevcut sorunlardan sorumlu olmaları gerektiği varsayımına dayanır. Bu nedenle KSS, küreselleşme süreci, iklim değişikliği, yolsuzluk ve işçi istismarı riski ve raporlama ihtiyacı ile ilgili sosyal beklentilere ve mevcut iş ortamı zorluklarına bir çözümdür. KSS'nin temel görevleri arasında hesap verebilirlik ve şeffaflık sağlamanın yanı sıra sorumluluk ve sürdürülebilirliği güvence altına almak yer alır (Hollender ve Fenichell, 2004).

Kurumsal sosyal sorumluluğun beş boyutu bulunmaktadır; doğal çevreyi ve iş uygulamalarının sürdürülebilirliğini ifade eden boyutu (Çevresel Boyut). İşletme ile toplum arasındaki ilişkiyi ifade eden boyutu (Sosyal boyut). Sosyo-ekonomik veya finansal yönleri ifade eden boyutu (Ekonomik boyut). Tüm paydaşların veya paydaş gruplarının dikkate alınmasını ifade eden boyutu (Paydaş boyut). Yasa tarafından öngörülmemiş eylemleri ifade eden boyutu (Gönüllülük boyutu) (Stojanović, vd., 2016).

3. ÇEVRESEL MALİYETLER

Ortaya çıkan çevresel maliyetler, kötü çevre kalitesinin var olması veya önlenmesi, azaltılması veya düzeltilmesi gerektiği için ortaya çıkan maliyetlerdir. Çevresel maliyetler, çevresel bozulmanın tespiti, düzeltilmesi ve önlenmesi ile ilgili maliyetlerdir. Çevresel maliyetler dört kategoriye ayrılmaktadır; bunlardan birinci önleme maliyetleri, ikincisi tespit maliyetleri, üçüncüsü iç başarısızlık maliyetleri ve dördüncüsü dış başarısızlık maliyetleridir (Hansen ve Mowen, 2000).

İç çevresel yatırımlar, şirketin gelir tablosunu doğrudan etkileyen ve bir organizasyon içindeki paydaşlarla ilgili maliyetlerdir. Dış çevresel yatırımlar, şirketlerin ticari kazançlar için girdiği bir organizasyonun dış paydaşlarıyla (toplum, kamu) ilgili maliyetlerdir. (Shabbir ve Wisdom, 2020).

Küresel olarak ve gelişmekte olan ülkelerde çoğu işletmenin karşılaştığı en büyük zorlukların, doğal kaynakların tükenmesi, çevresel bozulma ve sürdürülemez ekosistem tahribatı yoluyla çevrenin tahribatı olmasıdır (Enahoro, 2009). Endüstriyel emisyonlar iklim değişikliğine ve zengin kirlilik arazi bozulma sürecine olumsuz katkıda bulunmuştur. 21. yüzyıl ülkeleri ilerleme ve refah çağı olarak kabul edildiğinden, bizi çevreleyen doğaya ve çevreye giderek daha fazla önem verilmektedir. Muhasebenin çevreye olan ilgisinin temel nedeni, farklı paydaşların (hükümet, yatırımcılar, borç verenler, bankalar, sivil toplum kuruluşları vb.) farklı kuruluşların çevresel performansı hakkında finansal verilere ihtiyaç duymasıdır. Uygun bir çevresel muhasebe sistemi, ölçüm, kontrol ve karar alma için ana araç olması anlamında Sürdürülebilir Kalkınmayı (SD) başarmak için destekleyici bir ölçüdür (Rita vd., 2023)

Sanayi devrimi, sanayileşmiş ekonomideki çoğu insan ve firma için ekonomik iyileşme sağlamıştır. Birçoğu daha fazla refah ve iyileşmiş sağlıktan yararlanmışlardır. Maliyetler olmuştur; ancak, sanayileşme doğal çevreye zarar veren fabrika kirleticileri ve daha fazla arazi kullanımı getirmiştir. Muhasebeciler, denetçiler, yöneticiler, ekonomik kalkınmanın koruyucuları ve ışık taşıyıcıları olarak, artık çevre muhasebesinin ve çevreyle ilgili

bilgilerin şirket performansı üzerindeki etkilerini göz ardı edemezler. Dünya genelinde, sistematik olarak çevreyi tüketen hammaddeler, enerji tüketimi ve doğal kaynakların kullanımı üzerindeki muhasebe raporlamasının etkisini değerlendirmek ve ölçmek gerekmektedir (Rita vd., 2023).

Çevresel KSS faaliyetleri şirketler için ek harcamalara neden olur ve bunların finansal faydaları hemen görünür ve kolayca ölçülebilir değildir. Bazı araştırmalar, şirketlerin gönüllü olarak çevre koruma için karlarından fedakarlık etmediklerini buldukları için bu sonuçları eleştirmektedirler, çünkü mevcut masraflar ile sonraki kazançlar arasında olumlu bir bağlantı yoktur. Dış paydaşlar, şirketlerin faaliyetlerinde çevre standartlarını uygulamaları konusunda ısrar etmektedir. Mevcut faaliyetlerden sorumlu olmaları ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmamaları beklenmektedir. Porter ve Linde (1995), daha geniş anlamda, KSS çevresel faaliyetlerinin yeniliği tetikleyebileceğini, maliyetleri düşürebileceğini, kaynakları koruyabileceğini ve böylece rekabet avantajı ve sadık müşteriler yaratabileceğini öne sürmektedir. Kirliliğin önlenmesinin yanı sıra, şirketler daha yüksek kaynak verimliliği elde etmek için çevresel iyileştirmeleri düşünmelidir. Kaynak verimliliği, enerji tasarrufu, işgücü iyileştirmeleri ve hammadde kullanımında verimliliğin yanı sıra atıkların kontrolü ve azaltılması anlamına gelir (Stojanović, vd., 2016).

Çevresel maliyetlerin çoğu genellikle sistematik olarak izlenmez ve sorumlu süreçlere ve ürünlere atfedilmez, ancak basitçe genel giderlere kaydedilir. Çevresel maliyetlerin tam olarak kaydedilmemesi, genellikle iyileştirme seçenekleri ve elde edilen tasarruflar için çarpık hesaplamalara yol açar. Hammadde ve yardımcı malzemeleri daha iyi kullanarak ve daha az (zararlı) işletme malzemesi gerektirerek emisyonları ve atıkları kaynağında önlemeyi (kaçınma seçeneği) amaçlayan çevre koruma projeleri tanınmaz ve uygulanmaz. Bu tür önlemlerden elde edilecek ekonomik ve ekolojik avantajlar kullanılmaz. Sorumlu kişiler genellikle atık ve emisyon üretmenin genellikle bunları bertaraf etmekten daha pahalı olduğunun farkında değildir. Deneyimler, çevre yöneticisinin şirketin gerçek maliyet muhasebesi belgelerine nadiren erişebildiğini ve toplam çevresel maliyetlerin yalnızca küçük bir kısmından haberdar olduğunu göstermektedir (Jasch, 2001).

Genel gider hesaplarında izlenen çevresel ve çevresel olmayan maliyetler, yönetimin fark etmemesine neden olur. Bundan dolayı yönetimin bu tür maliyetlerin kapsamını ve büyümesini hafife alma eğiliminde olduğuna dair önemli kanıtlar vardır. Çevresel maliyetleri belirleyerek, değerlendirerek ve tahsis ederek, maliyet tasarrufu fırsatlarının belirlemesine ve gerçekleştirilen projelerin ve yatırımların maliyet tasarruflarının gerçekten hesaplamasına

olanak tanır. Başlıca örnekler, toksik organik çözücülerin toksik olmayan ikamelerle değiştirilmesiyle elde edilebilecek tasarruflardır, böylece düzenleyici raporlama, tehlikeli atık işleme ve toksik malzemelerin kullanımıyla ilişkili diğer maliyetlerin yüksek ve artan maliyetleri ortadan kalkar (Jasch, 2001).

4. Çevresel Maliyet Türleri

Çevresel maliyetleri; önleme maliyetleri, değerlendirme maliyetleri, içsel başarısızlık maliyetleri ve dışsal başarısızlık maliyetleri olarak 4 ana gruba ayrılabilir. İlk iki maliyet türü çevresel sorunlardan/felaketlerden kaçınmanın maliyetlerini, son iki maliyet türü ise çevresel sorunlara/felaketlere izin vermenin maliyetlerini ifade eder. Önleme maliyetleri, bir işletmenin çevresel sorunların ortaya çıkmamasını veya çevresel sorunların ortaya çıkma olasılığının en aza indirgenmesini sağlamak için katlandığı maliyetlerdir. Örneğin, nehir akıntularına kimyasal sızıntıyı ortadan kaldırmak için bir filtrasyon sistemi uygulayan bir kuruluş, faaliyetlerini yürüttüğü ekosistemi etkileyen gelecekteki çevre kirliliği olasılığını ortadan kaldıran önleyici bir faaliyet yapmış olur. Değerlendirme maliyetleri, bir işletmenin çevresel maruziyetlerini izlemek için katlandığı maliyetlerdir. Esasen, bunlar çevresel performansla ilgili olarak işletme operasyonlarının etkilerini izleme maliyetleridir. Örneğin, bir havayolu şirketi, uçaklarının yaşlandıkça yakıt emisyonlarını ölçen elektronik takip sistemleri uygulamak için yatırım yapabilir. İçsel başarısızlık maliyetleri, şirket içinde ortaya çıkan ve şirket kaynaklarını etkileyen olumsuz sürdürülebilirlikle ilgili olaylardan kaynaklanan sorunları ele almak için işletme tarafından katlanılan maliyetlerdir. Meydana gelebilecek çevresel olaylar nedeniyle teknolojileri düzeltme veya çalışanları eğitime maliyeti dahildir. Örneğin, şirketin emisyonların solunması nedeniyle solunum ve sağlık etkileri, sağlığa ve çalışanlarında diğer yan etkilere yol açabilecek titreşim ve gürültünün fiziksel etkileri için katlandığı maliyetler içsel başarısızlık maliyetlerine örnek olarak verilebilir. Dışsal başarısızlık maliyetleri, bir işletmenin dışındaki paydaşları etkileyen çevresel ihlallerle ilgili maliyetleri karşılamak veya para cezaları ödemek için katlandığı maliyetleri ifade eder. Dışsal başarısızlık maliyetleri, daha geniş toplumsal ve çevresel etkileri hafifletmek için katlanılan harcamalardır. Örneğin, bir şirket; bir ilçenin sakinlerini, gürültü, titreşim, koku ve emisyonlardan korumak amacıyla her yıl rahatsızlık izni bedeli öder (Dhillon vd., 2005).

Çoğu muhasebe sistemi, firmaların toplam çevresel maliyetlerinin bir kısmını ayrı ayrı kayıtlara alırken, geri kalanı genel giderler veya idari maliyetler gibi diğer maliyetlerin içine alır. Firmaların toplam çevresel maliyetlerinin daha büyük bir kısmını görünür kılan maliyet muhasebesi

sistemlerinin etkilerini açıklamak için çok az ampirik kanıt sağlanmıştır (Henri vd.,2013). Çevresel maliyetlerin tam olarak kaydedilmemesi, genellikle iyileştirme seçenekleri ve elde edilen tasarruflar için karmaşık hesaplamalara yol açar. Hammadde ve yardımcı malzemeleri daha iyi kullanarak ve daha az (zararlı) işletme malzemesi gerektirerek emisyonları ve atıkları kaynağında önlemeyi (kaçınma seçeneği) amaçlayan çevre koruma projeleri tanınmaz ve uygulanmaz. Bu tür önlemlerden elde edilecek ekonomik ve ekolojik avantajlar kullanılmaz. Sorumlu kişiler genellikle atık ve emisyon üretmenin genellikle bunları bertaraf etmekten daha pahalı olduğunun farkında değildir. Deneyimler, çevre yöneticisinin şirketin gerçek maliyet muhasebe belgelerine nadiren erişebildiğini ve toplam çevresel maliyetlerin yalnızca küçük bir kısmının farkında olduğunu göstermektedir (Jasch, 2003). Geleneksel maliyet muhasebesinde, çevresel ve çevresel olmayan maliyetlerin genel gider hesaplarında toplanması, bunların yönetimden “gizlenmesine” neden olur. Kurumsal çevre koruma harcamaları, bir şirketin çevresel yönleri, etkileri ve tehlikeleri önlemek, azaltmak, kontrol etmek ve belgelemek için yapılan tüm çevre koruma önlemleri ile bertaraf, arıtma, sanitasyon ve temizleme harcamalarını kapsar (Jasch, 2003).

5. KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK VE ÇEVRESEL MALİYET İLİŞKİSİ

Sanayileşme, doğal çevreye zarar veren ekonomik iyileştirmeler, üretim hattı kirliliği ve daha da önemli arazi kullanımını beraberinde getirdi. Elbette, doğal kaynakların kullanımı parasal ilerleme için çok önemlidir (Akinbami ve Adegbulugbe 1998). Çevresel düzenlemeler faydaları genişletir, maliyetleri azaltır ve sonuç olarak şirket karlılığını yükseltir. (Porter ve Van der Linde 1995). Son yıllarda, firmaların genel olarak kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) ve özel olarak çevresel sorumlulukları ile ilgili faaliyetleri akademik topluluk tarafından giderek daha fazla incelemeye tabi tutulmaktadır. Şimdiye kadar firmaların temel amacı hissedarların servetini en üst düzeye çıkarmak olmuştur. Ancak, bu yaklaşım çok sınırlı olabilir ve hatta hissedarların servetini en üst düzeye çıkarmak için firmalar diğer paydaşlarına; çevreyi kirletme, sömürme veya çalışanlar arasında ayrımcılık yapma gibi konularda zarar verirse tehlikeli bile olabilir. Bu nedenle, kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal finansal performans mutlaka uyumlu olmalıdır (Lioui ve Sharma, 2012). Ar-Ge ve inovasyonun firma değeri ile pozitif korelasyona sahip olması muhtemel olduğundan, ECSR endişelerinin herhangi bir etkisi, CFP üzerinde dolaylı (pozitif) bir etkiye sahip olacaktır (Heyes ve Kapur, 2011).

Kurumsal sosyal yükümlülük, bir yatırım olarak ele alınmalı, şirket ile paydaşlar arasında bir bağlantı gösterdiğinde bir maliyet veya gider olarak

ele alınmamalıdır. Çevresel maliyetler geleneksel maliyetler, potansiyel olarak gizli maliyetler, koşullu maliyetler ve imaj ve ilişki maliyetleri olarak ayrılabilir (Shabbir vd., 2019).

Kurumsal sosyal sorumluluk (CSR) yatırımları, kontrol, esneklik, bilgi ve titizlik olmak üzere performansla tanımlanan üç ölçümü dikkate alır. Çevresel yatırımların avantajlarının maliyetlerden daha fazla olduğu ve daha katı düzenleyici standartların aslında yeniliği teşvik edeceği büyük ölçüde ileri sürülmüştür. Ayrıca, geliştirilmiş çevresel performans rekabet avantajı için potansiyel bir kanaldır ve bunu üretkenlikte iyileştirmeler, artan karlılık ve daha düşük uyum maliyeti takip etmektedir (Shabbir vd., 2019). Buna karşılık, Palmer ve diğerleri (1995), çevresel düzenlemelere uymanın her zaman maliyetli olacağını ve şirketleri sosyal faydalar ile özel maliyetler arasında bir denge kurmaya zorlayacağını ileri sürdü.

6. UYGULAMA ÖRNEĞİ

Bu uygulama bölümünde, bir firmanın kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) projeleri ile çevresel maliyetler arasındaki ilişkiyi inceleyerek, çevresel etkilerin maliyetlendirilmesi ve KSS'nin etkisi sayısal örneklerle açıklamaya çalışılmıştır. Örnek olarak bir üretim firmasının çevresel etkilerini azaltmak amacıyla yürüttüğü projelere odaklanılmıştır.

X Kimya A.Ş., kimyasal üretim yapan bir firma olup, yıllık 200.000.000 TL ciroya sahip bir firmadır. Firma, üretim süreçlerinde ortaya çıkan çevresel etkileri azaltmak amacıyla çeşitli Kurumsal sosyal sorumluluk projeleri yürütmektedir. Bu projelerin çevresel maliyetleri hesaplanarak firmanın kurumsal sosyal sorumluluk politikalarının finansal etkileri analiz edilmiştir.

Atık Yönetimi Projesi: Firma, üretim sırasında ortaya çıkan tehlikeli atıkların bertarafı için çevre dostu bir yöntem geliştirmiştir. Bu proje, yılda 1.000 ton atığın güvenli bir şekilde imha edilmesini sağlamaktadır.

Karbon Salınımını Azaltma Projesi: Firma, üretim tesislerinde karbon salınımını azaltmak için güneş enerjisi sistemi kurmuştur. Bu proje, yıllık 2.000 ton karbon salınımını azaltmayı hedeflemektedir.

Su Geri Kazanım Projesi: Üretim sürecinde kullanılan suyun %60'ını geri kazanarak, su tüketimini önemli ölçüde azaltmaktadır.

6.1. Çevresel Maliyetlerin Hesaplanması

1. Atık Yönetimi Projesi:

Yıllık bertaraf edilen atık miktarı: 1.000 ton

Atık bertaraf maliyeti (ton başına): 3.000 TL

Projenin toplam yıllık maliyeti: $1.000 \text{ ton} \times 3.000 \text{ TL/ton} = 3.000.000 \text{ TL}$

2. Karbon Salınımını Azaltma Projesi:

Yıllık azaltılan karbon miktarı: 2.000 ton

Karbon salınımı azaltma maliyeti (ton başına): 4.000 TL

Projenin toplam yıllık maliyeti: $2.000 \text{ ton} \times 4.000 \text{ TL/ton} = 8.000.000 \text{ TL}$

3. Su Geri Kazanım Projesi:

Yıllık geri kazanılan su miktarı: 200.000 m^3

Su geri kazanım maliyeti (m^3 başına): 10 TL

Projenin toplam yıllık maliyeti: $200.000 \text{ m}^3 \times 10 \text{ TL/m}^3 = 2.000.000 \text{ TL}$

Toplam Çevresel Maliyet:

Toplam çevresel maliyetler, yukarıdaki projelerin yıllık maliyetlerinin toplamı olarak hesaplanır:

$3.000.000 \text{ TL} + 8.000.000 \text{ TL} + 2.000.000 \text{ TL} = 13.000.000 \text{ TL}$

6.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projesinin Finansal Etkisi

XYZ Kimya A.Ş.'nin yıllık ciroya göre çevresel projelerin maliyetleri şu şekilde analiz edilebilir:

Firmanın toplam cirosu $200.000.000 \text{ TL}$ olduğuna göre, çevresel maliyetlerin ciroya oranı şu şekilde hesaplanır:

$8.000.000 \text{ TL} / 200.000.000 \text{ TL} = 0.04$

Bu oran, firmanın çevresel maliyetlerinin toplam ciroya oranının %4'ü olduğunu göstermektedir.

6.3. Çevresel Maliyetlerin Azaltılması ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projesinin Etkisi

Firmalar, çevresel maliyetleri azaltarak uzun vadede finansal kazanç elde edebilirler. Örneğin, X Kimya A.Ş.'nin karbon salınımını azaltma projesi, firmanın karbon vergilerinden ve cezalardan kaçınmasını sağlayabilir. Bu tasarruflar aşağıdaki gibi hesaplanabilir:

Yıllık karbon vergisi (ton başına): 300 TL

Projenin karbon vergisi tasarrufu: $2.000 \text{ ton} \times 300 \text{ TL/ton} = 600.000 \text{ TL}$

Bu tasarruf, çevresel maliyetlerin finansal etkilerini azaltmakta ve firmanın uzun vadede sürdürülebilirliğini artırmaktadır.

X Kimya A.Ş.'nin uyguladığı çevresel projeler, firmanın kurumsal sosyal sorumluluk çerçevesinde önemli maliyetler ortaya çıkarsa da, bu maliyetler uzun vadede firmanın sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır. Çevresel maliyetlerin doğru hesaplanması ve kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin finansal etkilerinin değerlendirilmesi, firmanın çevreye duyarlı bir şekilde faaliyetlerini sürdürmesini sağlamaktadır.

7. SONUÇ

Çalışmada, Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) ile çevresel maliyetler arasındaki ilişkinin işletmelerin sürdürülebilirlik stratejilerinde oynadığı önemli rol ele alınmıştır. Günümüz iş dünyasında KSS, yalnızca kâr odaklı bir yaklaşımın ötesine geçerek, işletmelerin çevresel etkilerini minimize etmeye yönelik uygulamalar geliştirmelerini teşvik eden bir strateji olarak değerlendirilmektedir. Çevresel maliyetlerin doğru hesaplanması ve yönetilmesi, işletmelerin sürdürülebilirlik performanslarını artırma ve uzun vadede rekabet avantajı elde etmeleri açısından kritik öneme sahiptir. Çalışmada ortaya konulan bulgular, işletmelerin çevresel maliyetleri azaltma çabalarının hem çevreye duyarlılığı artırdığını hem de finansal açıdan avantaj sağladığını göstermektedir. Özellikle yenilenebilir enerji kullanımı, atık yönetimi ve su geri kazanımı gibi projeler, işletmelerin çevresel maliyetlerini önemli ölçüde azaltmakta ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarını sağlamaktadır. Bu projeler, sadece çevresel etkileri minimize etmekle kalmayıp, aynı zamanda uzun vadede işletmelerin operasyonel verimliliğini artırarak maliyet tasarrufu elde etmelerine olanak tanımaktadır.

Çalışmada örnek olarak ele alınan X Kimya A.Ş.'nin çevresel maliyetleri azaltma çabaları, firmanın KSS projelerinin uzun vadede maliyetleri düşürdüğünü ve sürdürülebilirlik açısından olumlu sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Firmanın atık yönetimi, karbon salınımını azaltma ve su geri kazanımı projeleri, hem çevresel maliyetleri düşürmekte hem de firmanın uzun vadeli finansal sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. Özellikle karbon vergilerinden kaçınma ve enerji maliyetlerinde tasarruf sağlama gibi unsurlar, işletmelerin çevresel sorumluluklarını yerine getirirken aynı zamanda maliyet avantajları elde edebileceklerini göstermektedir. Bu bağlamda, KSS'nin çevresel maliyetlerle olan bu ilişkisi, işletmelerin finansal performanslarını olumlu yönde etkileyen bir strateji olarak değerlendirilmektedir. Çevresel maliyetlerin doğru şekilde ölçülmesi ve raporlanması, işletmelerin çevresel etkilerini daha iyi yönetmesine ve çevreye duyarlı uygulamalarını

güçlendirmesine olanak tanımaktadır. Bu durum, sadece kısa vadeli maliyet avantajları sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda işletmelerin uzun vadeli kârlılıklarını artırmalarına ve topluma olan katkılarını güçlendirmelerine yardımcı olmaktadır.

Sonuç olarak, kurumsal sosyal sorumluluk ve çevresel maliyetler arasındaki ilişki, işletmelerin sürdürülebilirlik stratejilerinde kritik bir rol oynamaktadır. Çevresel maliyetlerin azaltılması ve KSS projelerinin doğru uygulanması, işletmelerin rekabet avantajlarını koruma ve toplum nezdindeki itibarlarını artırma çabalarında önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, çevreye duyarlı işletme uygulamalarının uzun vadede hem çevresel hem de finansal sürdürülebilirliği desteklediğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Akinbami A.O. ve Adegbulugbe J. F. K., (1998) Exploitation of energy resources and environmental degradation in nigeria. In A paper presentation at the two-day national seminar on the management of Nigerian Resources for National Development under the auspices of NIIA and sons Inc., New York, 25(6), 1-21.
- Aluchna, M., (2010). Corporate social responsibility of the top ten: examples taken from the Warsaw Stock Exchange, *Social Responsibility Journal*, 6(4), 611-626.
- Ambec, S. ve Lanoie, P. (2008). Does it pay to be green? A systematic overview. *Academy of Management Perspectives*, 22(4), 45-62. <https://doi.org/10.5465/amp.2008.35590353>
- Bansal, P. ve Roth, K. (2000). Why companies go green: A model of ecological responsiveness. *Academy of Management Journal*, 43(4), 717-736. <https://doi.org/10.2307/1556363>
- Carroll, A. B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), 39-48. [https://doi.org/10.1016/0007-6813\(91\)90005-G](https://doi.org/10.1016/0007-6813(91)90005-G)
- Clarkson, P. M., Li, Y., Richardson, G. D. ve Vasvari, F. P. (2011). Does it really pay to be green? Determinants and consequences of proactive environmental strategies. *Journal of Accounting and Public Policy*, 30(2), 122-144. <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2010.09.013>
- Crowther, D. ve Jatana, R. (2005), *International Dimensions of Corporate Social Responsibility*, Vol. 1, ICAFI University Press, Hyderabad.
- Dhillon, R., White A., Cooper, D., Franklin, M. ve Graybeal, P., (2022). *Accounting Business and Society*, University of Tecnology Sydney, 463-471.
- Eccles, R. G., Ioannou, I. ve Serafeim, G. (2014). The impact of corporate sustainability on organizational processes and performance. *Management Science*, 60(11), 2835-2857. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2014.1984>
- Elkington, J. (1997). *Cannibals with forks: The triple bottom line of 21st century business*. Capstone.
- Enahoro, J.A. (2009). *Design And Bases Of Environmental Accounting In Oil And Gas Manufacturing Sectors In Nigeria* Ph.D Accounting Thesis, Covenant University Ota, Nigeria
- Freeman, R.E. (2005), "A stakeholder theory of the modern corporation", in Allhof, F. and Vaidya, A. (Eds), *Business Ethics*, Vol. 1, Sage Publications, Beverly Hills, CA, pp. 253-64.
- Hansen DR, Mowen MM (2000) *Cost management accounting and control*. Environmental Cost Management.

- Hawkins, D.E. (2006), *Balancing Tomorrow's Sustainability and Today's Profitability*, Palgrave Macmillan, London.
- Henri, J. F. ve Journeault, M. (2010). Eco-control: The influence of management control systems on environmental and economic performance. *Accounting, Organizations and Society*, 35(1), 63-80. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2009.02.001>
- Henri, J. F., Boiral, O. ve Roy, M. J., (2013). The Tracking of Environmental Costs: Motivations and Impacts, *European Accounting Review*, 23(4). 647-669.
- Heyes, A., Kapur, S., (2011). Regulatory attitudes and environmental innovation in a model combining internal and external R&D. *Journal of Environmental Economics and Management* 61, 327-340.
- Hollender, J. ve Fenichell, S. (2004), *What Matters Most: Business, Social Responsibility and the End of the Era of Greed*, Random House Business Books, London.
- Jasch, C., (2001). The use of Environmental Management Accounting (EMA) for identifying environmental costs, *Journal of Cleaner Production*, 11, 667-676.
- Jasch, C., (2003). The use of Environmental Management Accounting (EMA) for identifying environmental costs, *Journal of Cleaner Production*, (11), 667-676.
- King, A. A. ve Lenox, M. J. (2001). Does it really pay to be green? An empirical study of firm environmental and financial performance. *Journal of Industrial Ecology*, 5(1), 105-116. <https://doi.org/10.1162/108819801753358526>
- Lioui, A. ve Sharma, Z., (2012). Environmental corporate social responsibility and financial performance: Disentangling direct and indirect effects, *Ecological Economics*, (78), 100-111.
- Margolis, J. D. ve Walsh, J. P. (2003). Misery loves companies: Rethinking social initiatives by business. *Administrative Science Quarterly*, 48(2), 268-305. <https://doi.org/10.2307/3556659>
- Orlitzky, M., Schmidt, F. L. ve Rynes, S. L. (2003). Corporate social and financial performance: A meta-analysis. *Organization Studies*, 24(3), 403-441. <https://doi.org/10.1177/0170840603024003910>
- Palmer K, Oates W. ve Portney, P., (1995). Tightening environmental standards: the benefit-cost or the no-cost paradigm? *J Econ Perspect* 9(4):119-132
- Porter, M. E. ve Kramer, M. R. (2006). Strategy and society: The link between competitive advantage and corporate social responsibility. *Harvard Business Review*, 84(12), 78-92.

- Porter, M. E. ve Van der Linde, C. (1995). Toward a new conception of the environment-competitiveness relationship. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 97-118. <https://doi.org/10.1257/jep.9.4.97>
- Rita, I. I., Mary , O. I., Chined, N. L. ve Gloria, N. C., (2023). Impact of Environmental Cost on Corporate Performance: Focus on Selected Oil Firms in Nigeria, *IOSR Journal of Business and Management*, 25(12), 01-11.
- Schaltegger, S. ve Burritt, R. L. (2010). Sustainability accounting for companies: Catchphrase or decision support for business leaders? *Journal of World Business*, 45(4), 375-384. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2009.08.002>
- Shabbir, M. S. ve Wisdom, O., (2020). The relationship between corporate social responsibility, environmental investments and financial performance: evidence from manufacturing companies, *Environmental Science and Pollution Research*, 39946–39957.
- Shabbir, M. S., Saleem, H., ve Khan, M. B. (2019). Impact of Internet Adoption and Mobile Phone Penetration on Corruption: Evidence from Selected Asia-Pacific Countries. *Global Business Review*, 22(4), 906-920. <https://doi.org/10.1177/0972150919832107>
- Stojanović, A., Mihajlović, I. ve Schulte, P., (2016). Corporate Social Responsibility: Environmental Aspects, International May Conference on Strategic Management, 28-30 May 2016.
- Wagner, M. (2005). How to reconcile environmental and economic performance to improve corporate sustainability: Corporate environmental strategies in the European paper industry. *Journal of Environmental Management*, 76(2), 105-118. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2004.10.024>

Küresel Eğitim ve Küresel Diversite

Zafer Gündüz¹

Özet

Toplumsal yapıların genişlemesi, ekonomik üretim tüketim sürecinin yerleşmeden kurtulması ve yeni pazarlar arayışı karşımıza küreselleşmeyi getirmektedir. Küreselleşme bazı düşünürler tarafından bireyin egemenlik alanını artırma çabasının bir sonucu ve bu hali ile birey açısından olumsal iken bazı düşünürler tarafından ise yine egemenlik ile ilişkili olsa da yerel hakimiyetin yok edilmesi ve onun sınırlarının eleştiriye tabi tutulmasının bir sonucudur. Bu hali ile de olumlu değil aksine yerel birey açısından olumsuzdur. Olumlu ya da olumsuz olarak sebepleri ve sonuçları yorumlanmış olsa da bir gerçeklik olarak karşımızda duran küreselleşme olgusu bir açıdan ondan kurtulamayacağımız bir yerellik evrensellik ilişkisi kurmuştur. Bir biçimde yerelin yıkılması olarak travma olan ama yaygınlaşma, genişleme ve başkası ile tanışma açısından ise bir bakıma bir arada yaşamının daha iyi hale getirilmesi olarak okunabilmektedir. Küreselleşmenin bir boyutu da başkası ile karşılaşma ve ondan öğrenmedir. Bireyin için başkasından öğreneceği şeylerin fazlalığı küreselleşme ile beraber zorunlu bir içerik oluşturmuştur. Öğrenme sayesinde birey kendilik bilinci kazanmakta ve başkası ile birlikte var olması gerektiğini keşfetmektedir. Öğrenmenin elzem tarafının içeriği ise eğitim tarafından olgusal hale getirilmektedir. Dolayısıyla küreselleşme bir formasyon olgusu olup bunun olgusal tutumunu eğitim sağlamaktadır. Bu çalışma birey ile yaşadığı dünya ile ilişkisi, birey ile başkası ile ilişkisinin olumsal bir perspektiften okunacağı ve bu okumanın ilksel formundan çıkışının küreselleşmeye ihtiyaç duyduğuna ve küresel eğitim olgusunun ben ile yaşam dünyasını zenginleştirmesinden bahsedecektir. Küresel eğitim ve küresel diversitenin bir sembolik sistem olmadığı aslında bizatihi bir organik yaşamın anlaşılması olduğuna işaret edecektir. Bu şekilde bir içeriği kurabilmek için küreselleşmenin tanımları içinde boğuşmaktan kaçınıp bu çalışma açısından önemli görülecek bazı kavramlar yardımı ile bir tanımlı kurulup eğitim ile ilişkisi ve yerelleşme ile yerelden kurtulma çabası arasındaki farka değinilip bunun travmatik tarafları ile olumlu taraflarına işaret edilecektir.

1 Arş. Gör. Dr., zafergunduz62@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2486-0780>

Giriş

Sosyal bilimlerin zaman ve mekâna bağlı olarak değişimi ve dönüşümü nedeni ile bu alana konu olan içeriklerin ve kavramların tam bir tanımı yapılamamaktadır. İnsanı konu alması ve insanın da belirlenmiş ilineklarının olmaması da yapılacak olan her türlü tanımı daha da zorlaştırmaktadır. Tüm bu izahatlardan de yola çıkarak sosyal bilimlerin doğası gereği küreselleşmenin de tam bir tanımı yapılamamaktadır. Öyle ki Zengingönül sosyal bilimlerde üzerinde ortaklaşılan tek hususun üzerinde ortaklaşamayacak bir alan olduğu belirtir (Zengingönül, 2004:12). Kesin bir tanımının yapılamaması gibi bir ön kabul ile hareket edeceğimiz küreselleşme kavramının yine de onun hakkında konuşmamıza olanak sunacak bazı ilineklere bulunmaktadır. Kurt bu çelişkiye de işaret ettiği çalışmasında küreselleşmeyi, “Tüm bunlara rağmen genel bir küreselleşme kavramı tanımlaması yapılacak olunursa; küreselleşme sürecinin günümüzde sosyal bir gerçeklik olduğu, günümüz dünyasındaki birçok alanda (ekonomik, siyasal, kültürel, sosyal, teknolojik, ekolojik, vb. alanda) ve birçok düzeyde (uluslar arası, ulusal, bölgesel ve bireysel düzeyde) değişim ve dönüşümleri anlamak ve anlatabilmek için kullanılan popüler/ anahtar bir kavram olarak tarifi yapılabilir” şeklinde betimlemektedir (Kurt, 2022: 1-12).

Net bir tanımın olamayacağı aksine gelişen ve dönüşen ekonomik, sosyal ve toplumsal sistemi anlatabilmek adına kabullenilmiş bu kavramın toplumsal yaşama etkisi ve bu yaşamın bütün hücrelerine kadar kimilerine göre yıkıcı kimilerine göre ise iyileştirici etkisi bulunmaktadır. Küreselleşmenin bir realite olarak kendisini hissettirmesi ve tüm yerel, ulusal, uluslararası dinamikleri şekillendirici etkisinin yapısal bir tarafı bulunmaktadır. Öyle ki küresel yaşama entegre olmama şansı nerede ise yok denecek kadar azdır. Özellikle iletişimin küreselleşmesi ile beraber küreselleşme daha da hızlanmış, kapalı yaşam biçimleri hızlıca çözülmeye uğramıştır. Ekonomik ilişkilerin neticesinde tüm sermaye akışı bir şekilde küreselleşmiş ve sermayenin hareketi uluslararası olmuştur. Örneğin yerel bir bölgede, görece sınırları kapalı olan bir toplumsal yapının kendi içindeki ekonomik, sosyal ilişkilerinde de küreselleşmenin izlerini bulmaktayız. Sermayenin transferi, sınır ötesi hareketi ve iletişimin kültürel özerkliği ve özgünlüğü küresel alana taşınmasını iletişimin yaygınlaşması ile takip edebilmekte, örnekleri ile karşılaşabilmekte ve hatta gelişen teknoloji ile beraber benzerini icra edebilmekteyiz. Yapay zeka ve teknolojinin de desteği ile bireyler arası bilgi alışverişi artmış, dünyanın herhangi bir ücre yerinde yaşanan kapalı toplumsal yapılara dair bilgi edinebilmekteyiz. Bu bilgileniş tek taraflı da olmamakta, mevcut kapalı toplumun yaşamına da bir dönüşüm getirmektedir. Bu şekilde bir etkileşim küreselleşmenin mikro dönüşümünü ortaya çıkarmaktadır.

Teknoloji ve sosyal medya ortamlarının hızlıca yaygınlaştığı çağımızda ekonomik ilişkiler ve üretim süreçleri de bu ortamlarda sergilenmekte, yerel ürünlerin alım ve satımı bu ortamlara kaymakta ve küçük üreticiler kendi pazarlarını kurmaktadır. Yerelin bir aracı olmadan kendi pazarını üretebileceği ve herhangi bir sisteme dahil olmadan daha rahat hızlı iletişim kurabileceği, ekonomik sınırlandırmalardan etkilenmeyeceği bir sisteme doğru giden çağımızın olumsal bir tarafı olsa da yerelin öylece kendi halinde olmasından ve yapısal, geleneksel yaşamın kendi varlığını devam ettirmesinden aynı ölçüde olumlu bahsedemeyeceğimiz bu dönüşüm örtülü bir şekilde bireyin ekonomik çelişkilerinin bir sonucu olmayıp, kendi benliğini kurduğu bir sistem üretmektedir. Mikro düzeyde birey için kimlik inşa etme süreci ya da kendi özgünlüğünü pazar nesnesi haline getirip medyatikleştirmesi ve yerelin sınırlarının dışına açması, kimliğin yeniden inşasına neden olmaktadır. Kendi kimliğini ve özgünlüğünü yerel olmaktan çıkarıp küresel bir alana taşıyan birey için bu şekilde hareketin çeşitli yansımaları olmaktadır. İlk kimliğin aktarılması ve aktarım içeriğinin kurgusu problemi doğmakta, ikinci olarak küresel alanın tepkisine sunması nedeni ile bu tepkiye göre öznel yaşamın yavaş yavaş dönüşümü, üçüncü olarak da kimliğin özgünlüğünün ortadan kalkmasına neden olan temasların önünün açılmasını doğurmaktadır.

Gündelik yaşamın kendinde ilerleyişinin başkası nedeni ile dönüşümü küreselleşme ile beraber kontrol edilemez şekilde dönüşmektedir. Çok hızlı biçimde insanlar arası temaslar gerçekleşmekte ve neticesinde yerelin de dönüşümü gerçekleşmektedir.

Küreselleşmenin mikro dönüşümü gibi devletlerarası, büyük şirketler arası ve daha mas toplumsal etkileşimlerin olduğu boyutu da bulunmaktadır. Öyle ki iletişim teknolojisinin küreselleşmeye etkisinin ana motor dinamiği bu boyuttan kaynaklanmaktadır gibi bir analiz rahatlıkla yapılabilmektedir. Zira küreselleşmenin asıl motor gücü ekonomik ve toplumsal hegemonya üzerine kurulu olmaktadır. Sermayenin sınırlardan hoşlanmayan tavrı nedeni ile üretim tüketim süreçleri uluslararası pazar alanları üretmektedir. Birçok uluslararası firmanın ürünlerinin üretim süreçleri bir yerelde gerçekleşmemekte aksine her aşaması ya da her parçası farklı ülkelerdeki bölgelerde üretilmektedir. Bu şekilde uluslararası sermaye dönüşümü gerçekleşmekte ve sermaye her şekilde üretim tüketim dengesi kurabilmektedir. Küreselleşmenin mas boyutunu oluşturan ve yerle dair her türlü kapalı sınırları tahrir ederek onu uluslararası alana bir tüketim nesnesi olarak sunan küresel dinamiklerin bu kontrol edilemez gücünün zemini sadece ekonomiden kaynaklanmamaktadır. Aksine küreselleşme bir olgusal durum olarak kendi meşruluğunu ve talep haline gelişini yerelin arzına şekil vererek

sağlamaktadır. Bu ise eğitsel bir içeriktir. Nitekim küreselleşmenin kültürel, sosyal, felsefi ve toplumsal boyutları bulunmaktadır. Bu aşamaların yerelde bir arz haline gelmesi ise eğitimin görevi olmaktadır. Eğitimde kullanılan kavramlar, kültürel etkileşim sonucu farklı kültürlerin kaynaşması, toplumsal göç hareketleri gibi ana motor tetikleyiciler sayesinde küreselleşme olgusal ve zorunlu bir yapı olarak kendisini bireye dayatmaktadır. Bu dayatma sürecinde uluslararası hegemonya ya da onun yerel destekçileri tarafından, yerel toplumsal dinamikler önemsizlenmektedir. Egemenlik ve güç istemi merkezinde bir ivmeleniş ile hareket eden küreselleşme sürecinin, ilerleyişini engelleyecek her türlü mekanizma bir şekilde bu ivmelenişe hizmet etmek durumundadır. Küreselleşme yanlısı yerel destekçilerin üzerinde ortaklaştığı konu dünyanın artık uluslararası ilişkiler olmadan kapalı ekonomi ve toplumsal sistemler tarafından yönetilemeyeceğidir. Bu maksatla dünyanın çok kutuplu olacak şekilde hareket etmesi ve kapalı toplumsal yapıların ise dünyaya açılması gerekmektedir. Dolayısıyla her türlü toplumsal yapının kendi varlığını devam ettirebilmesi için küresel bir niteliği olan toplumsal yapılar inşa etmesi ve geleceğini bu perspektif ile kurması gerekmektedir. Nitekim toplumsal yapıların yeniden inşa edilmesi bir formasyona ihtiyaç duymaktadır. Küresel nitelikli toplumsal yapıların yeni nesillere aktarılması ve bu şekilde yaşamın nasıl inşa edileceği hususunda eğitimin biçimlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda küreselleşme bir eğitim olgusu olarak felsefi, sosyolojik ve ekonomik eğitimin içeriğini doldurmalıdır. Eğitim felsefesi de bu perspektife hizmet edecek şekilde ele alınmalıdır.

Küreselleşme yerel yönetimler ile beraber çalışan, yerel yönetimlerin kontrol edilmesini amaçlayan, yerel yönetimlerde sivil toplum anlayışı temelinde bireyin daha özgür ve özerk olmasını hedefleyen bir siyasal perspektif sunmakta, sivil toplumcu derneklere uluslararası destekler vererek yerel yönetimin kendi yereline dair denetleyici ve kontrol edici gücünü kırmayı amaç edinen alt hikayesi ile beraber yerelin kendi başına ayakta durmasını ve kendi dinamiklerini korumasını bireyin lehine olacak şekilde dönüştürmektedir. Uluslararası fonlama sistemi ile beraber bireyin önünü açmayı amaçlayan küreselleşme yönelimi, bu fonlamayı da eğitim aşamalarına daha çok destek vererek sağlamaya odaklanmaktadır. Sermaye odaklı bir desteğin getirmiş olduğu ekonomik güç, siyasal güce de müdahale edebilmekte ya da en iyi ihtimalle etkisi altına almaya çalışmaktadır. Nitekim birey odaklı bir yaşam kurgulayan küresel hegemonya yerele dair bir baskı aracı olarak mekanizmalar geliştirmiş olsa da kendi işleyişi açısından hegemonyasını ve yapısal içeriğini korumaya da özen göstermektedir. Kendi hukuksal sistemini merkezi bir otorite şeklinde dayatmakta ve kendi çıkarları doğrultusunda bu otoriteyi bir hegemonya şeklinde yerel dinamiklere

dayatmaktadır. Yerel dinamikler ya da yerel otorite ile ifademiz her türlü ulus devlet, kapalı toplum sistemi, bölgesel yönetimlerdir.

Küresel hegemonyanın kendi varlığını dayattığı bir ilerleyiş ile beraber her türlü yerel, bölgesel yönetimler ve yaşamlar, baskıya dayanmamakta ve küresel iş birliğine gitmek durumunda kalmaktadırlar. Bu dönüşüm zorunlu ve baskıcı bir şekilde bir olay kurgusu üzerinden olmaktadır (Özel bir hassasiyet ile küreselleşme baskısı kendi pazarını kurabilmek adına olay kurgusu üretip, kendi varlığına bir meydan. Açan tavrı da bulunmaktadır. Örneğin, bölgesel savaşlar buna açık kanıt gibi durmaktadır. Savaşların kendi içinde bir taraflar tarafından bir haklılık ve kendi varlığını onaylatma tavrı olsa da küreselleşmeye direnir iç dinamiklerini kurmaya ve muhafazakar bir işleyiş kurması küresel dinamikler tarafından sürekli saldırıya neden olmuş, bu bölgelerin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının tahrip edilmesi, tüketilmesi ve uluslararası pazarın tüketim nesnesi haline getirilmesi gibi örnekler tarihimizde sıklıkla karşılaştığımız olgusal bir gerçeklik gibi durmaktadır). Yine de küresel hegemonya kendi varlığını asıl olarak ekonomik ve ticari meta üzerinden, sosyal-kültürel pazar üzerinden ya da eğitim üzerinden temin etmekte ve meşrulaştırmaktadır.

Küreselleşmenin Tanımı ve Tarihi

Küreselleşmenin tam bir tanımı sosyal bilimlerin doğası gereği yapılamazken yine sosyal bilimlerin zaman ve mekâna bağlı ve insanın öznelliği nedeni ile tam bir başlangıç zamanı da yapılamamaktadır. Küreselleşme ile ifade edilen olgusal durumun tam olarak ne olduğu ya da nasıl olduğu kendi içinde bir sürece gönderme yapmakta ve belirsiz sınırsız ilişkileri ifade etmektedir. Bu sebeple bir başlangıçtan bahsetmek metodolojik olarak doğru olmayacaktır. Bireyin başkaları ile iletişimi, toplumsal yapıların başka toplumsal yapılar ile ilişkisi, siyasal sistemlerin başka sistemler ile ilişkisi, yerelin başka yereller ile ilişkisi ya da üretime dayalı Pazar ve ticaret ekonomisinin kendisine yeni pazarlar ve meta temin eden pazarlar ile ilişkisi gibi bir yaklaşım ile de bakabileceğimiz küreselleşme olgusu bu hali ile insanlık tarihi kadar eski bir literatüre sahip gözükmektedir. Yine de gelişmiş kurumsal yapılar, pazarlar gibi bir temele oturtulmaya çalışılan küreselleşme için modern çağın başlangıcı ya da modernliğin başka bir aşaması şeklinde yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda küreselleşmenin geçmişi modern dönemlerin başlangıcı gibi ifade edilebilirken kimilerine göre 19.yy, 20.yy ya da 21.yy olmaktadır (Göngen, 2013). Küreselleşme ile açıklanmaya çalışılan olgu ekonomik ilişkilere dayandığı varsayımı üzerinden ise tarım toplumlarının ortaya çıktığı dönemleri de başlangıç sayabilmekteyiz (Alpar, 2021: 51). Yine de yerel kapalı toplumsal sistemlerin çözüldüğü ve ortak

global pazarların, şirketlerin kurulduğu, uluslararası yasal erkten bahsedildiği hegemonik bir sistem olduğu kanaati yaygın olduğundan küreselleşme 90'ların sonlarına doğru baskın bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Liberal ekonomik modelin yaşayabileceği en iyi sistem, bireysel ve sivil toplumcu anlayışın kendisini ulus devlet baskısından kurtarabildiği görece özgürlükçü siyasal, hukuki sistemlerin ağırlığını arttırdığı bu dönemlerde küreselleşme artık felsefi, sosyolojik bir tartışma alanı olmaktan çıkmış bizatihi yaşamı domine eden ve kuran bir hegemonik hiyerarşi kurmuştur (Karadeli, 2005: 4). Modern siyasal sistemler göz önüne alındığında her hegemonik hiyerarşi kendi varlığını tekelleştirme maksadı gütmekte ve küresel dünya sisteminin merkezi noktasına kendisini koymayı amaçlamaktadır. Bu açıdan uluslararası anlatı, büyük anlatı olan bu kapitalist merkezizetçi birikim güç sahibi olan erkin önüne bölgesel güç olmanın üstünde sınırlar üstü bir yaşam alanı kurma olanağı sunmuştur. Sermayenin ve güç isteminin doğası gereği sınırlandırmayı kabul etmemesi gibi bir felsefi bakışın da işaret ettiği üzere küresellik yerel ve bölgesel kaynakları ve metayı merkezi bir güce, hegemonyaya teslim etmek anlamı taşımaktadır (Wallerstein, 2002, Gündüz ve Kurt, 2023).

Küreselleşme bir olgu olması ve yine meşruluğunu kurma biçimi ile rasyonel bir gerçeklik olarak karşımıza çağımızda çıkmaktadır. Birey varolma yolculuğunda her şeyden önce bir alana, kültüre, kimliğe yani bir mekâna doğmaktadır. Yani birey bir içkinlik alemine doğmaktadır. Birey olma yolculuğu ve varolma sürecinde edinmiş olduğu sembolik yatkinlikleri varolanı kendisi için bir şey haline getirmesi tinsel bir metafizik durum gibi durmaktadır. Egemenlik gibi bir içeriğin görünmediği aksine varolmanın çekirdek ve tarihsel tinsel içkinliği ile dolu olan mekânın kurgusu özü itibarı ile yerel diyeceğimiz yapıdır aslında. Bir çocuğun içine doğduğu ve karşılaştığı bu metafizik alanın sınırlandırıcısı ve ilk baskılayıcısı baba figürü iken ikincil ve asıl karakteri kazandıran metafizik sembol anne figürü olmaktadır. Böylece yasa baba iken yurtlanma ve yerleşme anne ile sembolize olmaktadır. Dolayısıyla eğitim ve öğretim mekanizmasının ilk basamağı anne ve baba figürü üzerinden bir şeye, bir yere ait olma gibi durmaktadır. Bu ilişkinin kurgusu ne kadar sınırlı ve korunmuş olursa birey o derece de yerleşmekte ve yerele aykırı olan her şeyi öteki olarak kurmaktadır. Bu öteki sınırı yok eden ya da bir dekonstrüksiyon eden bir öteki olmayıp, baba ve anne dışında olan heterojenik çeşitliliktir. Oysa küreselleşme içine doğmak diyeceğimiz bir çağda yerel olmanın ve sınırlı mufazakar yerleşmenin olanağı da direnç görmektedir. Baba figürü olan yasa küreselleşmenin etkisi ile bastıran ve bireyi içinde doğduğu yerele yatkinlaştıran sembolik sistemciliğinden çıkmış kendi içinde bir zıtlıklar hiyerarşisi içinde egemenlik çatışması yaşamaktadır.

Küresel yasa ve ekonominin kendi varlığını meşrulaştırmak çabasının bir neticesinde egemenlik aslında küresel dinamik güce yakın bir yasallığa sahiptir. Birey doğal olarak varolma çabasını bu zıtlık ile karşılamak ve kendisinde meşrulaştırmanın bilinçsizliği ile örmektedir. Tinsel sembolik koruyucu yerelin yaşadığı dekonstrüksiyonun bir uzlaşma sergilemesi gerektiği sivilleşme yasalarının geleceğini güvence altına almak durumundadır. Bu ise birey için bir travmatik ve anlaşılmaz, anlamını yitirmiş bir içsellik ile varolmak anlamına gelmektedir (Aslan, 2004).

Bireyin içinde yaşadığı siyasal sistemde konumlandırabilmesi için o sistemin hukuk sistemine bir toplum sözleşmesi dahilinde yerleştirilmesi gerekmektedir. Siyasal düzene aidiyeti yasal sözleşmeler geleneğinden kuran siyasal sistem yine aynı sistemin egemenlik hiyerarşisi gereği dünyaya da kendi varlığını dayatması gerektiği diskurunu sunmaktadır. Bu dayatma kendisini politik birlik ve politik şekillendirme ile yeniden inşa etmekte ve küreselleşme içsel bir zorunluluk gibi kendisini meydana getirmektedir. Kant insan hakları ve insan olma tavrını yerel bir kimlik üzerinden tanımlamayıp bir dünya vatandaşlığı üzerinden tanımlamaktadır. Yine bölgesel hukuk ve siyasal sistemler politik birlik adına kendi meşruiyetlerini uluslararası hukuka bağlı kurmak zorunda kalmaktadırlar.

Bireyin yasal ilişkilere ve egemenlik hiyerarşisine dayalı biçimleri kabullenmesinin ilksel biçimi ailede başlamaktadır. Aile kendi kültür ve kimliğini, tinsel yapısını aile bireylerine deneyimle beraber sunarken bir yasa üretmektedir. Gelenek ve töre biçiminde sembolize olan bu yerel içsel dinamik politik birlik adına ve bir düzen içinde varolmaya muktedir bir güce de dahil olmadığı varsayıldığında başkası ile hukuksal, kültürel ve tinsel birliğe ihtiyacı bulunmaktadır. Mitik bir içsellik üreten bu birliğin iç içe geçmiş biçimi doğrudan bir kavrayış üretmeyip belirsiz ve muamma bir örtük tarafı barındırması gerekmektedir. Yasanın herkes için aynı olması gibi bir anlam yasanın açık ve seçik olması kavrayışını barındırmış olsa da yasanın kavranmasında yaşanan belirsizliğin nedeni yasa da bulunan mitik bir örtüdür. Küreselleşme bu muammaya ihtiyaç duymaktadır. Böylece kendi meşruluğunu birbirine gerektiren ve birbirine ihtiyaç duyan metafizik bir alana taşımaktadır. Böylece egemen kendisini korumakta ve siyasal alanın içinde korunaklı bir noktaya taşımaktadır. Nitekim bu muammanın kendisinin meşruluğu yukarıda işaret edildiği üzere travmatik bir içeriği taşımaktadır. Aslında farklı egemenlerin arasındaki çatışma ve zıtlığı örtük biçimde sürekli koruyan bu yasallık bir şekilde bireyde yansımaları travmatik bir düzeyde tutmamasını eğitim, kültür üzerinden kurmaktadır.

Parsons küreselleşmeyi muamma noktasına odaklanarak izah etmeye çalışmakta ve modernliğin farklı bir basamağı ya da aşaması olarak görmektedir. Zira modern toplum, ekonomi ve siyasal sistem gelişip büyüdükçe yeni alanlar, pazarlar kurmakta ve bu yeni yereller ile temas etmekte, buradaki dinamikleri ve kendi dinamikleri ile bütünleştirip daha karmaşık ama ilkel olmayan bir aşamaya taşımak olarak görmektedir. Bu anlamda küreselleşme modernlik yolculuğunun geçilmesi gereken bir uğrağı gibi görünmektedir. Yerel dinamikler ve içkin özgün kapalı yapılardan bahsedilemeyecek ama ilkel biçimlerin daha karmaşık ve gelişmiş biçimlere evrilmiş bir yapısı olan ilerleyiş egemenlik çatışmasını göz ardı etmektedir. Yine de artan nüfus, gelişen teknoloji ve üretim tüketim süreci sonucu keşfedilen yeni pazarlar kısmen de olsa kültürel karşılaşmayı siyasal yeni gereklilikleri ve yeni yasal düzenlemeleri gerektirmektedir. Egemenlik hiyerarşisi de yine kendi içinde yeni yönetim biçimleri ve sistemler üretmek durumunda kalmakta bu şekilde küreselleşme zorunlu bir sonuç olmaktadır. Küreselleşmeyi ve küresel egemenlik sistemlerini işlevsel bir fonksiyon olarak gören bu bakış yerelin tinsel metafizik içselliğini, onun ait olduğu sembolik anlamlardan koparmakta, küresel sembollere bağlamakta ve yeni mitik anlamlar oluşturmaktadır (Turner, 1993; Cantekin, 2013).

Küreselleşmenin modernizmin bir sonucu olarak görüldüğü anlatısı batı tipi bir anlayış ve okuma olması nedeni ile batı dışı toplumlar için bu kendi özgürlük alanlarının yok edilmesi ve batıcı bir evren ve dünya vatandaşlığı anlayışı geliştirmesi gerektiğı yaklaşımına çıkmaktadır. Öyle ki küresel sermaye destekli sivil toplumcu birey anlayışlarının içeriğinde batı sevgisi ve hayranlığı bulunmakta ve bireyin yerelden kurtulup batılı olması gerektiğı bilinçaltına yerleşmiş bir kültürel eğitsel içeriktir. Az gelişmiş toplumların, gelişmiş toplumlara uyum sağlaması, batılı kültür ve eğitim anlayışlarını benimseme uğraşısı içinde oluşunu açığa çıkaran hayranlık, kurumsal sistemi bu amaç ile şekillendirmekte, yerelin kendinde olan metafizik anlatısını batılı olma istemi ile tahrip edip dönüştürmektedir.

Küreselleşmeyi modernizmin sonucu şeklinde gören anlatının dışında bir başka tanımlama çalışması Huntington'a dayanmaktadır. Huntington'un medeniyetler çatışması tezine dayanan bu açıklama biçimi, küreselleşmenin işlevselci analizine Amerikan bir analiz getirmeye çalışmıştır. Küresel dünya düzeninin sembollerinden biri batı dünyası iken diğer bir yüzü ise Amerika'dır. Huntington medeniyetler çatışması teorisinden yola çıkarak büyük abi, büyük güç, küresel düzeni ya da farklı yasaların birbirleri üzerinde bir hegemonik baskı üretmesini engellemesine vesile olacak işlevsel bir yapı inşa edilmesi gerektiğini teorize etmeye çalışmaktadır. Hegemonik yapıların politik birlik, siyasal düzenin hegemonyanın doğası gereği

gerçekliğinin pek olası olamayacağını aksine bu yerel dinamiklerin güç isteminin sınırlandırılması ve başka bir güç tarafından kontrol altına alınması gerektiğine yatkın bir görüş sunarak medeniyetlerin gelişmesinin kontrol altına alınması gerektiğini savunmaktadır. Amerika'nın küresel abi olduğu bu dünya düzeninde ulusların ve siyasi otoritelerin bir düzen içinde olması gerekmektedir. Bireylerin hazlarına odaklanmış bir dünya düzeninde bir düzenden bahsetme şansı pek olmamaktadır. Oysa düzen sayesinde yaşam bir büyük plana dahil olmakta ve dünyanın tininden bahsetme şansımız olmaktadır. Evrensel bir hukukun ve bu hukuku koruyucu yapının olmadığı bir düzende her siyasal sistem ve birey kendi istemlerini gerçekleştirme eğilimi sergilerler, dolayısı ile yasalar ve hukuk ve büyük abi bu sistemin işleyişini sağlaması gerekmektedir. Nitekim büyük planın kurucusu, kollayıcısı ve uygulayıcısı olarak Amerika'nın kutsal bir görevi bu olmaktadır. Bu düzen içinde büyük abinin tek olması ve ona eş olacak onu dengeleyecek başka bir yapının da olmaması gerekmektedir. Benjamin'in de işaret ettiği üzere, şiddet ve kötülüğün karşısında düzeni koruyan hukuku ve bir gücün olması gereklidir (Keyman, 2002; Huntington, 2014; Çakmakkaya, 2018).

Parson'un işlevselci modernizm anlatısı üzerinden teorize edilen küreselleşmenin ve Amerikan etkisi ile Huntington tarafından şekillendirilmesinin Amerikan sosyolojisinin dünya çapında yaygınlaşmasına vesile olduğu açıktır. Bu açıdan ülkemizde Amerikan sosyolojisi ile ilişkili birçok çalışma yapılmış eğitim sistemimiz de bu doğrultuda biçimlendirilmiştir. Ancak işlevselci sistem teorilerinin ve pozitivism eleştirilerinin eksik kaldığı bazı noktalar bulunmaktadır. Amerikan pragmatizmi üzerinden okunacak küresel sistem ve dünya düzeni bireyi ve birey merkezli bir anlayışı tam olarak yansıtmamaktadır. Bireylerin seçimleri, özgün tarafları, neden-sonuç ilişkisine dayanmayan toplumsal yaşamın işlevselci ya da pozitivist bir okuma ile ele alınması bazı eksiklikleri barındırmaktadır. Öyle ki ülkemiz eğitim sistemi de bu yaklaşımın belirleyiciliğine kurulmuş ama, hâkim paradigmanın toplumsal yapılar tarafından benimsenmesinde sorunlar yaşanmıştır. Zira yerel metafizik tutumun kendisini koruduğu bir süreç ne kadar baskı altına alınmış olsa da varlığını sürdürmüştür (Huntington, 2014; Turan, 2016).

Tam da bu noktada Wallerstein'in küresel modeli dikkate değer gibi gözükmektedir. Toplumsal hayatın baskın dinamik gücü ekonomik ve üretim-tüketim ilişkisine dayanmış olsa da gündelik yaşamın siyasal-kültürel özellikleri de ekonomik sistemi yönlendirmekte ve etkilemektedir. Etnik farklılıklar, kültürel çeşitlilik, ve yerel öznel dinamikler işlevsel olmadığı zaman yok olmayacaklardır. Aksine bu anlatılar da ekonomik işlevsel yapının içine dahil olacak ve daha karmaşık bir küresel dönüşüm gerçekleşecektir. Son yıllarda sosyal medya ortamları bu sosyal ve kültürel ekonomik ilişkiye iyi bir

örnek olmaktadır. Dijital iletişim çağında öteki artık yok olmakta ben ve başkası üzerinden yeniden düşünmeyi gerektiren bir ilişki ağı kurulmaktadır (Griffiths, 2013).

Yine işlevselci eğitim ve siyasal sistem doğrultusunda az gelişmiş ülkelerde tepeden dayatmacı bir şekilde modernizasyon süreçleri ve küresel yerel iş birliği arzusu sonucunda kentsel yaşam da kaotik bir anlamsızlığa sürüklenmiştir. Çarpık kentleşme, kentlerde köy kültürlerinin korunduğu mahalleler ya da kırsal kentli kimlik biçimleri gelişmiştir. Bu sürece müdahil olunmaya çalışılsa da yapısalcı, pragmatist küreselleşme bir çözüm üretmemekte aksine kaotik bir mit üretmektedir. Bir egemenlik metafiziği kurulamayan bu kentsel yaşam merkez çevre ilişkisi ile büyümekte ya da orantısız kontrolsüz sermaye hareketi ve birikimi üretmektedir. Öyle ki önlenemez ve kontrol edilemez birikim eğitime de yansımakta bireyin küreselleşmenin içine doğmuş olsa da travmatik bir içsellığe boğulmuş bir kimlik edinişi gerçekleşmektedir.

Küreselleşmenin kendi hegemonik tek taraflılığının ortaya çıkardığı ya da çıkaracağı kaotik duruma tepki veren ve direnç gösteren yerel egemenlerin tavrı da küreselleşme karşıtı olmaktan ziyade küreselleşmenin tek taraflılığına karşı çıkış gibi gözükmektedir. Amerikan karşıtlığı, batı karşıtlığı temeline dayanan bu küreselleşme karşıtları küresel egemenlik hiyerarşisinde kendilerinin de olması gerektiğini düşünmektedir. Örneğin Anglosakson küreselleşme, Amerikan küreselleşme biçimine karşı çıkan Fransız entelektüelleri ve yerel egemenleri, bu tarz tek yanlılığa karşı olarak kendi varlıklarını yerleştirerek farklı Frankofan bir küreselleşmeyi amaçlamaktadırlar. Başka direnç gösteren mekanizmalar da kendi metafizik hegemonyalarını egemen kılma çabasına girmekte ve küreselleşmenin getirdiği çoklukta tek biçimciliğe yönelen ilerleyişe karşıt gibi durmamaktadırlar.

Küreselleşmenin tarihsel dönüşümüne dair başka bir analiz olma çabasında olan küyerelleşme (glocalization) globalleşme ile yerelleşme kavramlarının linguistik bütünleşmesinden oluşmaktadır. Japonya tarzı modernleşme ve küreselleşmeyi izah eden bu açıklama Roland Robertson tarafından popülerleştirilmiştir. Robertson bu kavramı Giddens'in antiglobalization kavramından yola çıkarak açıklamaya çalışmakta ve kavramın örneklemini Japon modernizasyonu üzerinden vermektedir. Japon küresel Pazar politikasını açıklamak için geliştirilen bu kavram modernlik sonrası politik, ekonomik ve sosyal sistemlerin hem yereli kendisinde barındıran öznel tarafını hem de evrenselleştirici taraflarını açıklamak için kullanılmaktadır. Japon modernizasyonu hem gelenekseli koruyan ama bir o kadar da kurumsal yapısında modern dönüşüm sergileyen bir gelişme anlayışını benimsemiş özelleştirici bir boyuta sahiptir. Küresel kavramların ve pazarın

yerel kültür ve kavramları tüketmeden bir Pazar üreten küyerelleşme, küresel pazarın kendisine açtığı yeni Pazar alanlarında, o pazarın iç dinamiklerine uyumlu dönüşümünü böylece de toplumda ve bireyde bir travma üretmeyen ilerleyişi temsil etmektedir (Robertson, 2007; Kürkçü-Dumanlı, 2013; Giddens, 2014).

Küresel Eğitim ve Küresel Diversite

Küreselleşme yanlısı ya da karşıtı bir tutumun kendi varlığını ve meşruiyetini kurabilmesinin olanağı, egemen olmaya çalıştığı yerelin metafizik sitemine dahil olmasını zorunlu ön koşul tutmaktadır. Oysa tarihsel metafizik karakterin kendi başınlığına dahil olabilmek bir zaman sorunu olduğu için olanaklı olmamaktadır. Nitekim hegemonya bu aşamada devreye metafiziğin aktarılma biçimine kendi arzularını dahil ederek etkide bulunmakta böylece siyasal, toplumsal yapının kültür ve eğitim formasyonunu hedef almaktadır. Bu hali ile küreselleşme bir olgu ve süreç olmakla birlikte varlığını ve meşruiyetini eğitim olgusu ile sağlamaktadır. Eğitim içerikleri, alanları ve müfredatlarına yerleşen küreselleşme diskuru bireyi farkında olmadan kendi yaşam alanına çekmektedir.

Eğitim bireyin kalıcı ve istendik davranışlar gerçekleştirmesini amaç edinmektedir. Kalıcı siyasal sistemlerin varlığını sürdürebilmeleri için gerekli olan hem insan gücünü, hem bilgi birikimini hem de hukuki alt yapısını kurmakta etkin bir güç olan eğitim tüm devlet sistemlerinin merkezi konu alanı olmaktadır. Herhangi bir toplumsal, kültürel ve siyasal birlikteliklerin kendi varlıklarını koruyabilmeleri, geleceğe aktırabilmeleri, yaygınlaşıp gelişebilmelerinin tek olanağı o sistemlerin gençlerinin yetiştirilmesine bağlı olmaktadır. Toplumsal bütünlüğün bu perspektif üzerinden kurulmasının olanağı bir formasyonu gerektirmektedir. Bu ise eğitimin üzerine almış olduğu bir sorumluluk alanıdır. Eğitim felsefesi de bu istendik davranışların nasıl bir içeriği olması gerektiği, eğitimde hangi kavramların kullanılması gerektiğini, bireyin rehberlik ve danışmanlık altında istenilen neticeyi alacak bir öğretime tabi tutulmasını araştırıp problem etmektedir. bir anlamda eğitimin hem kültürel, hem toplumsal, hem siyasal, hem ekonomik hem de metafizik bir içeriği bulunmaktadır. Bu içeriklerin niçin olması gerektiğini ve ortaya çıkacak belirsizliklerinin giderilmesini eğitim felsefesi kendisine konu edinmektedir (Doğan, 1997:33). Küreselleşmeyi travmatik bir ilerleyiş olarak gördüğümüz vakit eğitim felsefesi yaşanan belirsizliği giderecek bir bağlam üretmemektedir. Bu belirsizliği gidermek için felsefi manada indirgeyici bir tutum takınmaktan ve varolan yerelin içkin metafizik tutumunu askıya almak gibi bir keskin yeni tecrübeler edindirmek yanlış bir tutum olacak aksine dünyaya açılmak ve dünyayı anlamak manasını öne çekmek gerekmektedir.

Küreselleşmenin varlığı kendisini fiziksel bir sunum ile verdiği gibi metafizik bir deneyime de konu olmaktadır. Dolayısıyla küresel bir dünyanın realitede bir şüphe edilemez bir varlık olduğu bireye ve hukuki, siyasal hegemonik hiyerarşiye meşrulaştırılması gerekmektedir. Yerel toplumsal dinamikler bu bakış açısıyla dünya ile olumlu ve dolayimli bir yapısal ilişki kurabilecek ve birtakım korelasyonlar üzerinden bireyin hem topluma hem yerel sisteme hem de küresel sisteme uygun ve olumlu bir yöneliş yönelebilecektir (Hall, 1998: 41-61).

Eğitimin modern kavranışının temelinde bireyin sadece kendisi için bir eğitim sistemi kurulmasından ziyade onun hegemonik yapının ihtiyaçlarına uygun bir şekillenışı bulunmaktadır. Bu nedenle eğitimin tanımı istendik ve kalıcı davranış değişikliği olmaktadır. Küresel bir yaşamın şüphe edilemez bir gerçeklik olduğu ve dünyanın küresel bir varlık olduğu kabul edildiği zaman eğitimin kalıcı ve istendik koşulu da bir anlama yönelmiş olmaktadır. Bireyin yaşama deneyiminin metafizik tarafları gibi yaşamı kuran ve domine eden temel yapıların küresel olguya hizmet edecek formlar edinmesi gerekmektedir. Tecrübe kazandıracak bu formasyonun tüm koşullarını ve bilginin edinilmesini eğitim kendisine sorumlu kılmalıdır. Böylece küresel eğitimin maksadı ilkin bireylerin küresel yaşamın ihtiyaçlarına uygun anlamlı kavramları öğrenmesi, ikinci olarak bu kavramlara uyum zihinsel, kültürel ve yasal hazır bulunuşluğun sağlanması, üçüncü olarak yine bireyin kişiler arası beceriler geliştirmesi ve küresel çalışmanın gerekliliklerini öğrenmesi dördüncü olarak küresel sistemin dayandığı teknolojik donanımı öğrenecek bir yatkınlık kazanması gerektiğidir. Nitekim sermayenin kendisi dışında hiçbir gücü kabul etmediği hegemonik hiyerarşiyi kuran bilinci üreten bir eğitim sisteminin kurulması ve bu doğrultuda nitelikli iş gücünün, zihinsel temellerin ve kalıcı sisteminin korunması için yetiştirilen bireyler eğitimin ana maksadı olmaktadır (Dikkaya ve Özyakışır, 2006: 165).

Küreselleşmeyi medeniyetler çatışması neticesinde oluşan bir diskur gibi gören yaklaşımlar, kendilerini bu ilerleyişten koruyacak gayreti eğitime bırakmaktadırlar. Küresel politikaların hedef kitlesi gençler olduğundan kaynaklı medeniyetlerin ve yerel toplumsal sistemlerin varlığını korumalarının olanağı hedefe oturtulmuş olan eğitimin sınırlarının iyi çizilmesi gerekmektedir. Bu ise küresel dünyaya kendini kapatarak yapılabileceği gibi kendi küresel söylemini geliştirmek ile de olabilmektedir. Dolayısıyla eğitim öğretim sisteminin kendisine özgü anlama biçimini sunan bir içeriğe sahip olması gerekmektedir. Yine bu sistemlerin dinamik gücünü oluşturan gençlerin de yerel metafizik bilinci kazanmaları istenmektedir. Kısaca eğitimin küresel alana açılışının metodu yerele ait olan özgün metafizik bilincin korunduğu, ulus-devletin hafızasının korunduğu ve aktarıldığı

ritüellerin sembollerin eğitimin her aşamasında bireye sunulduğu ölçüde korunma olanağı sağlanacak ve birey de bu yerleşmede derinleşecektir. Bu felsefi ve sosyolojik bir anlatı ve anlama çabası olduğu izlenimi vermiş olsa da esasen bir ekonomi-politik tavidir. Neoliberal ekonomi ve politik tutumların etkisi altında ilerleyen güç ve hegemonya istemleri, eğitimin de üstünde bir üstyapı ideolojisidir. İçinde yaşadığımız teknoloji ve iletişim çağında da eğitimi ve sosyal toplumsal yapıyı biz teknolojik izlekler üzerinden anlamaktayız. Neoliberal ekonominin nesneleşmiş biçimini sunan teknolojik ilerleşme daha iyi yaşam daha, iyi düzen, daha iyi anlama ve uyum sağlama biçimi hep teknolojinin içerikleri ile donatılmış durumdadır. Eğitim içinde yaşanan sorunlar da bu varlığı anlama minvalinde, yeniden oluş süreci yaşamaktadır. Teknoloji çağının bir fenomeni olan küreselleşmenin kendisini açma biçimi eğitimin içeriğine yerleşmekte ve bireylerin başkası, öteki ilişkisini kurmaktadır. Bunun yanında teknolojinin sağladığı hızlı ve etkili iletişim ulaşım becerileri küresel bir çeşitlilik oluşturmuştur. Eğitimin gelişen ve dönüşen teknolojik çağda sessiz kalması ve geleneksel yaklaşımlar üzerinden devamlılığının sürdürülmesi olanak dışı gibidir. Mantıksal olan eğitimin de bu maksatları içerecek ve mevcut ihtiyaçlara cevap verecek bir içerik ile doldurulması gerekmektedir. Ortak eğitim içerikleri, akreditasyonlar ile eğitimin uluslararası bir içeriğe sahip olması, eğitimin verilmiş biçimi ve kullanılan dilin evrensel bir dile sahip olması gerekmektedir. Eğitimde bireyselleşme ve eşitlik söylemeleri, bilginin evrensel ve genel boyutunun metodolojik olarak bireye sunulması, yaşam boyu öğrenme, teknolojik öğrenme ve küresel neoliberal ihtiyaçlara uygun eğitim şablonlarının ve formasyonlarının oluşturulması, çağın mesleki ihtiyaçlarına uygun eleman yetiştirme, saf olandan çok heterojen birey gelişimi gibi birçok başlıkta eğitim küreselleşmek durumunda kalmaktadır. Üniversitelerin öğrenci kitlesi de yine uluslararası bir alana açılmakta ve çeşitli fonlar üzerinden eğitim için yurtiçi yurtdışı öğrenci hareketlilikleri de bu dönüşüme örnek verilebilir.

Eğitim ve öğretim aşamalarının mevcut hegemonik diskurun vermiş olduğu anlamı ve değeri kendi içinde homojen bir hale getirmesi küreselleşmenin getirmiş olduğu akışkan dünyaya aykırı gibi durmaktadır. Akışkan bir modernite bağlamında katı olan her şeyin buharlaşması ve görece olacak şekilde neoliberal bir kapitalist yaşamın önünün açılması gerekmektedir. Politik bir eğitim ve psikik bir eğitim anlayışının bu anlamda bir zıtlığı bulunmamakta aksine bizatihi bireyin küresel kapital yaşam ile bütünleşme arzusu gibi görünmektedir. Bu bağlamda mevcut anlayışın içeriğinde bir kapı olacak şekilde bireyin küresel olan ile bağlanan bir eğitim alması gerekmektedir. Anlam ve değer başkasına hatta sınırların ötesinde olan başkasına temas etmesi gerekmektedir. Homojen bir eğitim maksadı

güden korunmacı ve muhafaza edici geleneksel eğitim modeli bir bakıma heterojenleşmekte bir biçimde bu yeni bedeni kabullenmemiş olsa da onla bir ilişkiler akışlar kurması gerekmektedir. Kendi başına bir direnç gösterip küresel eğitim ve küresel diversiteden uzak durmak ilginç ama bir o kadar da çoğunlukla azınlıkta kalması gereken ama varlığını da bir şekilde koruyan bir yapısı bulunmaktadır. Çoğunluk ya da çoğunluğun arzusu psişik şekilde küresel olan ile entegre olması gerekmektedir. Örneğin akreditasyon çabalarının arkasında aşkın bir dünya ya da birleşme bir arada yaşama arzusu değil aksine küresel politik hegemonyaya duyulan ve bir kastrasyon da olan güç istemi olmaktadır. Eğitim bu arzu ile donatılmış baskın tarafı geleneksel olanı da öteki olarak korumakta kendisine entegre etmemiş olsa da varlığını korumasına izin vermektedir. Yani insan kendiliğini ve kendi başınlığını ötekileştirilen ama geleneksel olandan getirmektedir. Bu açıdan uzaklaştırılan bir geleneksel ile arzunun şimdide olan hedefi olan küresel diversite ve sınırlardan azade yaşamın öyküsü bir travma durumu oluşturmaktadır. Eğitim politikaları bir karşıtlıklar üreten ama bir bedene ve formasyona yerleşmeyen ve tutarlı olmayan içerikler kurmaktadır. Küresel olana doğan yaşamın ve bu küresellikte akışkanlaşan yaşamını sınırlı olan bir alana hapsedme arzuyu baskılamaya neden olmakta ve böylece de eğitimin geçerliliğini olumsuz etkilemektedir. Bu eksikliğin giderilmesi maksadı ile eğitim ortak eğitimsel uygulamalar ve politikalar ile mevcut yaşama entegre edilmesi gerekmektedir (Spring, 2008: 337). Yine bu birleşmenin imkânı felsefe için merkezi bir rol olan kendi kavramlarını üretmesini de sorumlu tutmaktadır. Özne olma bağlamında insanın en yetkin özelliği kavram üretmesidir (Sayılan, 2007: 44). Heterojenik eğitim gereği kavramların da belirgin bir farkı olması gerekir, böylece kavramlar farkı ve niteliği temsil etmelidir (Spring, 2008: 338). Küresel eğitim ve küresel diversite bağlamında kavramların hem yerel ile bir yumuşak ilişkisi hem de kendi başkalığını kurması bağlamında farkını kurması gerekmektedir.

Böylece eğitim yerel ve küresel arasında entegrasyon değil bir kesişim kurmaktadır. Nitekim küreselleşmenin gündemimize getirdiği kavramsal yenilik küyerelleşmedir. Eğitim de bu yenilikten payını almakta ve eğiticinin, eğitim gören bireyin hem küresel bir formasyona arzusunu korumakta ve evrensel bir insan olmanın yapısal bağlamlarına yakınlaşmakta hem de yerel olanın anlamlı ve değerli olduğuna dair kanılarını korumaktadır. Neoliberal politikaların birey ve toplum ilişkisini ve eğitim ile bu ilişkiyi şekillendiren tavrında öyle anlaşılıyor ki, niteliklerin bağlamının tayini ve tatbikinin en geçerli oluşu yerele dair bazı öğeleri koruması ile sıkı bağlı durmaktadır. Bu ise deneyimin çeşitliliği ve bir diversite üretişini geliştirmekte, bilgi toplumu, bilgi ekonomisini kurmaktadır. Oysa bilgiye dair bir değer veren

bu gelişmenin olumsuz bir zemini ortaya çıkmaktadır. Hızlı ve akışkan yaşamın bireye kazandırdığı bir istenilmeyen kimlik, bireyin de hızlı ve kısa yaşamı sergileyişidir. Bütün bilgiler birey için kullanışlı olduğu ölçüde anlamlı olmakta diğer şekilde geçici olmaktadır. Dolayısıyla bilgini edinimi zorlaşmakta yerine ise enformasyon süreci meydana gelmektedir. Eğitim süreci de enformatikleşmektedir. Birey dünya geneli tanınmış eğitim modellerine erişebilmekte, dolayısıyla sınırsız bir bilgi deposuna çok yakınlaşmaktadır. Eğitim ve bilgiye erişim ücretlenmekte, açık erişim kaynakları gelişimin göstergesi olmakta, erişime kolay yoldan erişilebilmekte ama sınırsız bilgi ile ne yapacağını bilmeyen bireyler yetişmektedir (McLuhan, 2001; Yılıdız, 2008).

Bilginin anlamının yapısal dönüşümü enformasyon şeklinde yaşam bulsa da küreselleşme ile beraber birey istediği eğitimi de alabilmektedir. Avrupa kıtasında yaşanan ve çok kimlikli eğitim bu gelişmişliğin bir başkalığıdır. Dünyanın farklı bölgelerinden gelen bireyler burada kendi istekleri de gözetilecek şekilde eğitim alabilmektedir. Yine ülkemizde de böyle bir süreç gözlemlenmektedir. Küresel eğitimin getirmiş olduğu ve geleneksel yaşamın renklenmesine vesile olan bu süreçte geleneksel eğitim modeli de korunmakta ama farklılığı da kabul edilmekte ve küresel diversitenin sürdürülmesine izin veren politikalar geliştirilmektedir. Bu yeni eğitim bir tür rekabete dayalı olmakta ve bireyin kişisel arzuları ile de kazanımlar açığa çıkarmaktadır. Yerel egemen yapılar ve eğitim sistemleri de küresel eğitim ile entegre olmaya çalışmakta kendi eğitim içeriklerini uluslararası paylaşıma açmaktadır. Yükseköğrenim kurumlarının tamamı kendi online platformlarını kurmakta, bünyelerinde küreselliğe önem vermekte ve bu doğrultuda eğitim verme biçimlerini esnekletmektedir. Uluslararası ofisler aracılığı ile küresel eğitime hizmet edecek şekilde fonlar oluşturmakta ve farklı kesimlere hitap etmeye çalışmaktadır (Şen, 2008).

Küreselleşmenin eğitim boyutu hem geleneksel olanı bir şekilde korumuş hem de uluslararası kurumları ile beraber kendisini dünyaya açmıştır. Eğitim küreselleşmesi toplumsal yaşamı da küreselleştirmiş, hatta toplumsal gereksinimler bağlamında toplumsal yaşamı şekillendirmiştir (Sayılan, 2007: 44). Kültürel, tinsel, evrensel bir manada bireyin ve toplumun kendisini temsil etmesi ve var etmesi eğitimin sorumluluğundan gelen bir dönüşüm ile kendiliğinden bir uyumu getirmiştir. Farklı ülkelerden eğitim için gelen bireyler, yeni yaşam alanlarında toplum ile kaynaşmakta ve onlar ile kültürel, sosyal ve ekonomik ilişki kurmaktadır. Nitekim bu ekonomik taşıma bazı yerel yaşamlara zor bir dönüşüm gibi gelse de, geleneksel tinsel yaşama karşıt olsa da aslında küresel yaşama doğma bir gerçeklik olduğu için bunun topluma meşrulaştırılması gerekmektedir. Bu aşamada bireyin

kamusal alana dahil olması ve tinsel alana baskı yapmadan kendi başkılığına yaşam alanı kurmalıdır (Çetin, 2015: 4). Toplumsal yapının kendi tinsel kimliği, ekonomik alışkanlığı ve kültürel ilişkileri için yeni bir mefhum olan bu yeni tinsel kimlik ve kültürel kimlik aslına gelenekselliği üstlenmektedir. Küreselleşme ile beraber yaşanan her türlü karşılaşma geleneksel olanların teması ve karşılaşması gibi durmakta ve bir yeni oluş süreci olmaktadır. İki farklı kültürün ve tinsel yapının karşılaşması, geleneksel anlam ve anlatıların gerginleşmesini içinde taşımaktadır. Bu bağlamda küresel kimlik ve diversite her zaman bir tehdit yaşamakta ve kendisine dönmek için beklenti kurmaktadır. Kapitalist yaşamın bir mefhumu olan ulus devlet tinselliği bir sorun olarak her zaman kaşımızda durmaktadır. Toplumsal yaşamın gergin bir psikik durumu da olan ulus kimliği ya da bölgesel yerel kimlik tutumu bir öze sahip durmakta ve gelişmiş toplumların içinde dahi gözükmemektedir. Bugün Avrupa'da görünen aşırı sağcı eğilimler bu gerginliği bize göstermektedir. Dolayısıyla bu gerginliğin kendi içinde haklı gibi duran gerginliğin gerilimini alacak bir nesil yetiştirmek eğitime başka bir sorumluluk vermektedir (Balkar & Özgan, 2010: 3; Konak, 2011; Şen, 2008).

Küresel eğitimin inşası ve geleneksel eğitim ile yaşadığı karşılaşmanın sorunsuz olmasını temin edecek politik tutum ve tavır, ekonomik ve siyasal arzu neticesinde kurulmakta, bu bağlamda teknolojinin sağladığı geniş Pazar olanağı bu hizmete sunulmaktadır. Teknoloji çağı da dediğimiz günümüzün en önemli eğitim aracı hatta kurumu olan internet dünyası, eğitimin tüm basamakları hakkında söz sahibi olmaya başlamıştır. Bireyleşmenin tesis edildiği küresel dikotomi neticesinde internet üzerinden genişletilmiş bir bireysel eğitim pazarı oluşmuş böylece bireylere mekân ve zamana bağımlı olmayan eğitim olanağı sunulmaktadır. Dijital eğitimin getirmiş olduğu en belirgin yenilik geleneksel eğitimin, küresel eğitime karşı tutunduğu direncin kırılması olmaktadır. Arz ve talep doğrultusunda hem kurumlar hem de toplumlar bu yeni alanın olanaklarının ve gücünün, ki daha erken aşamalarında olan bir internet yaşamı içinde yaşadığımız göz önüne alınırsa, farkında olmaktadır. Artık dünyanın herhangi bir noktasında kurulmuş olan bir eğitim kurumundan, fiziki olarak orada bulunulmadan eğitim alınabilmekte, neticesinde oradan bir yeterlilik belgesi edinilebilmektedir. Öyle ki artık eğitim kurumları da fiziki eğitimi yavaş yavaş terk edip online eğitim kurumları haline gelmektedir. Fiziki, mekân ve zaman açısından ekonomiklik sağlayan bu yeni olanaklar ile beraber küresel eğitimin içine doğmanın fiziksel anlamı da yok olmakta ve bireyler küresel olarak homojen ama bireysel olarak heterojen bir yaşamı vücuda getirmektedirler. Eğitim için gerekli tüm teçhizatın temini için de ek bir bütçenin ayrılmasına

gerek kalmamakta simülasyon ile bu deneyimi birebir benzeri olarak deneyimlemektedirler (Chinnammai, 2005: 2).

Küreselleşmenin ve teknolojik ilerlemenin bir sonucu olan, özünde arz ve talep neticesinde oluşan dijital yaşamın olumlu katkıları bulunduğu gibi olumsuz da çeşitli durumlardan söz edilmektedir. Uzaktan eğitime neden olan ve fiziksel temasın kaybolduğu bu eğitim yaklaşımı neticesinde kültürel kimlik, karşılaşmanın heyecanı, birey olmanın başkası olmamanın fiziksel deneyimi unutulmakta, en başta insana ve genel olarak canlıya ve doğaya verilen değer azalmakta, toplumu ayakta tutan tinsel anlam ve değer yok olmaktadır. Yine dijital yaşam manipülatif bilginin, enformatik bilginin yoğun olarak karşılaştığı bir alan gibi durmaktadır. Herhangi bilimsel bir temeli olmayan her türlü bilgi hızlıca yayılabilmekte ve gerçek bilginin yerini alabilmektedir. Bu durum siyasi ve ekonomik düzeni yok etme riski taşımaktadır. Yeni bilgi edinimi, eğitimin de yanlış aktarımına neden olmaktadır. Siyasi güç amaçlı ulusal ve uluslararası birçok yasadışı suç teşkil eden bir alan olan internet dünyası, türlü manipülasyonlar ile bir ülkenin siyasi, eğitsel, ekonomik, tinsel yaşamında ciddi tahribatlar yapabilmektedir (Dikkaya & Özyakışır, 2006: 163). Bununla birlikte küresel hegemonya neticesinde bir çokkimliklilik, çokkültürlülük, birlikte yaşam gibi hümanist söylemler artmış görünse de, bunun hukuksal zemini ve hümanist istemlerin getireceği refah ortamı sadece gelişmiş toplumlar için bir gerçeklik üretirken, az gelişmiş toplumlarda aynı hukuksal zemin öngörülememektedir. Küreselleşme heterojenik eğitim ve kimlik söylemini dünya genelinde söylem olarak bölgeseli yerel ve ulus devlet yönetimlerine bir gereklilik olarak sunmuş olsa da özü itibari ile homojen bir dikotomi önümüzde kurulmaktadır. İngilizcenin egemen dil olduğu ve zorunlu öğrenim olgusu olarak ekonomik pazarda var olabilmenin ön koşulu olarak sunulduğundan heterojen kimlik, ve kültür yok olma tehlikesi yaşamaktadır. Bununla beraber yerel tinsel düşünme de yok olmaktadır (Sayılan, 2007:47).

Sonuç ve Değerlendirme

Küresel eğitim ve küresel yaşama dair günümüze değin olumlu olumsuz birçok farklı tutum ve tavır alınmaktadır. Bununla beraber küreselleşmenin ne olduğu ve nasıl ele alınması gerektiği üzerinde de tam bir ortaklaşmanın bulunduğu iddia edilememektedir. Sosyal bilimlerin doğası gereği de bir ortak tanımdan bahsetme şansımız olmamaktadır. Yine de şu ana kadar küreselleşmeye, eğitime, küresel eğitime ve küresel yaşama dair felsefi bir tavır takınmaya çalıştığımız bu yazıda, geleneksel tutuma aykırı bir tavır almaktan kaçınıp bizde bir tanım yapmamaya özen gösterdik. Buna rağmen küreselleşme eğitim bağlamında ekonomik, sosyal ve politik

zemin üzerinden oluşan, değişen ve ivmelenen bir olgu olduğuna işaret etmeye çalıştık. Çokkimliklilik, çokkültürlülük gibi dünya vatandaşlığı, dünya yurttaşlığı söylemlerinin özünde neoliberal bir temele dayandığını unutmadan, küreselleşmenin olumlu ve olumsuz hususları bulunmaktadır. Nihayetinde heterojenik bir içeriğe dair arzu ve söylem, esas itibari ile homojen ve tekçi bir yaşamı neoliberal bir tüketim ile arz talep döngüsü içinde bireye sunmaktadır. Öyle ki birey zaten bu şama doğmakta ve onla kesişim kurmakta hatta bu yaşama tinsel bağlılık duygusu kurmaktadır. Küreselleşme karşıtı her dikotomi ve her medeniyet de benzeri bir tutum sergileyip kendi varlığını egemen bir paradigma haline getirme arzusu ile bir tür aynılık içinde kalmakta öteki üzerinde tahakküm kurmaktadır.

İçinde yaşadığımızı internet çağının sunduğu olanaklar dahilinde geleneksel eğitim modelleri kendilerini küresel yaşama adapte etmek zorunda kalmakta, ne kadar uluslararası eğitim veriyor ise o kadar iyi bir eğitim kurumudur anlayışı yerleşmektedir. Bu anlamda eğitimin önemi ve felsefi değeri yok olmakta anlamsızlaşmaktadır. Enformatik bilgi çağında bilginin anlamı hızlıca yok olmaktadır. Bilginin nesnesi kavramlar olduğu için tüm tinsel ve metafizik anlam yapıları da yok olmakta yerine daha akışkan bir anlamsızlık geçmektedir.

Olumsuz katkıları olduğu gibi olumlu katkıları da olan küresel eğitim ve dijitalleşme sayesinde eğitime ulaşmak kolaylaşmakta ve online eğitim sayesinde ekonomikleşmektedir. Böylece istenilen eğitim, istenildiği saate ve istenilen online platformdan edinilebilmektedir. Bireyselleştirilmiş eğitimin önü açılmakta, bireyin kişisel gelişimi daha iyi kontrol edilerek, kişiye özel eğitim programları oluşturulabilmektedir. Çağımızın teknoloji çağı olduğu düşünüldüğünde, eğitimin önemi daha da artmaktadır. Nitelikli bireyler yetiştirilmesi için bir fırsat sunan küreselleşme ve diversite, eğitimde farklılığı öne çekmekte, rekabeti arttırmakta, piyasa ihtiyaç duyulan nitelikli iş gücü sunmaktadır. Böylece de yerellik ve evrensellik arasındaki benzeşim ve farklılık daha da açığa çıkmaktadır. Dünya da yerel ile evrenselin karıştığı küresel bir yerel olmaya doğru ilerlemektedir.

Referanslar

- Alpar, G. (2021). Küreselleşme Kavramının Kökenleri, *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, 6(3), 41-53.
- Aslan, K. (2004). Küreselleşmenin eğitim boyutu. *Ege Eğitim Dergisi*, 5(1).
- Balkar, Betül ve Özgan, Habib (2010). Küreselleşmenin ilköğretim kademesindeki eğitim sürecine etkilerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(19), 1-22.
- Cantekin, Ö. F. (2015). Küreselleşme ve eğitim: “homo economicus” eğitim anlayışının dönüşümü/globalization and education: transformation of the “homo economicus” model in education. *Akademik Hassasiyetler*, 2(4), 43-72.
- Çakmakkaya, E. (2018). A Look on the Issue of Justice: On the Violence of Law in the Context of Walter Benjamin and Jacques Derrida. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (33), 537-556.
- Çetin, Oya Uslu (2015). Küreselleşmenin eğitimin farklı boyutları üzerindeki etkileri. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 1-19.
- Dikkaya, Mehmet ve Özyakışır, Deniz (2006). Küreselleşme ve bilgi toplumu: eğitimin küreselleşmesi ve neo-liberal politikaların etkileri. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 9, 151-172.
- Doğan, Hıfzı (1997). Eğitimde program ve öğretim tasarımı, Ankara: Önder Matbaacılık.
- Giddens, A. (2014). *Modernliğin Sonuçları*. (Çev.: E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Göngen, M. A. (2013). Küreselleşmenin ekonomik boyutu küreselleşmeyi yöneten üç ana kurum: IMF, dünya bankası, dünya ticaret örgütü. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 117-134.
- Griffiths, T., & Imre, R. (2013). *Mass education, global capital, and the world: The theoretical lenses of István Mészáros and Immanuel Wallerstein*. Springer.
- Gündüz, Z., ve Kurt, G. (2023). Bilişsel Gelişim Basamakları Açısından Felsefe Eğitimi. *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences (JOSHAS)*, 9(69), 3667-3681.
- Hall, S.(1998). Yerel ve Küresel Küreselleşme ve Etniklik, (Der.: A. D. King), *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi (iç.)*, (Çev.: G. Seçkin ve Ü. H. Yolsal), ss.41-61. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Huntington, S. P. (2014). *The Clash of Civilizations?. In Geopolitics* (pp. 181-190). Routledge.
- Karadeli, C. (2005). “Küreselleşme ve dünya düzenleri”, *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme (iç.)*, (Der.: C. Karadeli), Ankara: Phoneix Yayınevi.

- Konak, N. (2011). Ekonomik küreselleşme ve ulus-devlet: kuramsal yaklaşımlar. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 28(1).
- Kurt, Gökhan (2022). Küreselleşmeyi anlamak. Küreselleşme ve spor, (edt. Ayhan Dever ve Ercüment Erdoğan), Ankara: Nobel Yayınları, 1-18.
- Kürkçü-Dumanlı, D. (2013). Küreselleşme kavramı ve küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar.
- McLuhan, M. (2001). Global Köy, İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Robertson, R. (2007). globalization, culture and. The Blackwell encyclopedia of sociology, 4, 1964-1970.
- Sayılan, Fevziye (2007). Küresel aktörler DB ve GATS ve eğitimde neoliberal dönüşüm. JMO Haber Bülteni, 44-51.
- Spring, Joel (2008). Research on globalization and education. Review of Educational Research, 78 (2), 330-363.
- Şen, B. (2008). Küreselleşme: Anlamlar ve söylemler. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18, 147-162.
- Turan, F. (2016). Theory and methods in turkish sociology: in the case of sociology of family. Istanbul Journal of Sociological Studies, (53), 83-100.
- Turner, B. S. (1993). Talcott Parsons, universalism and the educational revolution: Democracy versus professionalism. British Journal of Sociology, 1-24.
- Wallerstein, I. (2002). Tarihsel Kapitalizm, (Çev.: N. Alpay), İstanbul: Metis Yayınları.
- Yıldız, N. (2008). Neoliberal küreselleşme ve eğitim. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, (11), 13-32.
- Zengingönül, O. (2004). Yoksulluk gelişmişlik ve işgücü piyasaları ekseninde küreselleşme, Ankara: Adres Yayınları.

Toplumsal Cinsiyet ve Din Konulu Tezlerin Haritalanması: Bibliyometrik İnceleme

Ali Alp¹

Nalan Işık²

Özet

Toplumsal cinsiyet kavramı özellikle son yıllarda akademik literatürde birçok çalışmaya konu olmuştur. Kültür, gelenek, din, ekonomi, sosyolojik yapı gibi faktörler toplumsal cinsiyetin oluşumu üzerinde etkilidir. Dinlerin insanlara bir zihniyet kazandırarak toplumsal cinsiyeti belirleyen unsurlar arasında kabul edilmektedir. Bu çerçevede çalışmanın amacı, toplumsal cinsiyet ve din konularında yazılmış olan tezlerin incelenerek genel araştırma eğilimlerinin ve çalışmalara dair niceliksel bilgilerin elde edilmesi amaçlanmıştır. 2007-2023 yılları arasında Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yayınlanmış 22 tez çalışmaya konu olmuştur. Bildiğimiz kadarıyla ulusal literatürde yer alan çalışmalar arasında toplumsal cinsiyet ve din konusunun bibliyometrik analizle incelenmesi açısından ilk çalışma örneklerinden olması önemlidir. Araştırma sonuçlarında tezlerin çoğunluğunun yüksek lisans tezlerinin (17) oluşturduğu tespit edilmiştir. 16 tezde nitel araştırma yöntemi kullanılırken üç tezde nicel, iki tezde de karma yöntemle başvurulmuştur. 22 tezin 18 tanesinde erkek akademik danışman görev alırken üç tezde kadın akademik danışman görev almıştır. Tez çalışmasını yürüten araştırmacıların ise dördü erkek, 17'si kadın araştırmacıdan oluşmuştur. Ayrıca tez yazarlarının konuya ilişkin görüş ve önerileri de tartışılmıştır.

1 Yüksek lisans öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, alp_ali1996@hotmail.com, 000-0002-0627-5086

2 Doçent Doktor, Gaziantep Üniversitesi, isiknalan@hotmail.com, 0000-0002-3072-649X

GİRİŞ

Psikiyatrist R. Stoller (1968) tarafından yazılan "Sex and Gender: The Development of Masculinity and Femininity"³ isimli kitabında toplumsal cinsiyet kavramına yer verilmiştir. Kavram, biyolojik cinsiyet farklarını oluşturan doğuştan getirilen özelliklerin dışında kadın ve erkek rollerinin toplumsal kabullerle belirlenmiş yönüne işaret etmektedir. Sosyolog A. Oakley (1972) de çalışmasında kadınların ezilmişliğinde biyolojik cinsiyetin belirleyici olmadığını ifade etmiştir. Toplumsal cinsiyeti "*bir toplumda kadınlar ve erkekler için kültür, gelenekler, eğitim, din ve diğer kurumlar tarafından uygun görülen toplumsal roller ve sorumluluklar, davranışlar, konumlar, beklentiler, güç ve ayrıcalıklar, hak ve fırsatlar olarak*" tanımlamıştır. Bu tarihten itibaren toplumsal cinsiyet çalışmaları, sosyoloji, antropoloji, psikoloji ve kültürel çalışmalar gibi birçok disiplinle kesişerek devam etmiştir. M. Foucault'nun (1976) güç ve cinsellik üzerine yazdıkları, J. Butler'ın (1997) performatif cinsiyet teorisi ve R. Cornell'in (2005) eril hegemonya çalışmaları, toplumsal cinsiyetin nasıl yapılandığını, nasıl yaşandığını ve nasıl değiştirilebileceğini anlamaya katkıda bulunmuştur.

Toplumsal normlara göre inşa edilmiş olan kadın ve erkeğe ait davranışların, rollerin bütününe ifade eden toplumsal cinsiyet kavramına göre cinsiyetlerin toplumda farklı algılanmasının sebebi doğuştan getirilen özellikler değildir. (Kiraz, 2021:13). Biyolojik cinsiyetin doğal, sabit olan yapısına karşın toplumsal cinsiyet, kültüre, tarihsel sürece, dini değerlere, aile yapısına, ekonomik şartlara, siyasi ve coğrafi faktörlere göre şekillenen bir yapıya sahiptir (Davarcı, 2021:24). Toplumsal cinsiyetin sosyal ve kültürel bir inşa olduğunu göz önünde bulundurulduğunda dini öğretiler ve pratiklerin bu inşadaki rolü büyük bir önem taşımaktadır. Dinler, insan yaşamını etkileyici gücü olan kurallara sahip bir olgudur (Karakaya, 2018:49) ve özellikle biyolojik farklılıklardan yola çıkarak toplumda cinsiyet kimlikleri ve rollerindeki farklılıkları pekiştirmektedir (Gürkan, 2021:211-213). Aynı zamanda bu rollerin ve eşitsizliklerin yeniden tanımlanması ve dönüştürülmesi için de bir alan sunabilmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet ve din arasındaki ilişki, karmaşık ve çok yönlüdür (Peşkersoy, 2021:7).

Toplumsal cinsiyet ve din ilişkisi araştıran çalışmalar, toplumsal cinsiyet rollerinin ve kimliklerinin anlaşılmasına, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların geliştirilmesine, toplumsal cinsiyet dinamiklerinin anlaşılmasına yardımcı olur. Ahmed (1992), İslam'da kadın ve toplumsal cinsiyet rollerinin

3 R. Stoller'ın kitabının Türkiye'de yayımlanmış resmi Türkçe çevirisine ulaşılamadığı için kitap başlığı İngilizce yazılmış orijinal haliyle kullanılmıştır.

tarihsel gelişimini incelemiş ve İslam dünyasında kadınların toplumsal konumlarını ve dini metinlerin toplumsal cinsiyet üzerindeki etkilerini tartışmıştır. Armstrong (1993), büyük dinlerin tarihini ve toplumsal cinsiyet rollerinin bu dinlerde nasıl şekillendiğini araştırmıştır. Gross(1996), feminizm ve din arasındaki ilişkileri ve dinin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini nasıl etkilediğini ele almıştır. Braude(1997), Amerika'daki dini hareketlerde kadınların rolünü ve dini liderlikte cinsiyet eşitsizliğini çalışmıştır. Kadınların dini topluluklardaki etkilerini ve dini kurumlar içindeki rollerini incelemiştir. Barlas (2002), Kuran'ın patriyarkal yorumlarına karşı çıkararak, İslam'da toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan alternatif yorumlar sunarak İslam'da kadınların haklarını ve rollerini yeniden değerlendirir. Amer (2014), Müslüman kadınların örtünme pratiklerini ve bu pratiklerin toplumsal cinsiyetle olan ilişkisini incelemiş, İslam'da kadınların deneyimlerine dair derinlemesine analizler sunmuştur.

Mahmood (2015), Mısır'daki İslami kadın hareketlerini inceleyerek dindar kadınların toplumsal cinsiyet rollerini nasıl yeniden tanımladıklarını ve dini pratikler aracılığıyla nasıl güçlendiklerine vurgu yapmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, ulusal yazında toplumsal cinsiyet ve din konulu yüksek lisans ve doktora tezlerinin bibliyometrik analiz yöntemiyle araştırılarak konunun genel hatlarının, birikim ve boşluklarının belirlenmesidir. İstatistiksel, matematiksel yöntemler yardımıyla gerçekleştirilen bibliyometrik analiz, toplumsal cinsiyet ve din alanının kesişim noktalarını araştıran çalışmaların miktarını, niteliğini ve gelişim eğilimlerini analiz etmek için önemli bir araçtır. Araştırma konuya dair yüksek lisans ve doktora tezlerinin eğilimlerinin belirlenmesi, içeriğinin anlaşılması ve planlanan yeni akademik çalışmalara ışık tutması açısından önemlidir. Çalışmanın bu iki disipline dair hangi araştırmaların verimli olacağını belirlemesine, çalışmalar arasında karşılaştırmalar yapılabilmesine katkı sunacağı düşünülmektedir. Bunlara ek olarak ulusal yazında toplumsal cinsiyet ve din konusundaki yüksek lisans ve doktora tezlerini içeren bildiğimiz kadarıyla bibliyometrik bir araştırma örneğine rastlanmamıştır. Bu açıdan da literatüre ve konu üzerinde çalışmak isteyen araştırmacılara katkı sunabilir.

Araştırmanın giriş kısmının devamında çalışmanın yöntemine dair bilgi verilmiş ve araştırmanın yöntemi açıklanmıştır. Üçüncü bölümde bulgular sunulmuştur. Buna göre incelenen tezlerin yayın yılları, ait oldukları üniversiteler, araştırmacı ve danışman cinsiyetleri gibi özellikleri belirlenmiştir. Makalenin sonuç bölümünde tez yazarlarının görüş ve önerileri de değerlendirilerek bulgular tartışılmış, öneriler sunulmuştur.

Yöntem

Bu araştırma, nicel yöntemlerden biri olan bibliyometrik analiz kullanılarak yapılmıştır. Bibliyometrik yöntem, mevcut bilimsel yayınların birbiriyle ilişkisini incelemeye, elde edilen verilerin analizinde ve karşılaştırılmaların yapılmasında, yapılan çalışmalarda kullanılan araçların tespitini belirlemede etkili bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Zengin ve Cengiz, 2021:2242). Alanda yapılan çalışmaların ilgi yönlerini ortaya çıkarmaya yardımcı olur. Temeli 1920’li yıllara dayanan bu yöntemin kullanıldığı önemli alanlardan biri de akademik tezlerin incelenmesi olmuştur. Bu yöntem, akademik tezlerden elde edilen bulguların sunulması, geçmiş bilgiler ışığında gelecekteki ön görülerin ortaya konulmasında yol gösterici rehber olmaktadır (Seven vd., 2022:974). Bir konuda ortaya konulan yayınların, belgelerin çeşitli yönlerden incelenmesini sağlayan bibliyometrik yöntem ile yayınların yazarı, yılı, atıf sayısı gibi özellikleri araştırılabilmektedir. Bu sayede bilimsel alanların birbiri ile etkileşimi ve bir disipline ait olan genel yapı hakkında bilgilerin elde edilmesi sağlanmaktadır (Yılmaz, 2021:1475).

Bu çalışmada toplumsal cinsiyet ve din ilişkisini inceleyen ulusal tez merkezinde yer alan tezler incelenmiştir. Veriler, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edilmiştir. Tez taraması “toplumsal cinsiyet, din” kelimeleri kullanılarak yapılmıştır. Kullanılan tezlere 25.12.2023-12.03.2024 tarihleri arasında erişim sağlanmıştır. Tezlerin bilimsel yöntemlere uygun yapıldığı varsayılmıştır. Araştırmaya konu olan yirmi iki(22) tezden on yedi(17) tanesi yüksek lisans ve 5 tanesi de doktora tezi olmuştur. Bu tezlerin ilki 2007 yılında yayımlanmıştır. Tezlerin tamamının başlığında “toplumsal cinsiyet” kelimesi geçmektedir. Bunun yanında 8 tezde “din” kelimesi, 3 tezde “dindar” kelimesi 1 tezde “dini” ve 1 tezde de “dinsel” kelimesi yer almaktadır.

Bu çerçevede araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

- 1.Araştırmada yer alan tezlerin yıllara göre dağılımı nasıl olmuştur?
- 2.Araştırmada yer alan tezlerin ait olduğu üniversiteler hangileridir?
- 3.Araştırmada yer alan tezler hangi enstitüye aittir?
- 4.Araştırmada yer alan tezler hangi ana bilim dallarına aittir?
- 5.Araştırmada yer alan tezlerin düzeyi ve yazım dilleri nelerdir?
- 6.Araştırmaları yapan çalışmacıların ve danışmanların cinsiyet bakımından dağılımı nasıldır?

7. Araştırmada yer alan tezlerin kullandıkları anahtar kelimelerin istatistikleri nelerdir?

8. Araştırmada yer alan lisansüstü tezlerdeki anahtar kelimelerin sıklık düzeyleri nasıldır?

9. Araştırmada yer alan tezlerin yöntem ve veri toplama araçları nelerdir?

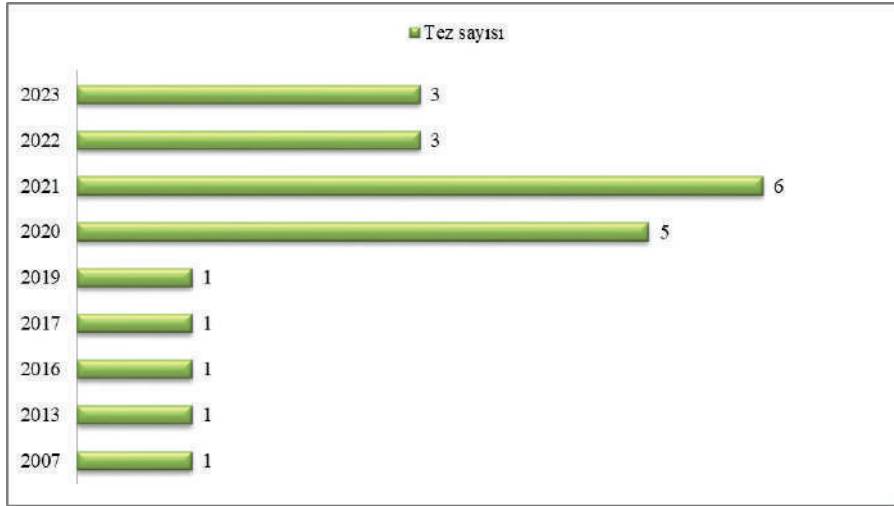
MAXQDA bilgisayar programından destek alınarak elde edilen bulgular, görsel ve sayısal veriler halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır. Ayrıca bulguların son bölümünde çalışmalarda en çok tekrar eden kelimelerin kullanım sıklığını gösteren kelime bulutu oluşturulmuştur.

Bulgular

Toplam yirmi iki tezin incelendiği bu araştırmada tezlerin yıllara, üniversitelere, enstitüye anabilim dalına, akademik düzey ve yazım diline, çalışmacıların ve danışmanların cinsiyetlerine, anahtar kelime sıklık ve istatistiklerine, kullanılan yöntem ve veri toplama araçlarına göre toplam on başlık altında grafiklerle desteklenerek incelenmiştir. Ayrıca en sık kullanılan kelimelerin frekans tablosu ve incelenen çalışmaların kelime bulutuna yer verilmiştir.

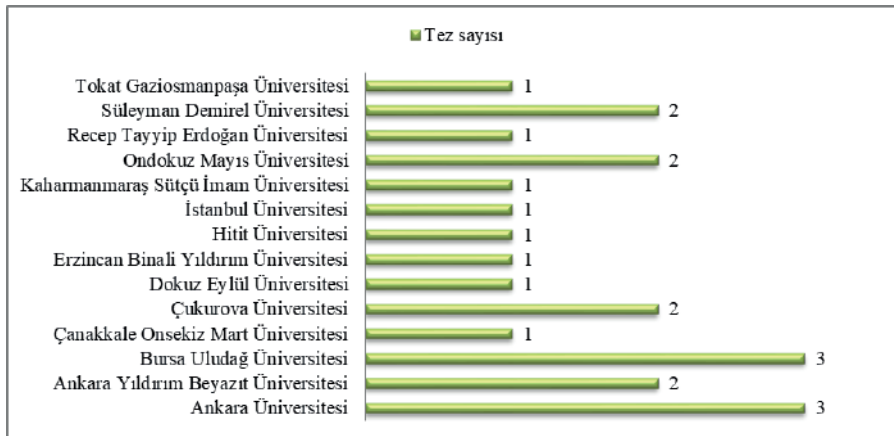
Araştırmaya konu olan tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde toplumsal cinsiyet ve din konusunun 2007 yılından itibaren tez konusu seçildiği görülmektedir. Grafik 1’de sunulduğu üzere araştırma yılları arasında tezlerden 6 (%27)’sinin 2021 yılında, 5 (%23) tezin 2020 yılında, 3 (%12) adet tezin 2022 yılında 3 adet (%12) tezin 2023 yılında yazıldığı ve 2007, 2013, 2016, 2017, 2019 yıllarında birer tez çalışması yapıldığı belirlenmiştir. Buna göre toplumsal cinsiyet ve din konulu tezlerin 2020 ve 2021 yıllarında yoğun olarak çalışıldığı tespit edilmiştir.

Grafik 1. Tez Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

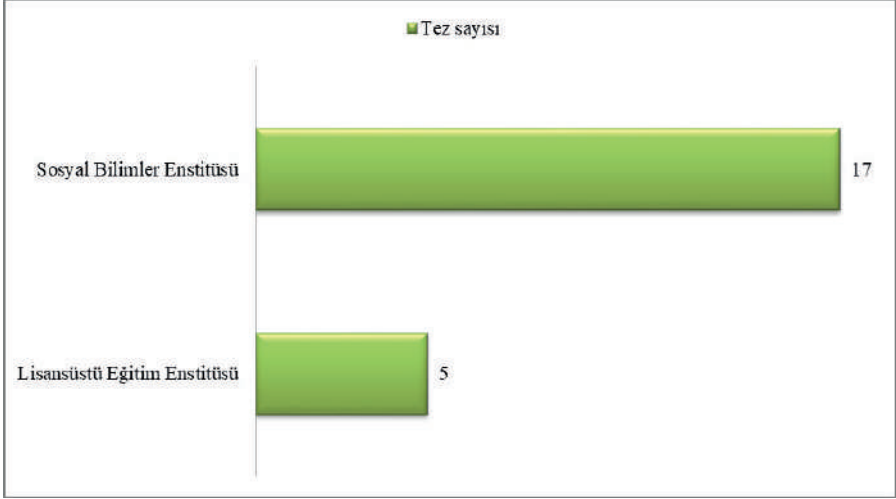
Grafik 2'ye göre tezlerin yazıldığı üniversiteler incelendiğinde yirmi iki tezden on dört (14) tanesi farklı üniversitelerde yazılmıştır. 3 tez ile en fazla Bursa Uludağ Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi bünyesinde tez çalışması yapılırken ardından 2'şer teze Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi gelmektedir.

Grafik 2. Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

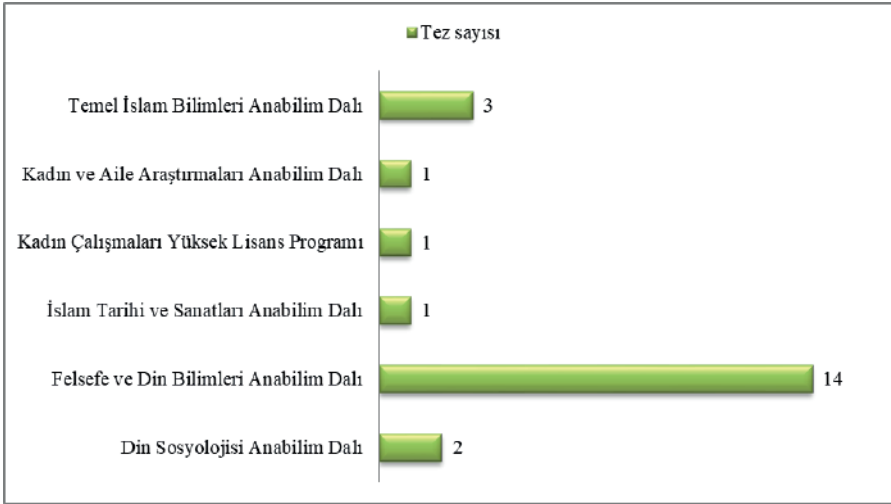
Grafik 3'te sunulduğu üzere tezlerin iki ayrı enstitüde yazıldığı görülmektedir. Çoğunluk olarak Sosyal Bilimler Enstitüsünde on yedi (%78) tez yazılmıştır. Diğer 5(%24) tez ise Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde yazılmıştır.

Grafik 3. Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

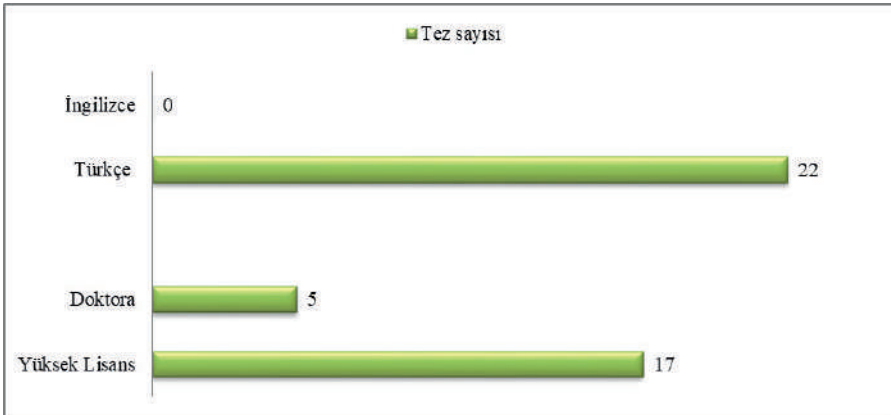
Araştırmaya konu olan tezlerin ana bilim dallarına göre dağılımı incelendiğinde Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı on dört (%63) tez ile en yüksek sayıya sahiptir. Daha sonra 3 (%13) tez ile Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2 (%9) tez ile Din Sosyolojisi Anabilim Dalı ve 1'er (%5) tez ile Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı, Kadın ve Aile Araştırmaları Anabilim Dalı, ve İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı sıralamayı takip etmektedir. Tezlerin Enstitülere göre dağılımı Grafik 4'te görselleştirilmiştir.

Grafik 4. Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımı

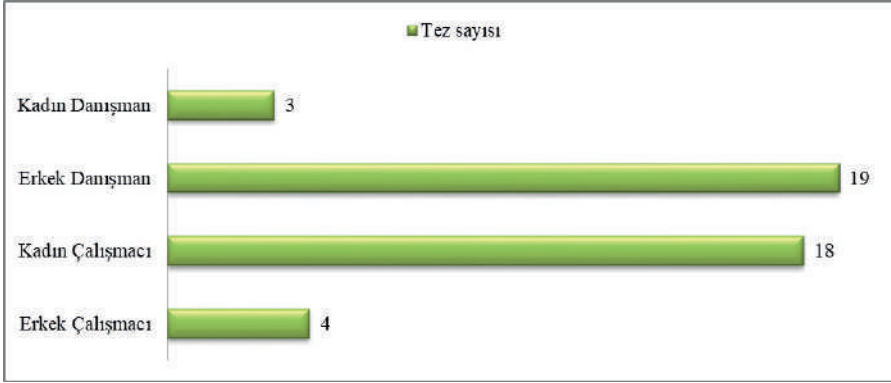
Araştırmaya konu olan yirmi iki tezin on yedisi yüksek lisans, 5'i doktora tezinden oluşmaktadır. Yüzdeler olarak %79'u yüksek lisans, %23'ü doktora çalışması yer almaktadır. Yine tezlerin yazım diline bakıldığında tezlerin tamamının Türkçe yazıldığı görülmektedir. İngilizce dilinde tez yazımı yapılmamıştır. Bulgular, Grafik 5'te görselleştirilmiştir.

Grafik 5. Tezlerin Akademik Düzey ve Yazım Diline Göre Dağılımı

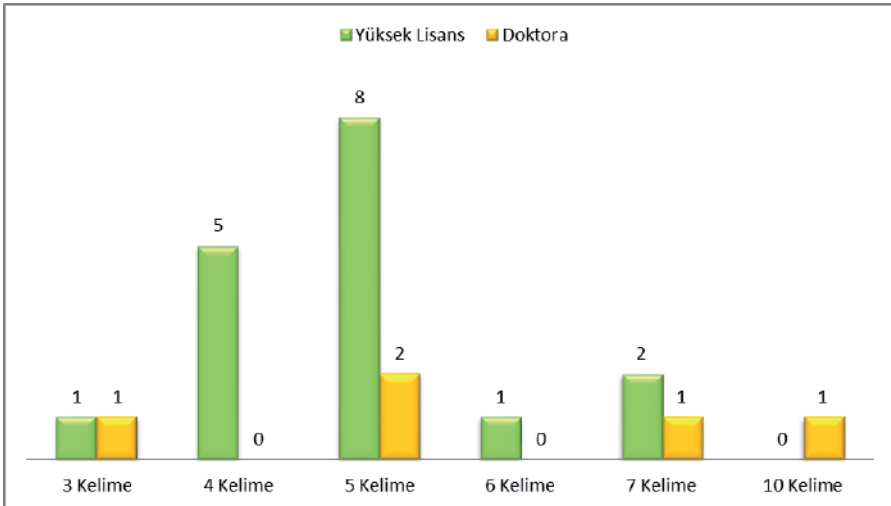
Grafik 6'da araştırmayı yapan çalışmacı ile danışmanların cinsiyetleri sunulmuştur. Buna göre yirmi iki tezdən on sekiz (%81) tanesini kadın çalışmacılar oluştururken, 4 (%19) tanesini erkek çalışmacılar oluşturmaktadır. Tez danışmanlarının cinsiyetlerine bakıldığında ise, on dokuz (%86) erkek ve 3 (%14) kadın danışmanın görev aldığı görülmektedir.

Grafik 6. Tez Yazımında Görevli Çalışmacı ve Danışmanların Cinsiyetleri

Grafik 7'ye göre bir yüksek lisans ve bir doktora tezinde 3 (en az anahtar kelime sayısı) ve bir doktora tezinde on (en fazla anahtar kelime sayısı) anahtar kelimenin kullanıldığı tespit edilmiştir. Yüksek lisans düzeyinde 8 tez, doktora düzeyinde 2 tezde yani toplamda on tezte 5 anahtar kelimeye yer verilmiştir. Bunlara ek olarak 5 yüksek lisans tezinde 4 adet, 1 yüksek lisans tezinde 6 adet, 2 yüksek lisans ve 1 doktora tezinde 7 adet anahtar kelime kullanımı tercih edilmiştir.

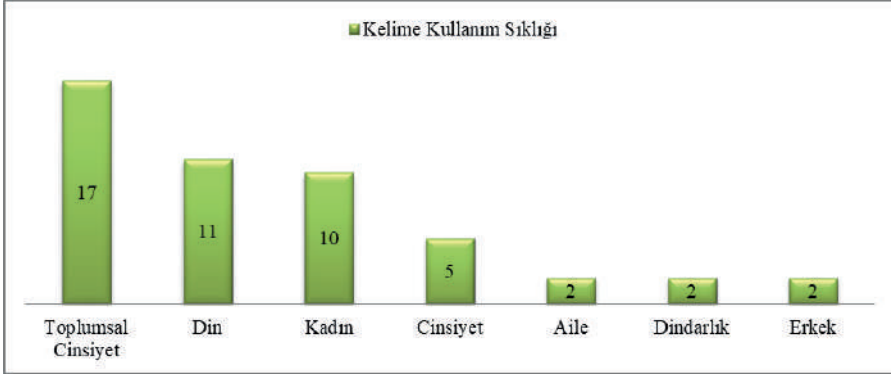
Grafik 7. Tezlerin Anahtar Kelime Sayılarının İstatistikleri

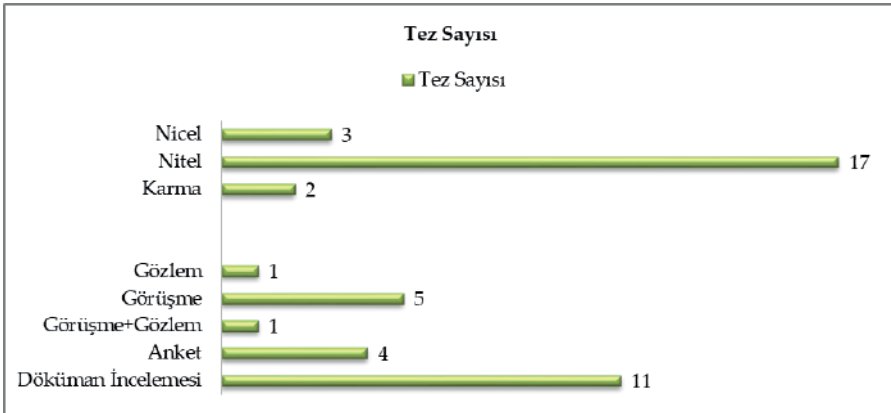
Grafik 8’de ise görselleştirildiği gibi en sık kullanılan anahtar kelimeler analiz edildiğinde 17 kez “toplumsal cinsiyet”, 11 kez “din” ve 10 kez “kadın” kelimelerinin kullanımı öne çıkmaktadır. Ardından 5 defa kullanımıyla “cinsiyet”, 2’şer defa kullanımıyla da “aile”, “dindarlık” ve “erkek” kelimeleri olmuştur. Birer defa kullanılan kelimeler grafikte gösterilmemiştir.

Grafik 8. Tezlerin Anahtar Kelimelerinin Kullanım Sıklığı

Grafik 9’de gösterildiği üzere toplam yirmi tezin on yedisinde (%79) nitel yöntemle başvurulmuştur. Kalan 5 tezin 3’ünde(%13) nicel ve 2’sinde(%9) hem nicel hem de nitel yöntem kullanılarak karma yöntem ile çalışma yapılmıştır. Tezlerde doküman incelemesi on bir (%50) tezde kullanılarak en fazla kullanılan veri analiz yöntemi olarak tercih edilmiştir. Ardından 5 (%22) tezde görüşme ve 4(%18) tezde anket tekniği kullanılmıştır. Bir tezin ampirik kısmında gözlem ve bir tezde de gözlem ile görüşme tekniklerinin bir arada kullanıldığı tespit edilmiştir.

Grafik 9. Tezlerde Kullanılan Yöntemler ve Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında incelenen yirmi iki tez içeriğinde kullanılan kelimelere bakıldığında en sık olarak “kadın” kelimesi kullanılmıştır. Ardından sırasıyla “toplumsal”, “cinsiyet”, “erkek”, “din”, “sosyal”, “ev”, “aile”, “İslam”, “eğitim” kelimeleri gelmektedir. Araştırmanın daha anlamlı olması adına ‘ve, daha, de, da’ gibi ek ve bağlaçlar gözlem dışı bırakılmıştır.

Tablo 1 İncelenen 22 Tezde En Çok Kullanılan İlk 10 Kelime Frekanslı Analizi

Kelime	Kullanım Sıklığı
KADIN	9325
TOPLUMSAL	7374
CİNSİYET	7511
ERKEK	4417
DİN	2674
SOSYAL	2603
EV	2433
AİLE	2371
İSLAM	1910
EĞİTİM	1650

Yapılan araştırma kapsamında ele alınan tezlerden çıkarılan kelime bulutu analizi Şekil 1.’de gösterilmektedir. Buna göre en sık kullanılan kelimeler daha büyük şekilde görülmekteyken kullanım sıklığı düşükçe gösterimin boyunu da azalmaktadır. Buna göre “toplumsal”, “cinsiyet”, “kadın”, “erkek”, “din”, “sosyal” kelimelerinin daha baskın şekilde görünmesi nedeniyle daha sık kullanıldığı ifade edilebilir. Bu durum da Tablo 1’i görselleştirerek desteklemektedir.

Şekil 1. İncelenen tüm tezlerden çıkarılan kelime bulutu analizi

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Biyolojik farklılıkların dışında toplumsal yapı içinde gelişen toplumsal cinsiyet, içinde bulunulan toplumun şartlarına göre şekillenmektedir. Toplumun dili, dini inancı, kültürel alışkanlıkları, adetleri toplumsal cinsiyetin oluşumuna etki etmektedir. Bu çalışmada ulusal tez veri tabanında yer alan toplumsal cinsiyet ve tez konularını içeren toplamda yirmi iki adet yüksek lisans (17 adet) ve doktora (5 adet) tezi bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Ulusal tez veri tabanında yıl sınırlaması yapılmaksızın “toplumsal cinsiyet, din” ifadeleri ile tarama yapılmıştır. 2007 yılından itibaren tez çalışmalarının yapıldığı en fazla tez sayısının 2021 yılında ve çoğunlukla Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde ve Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Ayrıca Bursa Uludağ Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi, bu konuda en çok tez üreten (3’er tez ile) üniversitelerdendir. Tez yazımında kullanılan dilin Türkçe olduğu ve erkek danışman sayısının fazlalığına karşın kadın araştırmacı/tez yazarı sayısının daha çok olduğu belirlenmiştir. Tezlerde anahtar kelime kullanımında farklılıklar olmasına karşın 5 adet anahtar kelime kullanımının yoğun olduğu görülmüş ve “din” ile “toplumsal cinsiyet” ifadeleri en çok tercih edilen anahtar kelimelerdendir. Bunlara ek olarak nitel araştırma yöntemi ile doküman inceleme ve görüşme teknikleri kullanılmıştır. Tez metni içerisinde sırasıyla “kadın”, “toplumsal”, “cinsiyet”, “erkek”, “din”, “sosyal”, “ev”, “aile”, “İslam” ve “ev” kelimelerinin sıklıkla kullanıldığı belirlenmiş ve kelime bulutu şeklinde de görselleştirilmiştir.

Çalışmaya konu olan tezlerin sonuç ve öneri kısımlarında yazarların öne çıkan ortak düşünceleri ile önerileri aşağıda gruplandırılarak tartışılmıştır:

Yazarların bir kısmı toplumsal cinsiyetin oluşumunda dini referansların alınmasında güvenilir kaynaklara başvurulmasının ve güncel gelişmelerin dikkate alınmasının toplumsal cinsiyet eşitliği açısından önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu yazarlardan Ayaz (2022), toplumsal cinsiyetin oluşumunda dini inançların etkisi üzerinde çalışma yaparken dini referans olarak sunulan bilgi ve öğretilerin sağlam kaynaklardan çıkmış olmasına dikkat edilmesi gerekliliğini öne sürmüştür. Kes (2022), toplumsal cinsiyet algısının oluşumunda etkili olan dini eğitim faaliyetlerinde kadın-erkek eşitliği fikrine olumlu bakış açısını desteklemek adına dinin eşitliğe aykırı olan kültürel normlardan ayrılması ve bu şekilde eğitim faaliyetleri verilmesi önerisinde bulunmaktadır. Gürkan (2021), dine ait ibadetlerin nasıl yapılacağını tanımlamak ve dini kuralların sosyal hayatta uygulanmasını açıklamak amacıyla yazılan bazı dini ilmiyelerin yazım sürecinde güvenilirliği zayıf kaynaklar kullanılması, bilimsellikten uzak, güncel şartları göznetmeden

yazılması nedeniyle cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıktığını ifade ederken 2000’li yıllardan bu yana daha çeşitlikçi ilmi haller yazılmaya başlandığını belirtmektedir. Kiraz (2021), Türkiye’de din görevlilerinin toplumsal cinsiyet kavramına mesafeli olduğu, toplumsal cinsiyet konusunda yapılan açıklamalar sayesinde eşitlik konusunda olumlu tavır gösterdiği düşüncesini ifade etmektedir. Ayrıca toplumsal cinsiyet yerine topluma ait olan, bilinen kavramların kullanılmasının toplumsal cinsiyet eşitliği algısının güçlenmesinde daha verimli sonuçlar ortaya çıkaracağını öne sürmektedir.

Yazarlardan Demir (2023) ve Kalyoncu (2017) semavi dinlerin toplumsal cinsiyete yönelik değerlendirmelerinde indiği dönemin ve toplumun şartlarının dikkate alınması gerekliliğine işaret etmiştir. Demir (2023), semavi dinlere ait kutsal kitaplarda yer alan kadın ve erkek rollerine ait yazıların kitabın insanlara ulaştığı dönemin özelliklerine göre değerlendirilmesi gerektiğini öne sürerken o dönemdeki şartların günümüz ile bir tutulamayacağını bu yüzden cinsiyet eşitliği konusunda eşitsizliğin aşılması için günümüz şartlarına göre görüşler ortaya konulması gerektiğini önermektedir. Kalyoncu (2017) da İslam dininin kutsal kitabı olan Kur’an-ı Kerim’in genelinde erkek egemen bir dil kullanılmasının indiği toplum yapısından kaynaklandığını, kadın ve erkeğin insani hakları bakımından kitapta eşitlik olduğunu ifade etmektedir. Günümüzdeki erkek egemen düşüncenin daha çok Hadislerden etkilendiğini, bu Hadislerin güvenilirliğinin araştırılması gerektiğini belirtmektedir. Bu araştırmaların yapılmasını ve eşitlik fikrini savunan kadınların dindar çevreler tarafından eleştirildiğini belirtmektedir.

Bazı yazarlar dini yönden toplumsal cinsiyeti tartışanların farklı şekillerde etiketlenebileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca eğitim seviyesinin artmasıyla toplumsal cinsiyet algısının daha çeşitlikçi tartışılabildiğine vurgu yapmışlardır. Bu yazarlara örnekler şöyledir: Tunç(2021), dindar çevreler tarafından kendi içinde toplumsal cinsiyet konusunu konuşan, destekleyen kişilerin seküler olarak nitelendirilmesi, cinsiyetler arasında ayırım yapmanın kötü bir durum olmasının yanında buna karşı geliştirilen cinsiyetsizlik düşüncesinin de anlamlı bulunmamasını savunmuştur. Çetinkaya (2020), geleneksel dini bakış açısının kadın ve erkek rollerinde eşitsizliğe neden olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında modern dini görüşler ile eşitliğin önündeki engellerin aşılmaya çalışıldığı; eşitlik söyleminde bulunan ve bu konuda araştırma yaparak görüş ortaya koyan kadınların dindar çevreler tarafından ‘marjinal’ ya da ‘feminist’ olarak etkilendiğine dikkat çekmektedir. Demiralay(2021) da erkek egemen düşünceye destek veren erillik kavramının kadınlar açısından algılanışı konusunda şunları belirtmektedir: Kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe erillik yerine daha çeşitlikçi düşüncelere sahip

olduğunu, kamusal alanda daha fazla yer alan, çalışan ya da öğrenci kadınların buna paralel olarak erillik yerine çeşitlikçi düşünceyi daha fazla desteklediğini, toplumsal cinsiyet çeşitliği konusunda kadın eğitiminin önemine dikkat çekmektedir.

Bir grup yazar da toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyet özelliklerinin gözetilerek dikkate alınması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Örneğin Davarcı (2021), toplumsal cinsiyet çeşitliğinden yola çıkarak kadın ve erkek arasında tamamen bir çeşitlik düşüncesinden ziyade cinsiyet farkları dikkate alınarak toplumsal cinsiyet adaleti gözetilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Peşkersoy(2021) dini ders kitaplarında kız ve erkek çocuklar için yeterli rol modele yer verilmesi gerektiğini bu konuda eksiklik olduğunu, bu rol mod modellerin kız ve erkek cinsiyetlerini belirgin şekilde temsil etmesi gerektiğini belirtmektedir. Cinsiyet gelişimi açısından bu konunun önemli olduğunu, ayrıca yapılan deneysel çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlarda oyuncak seçimi yapan kız ve erkek çocukların farklı seçimler yaptığını bu yüzden cinsiyet gelişimi sürecinde biyolojik ve hormonal yapının anne babalar tarafından dikkate alınması gerektiğini önermektedir. Yılmaz(2022)'a göre İslam dini literatürünün toplumsal cinsiyet kavramı ile yeni tanıştığı, din ve toplumsal cinsiyet çeşitliği konusunda çalışma yaparken kadın ve erkek cinsiyet çeşitliği fikri ile İslam'da var olan (tesettür, miras hükümleri ile namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerde) kadına ve erkeğe yönelik farklı hükümlerin göz önüne alınması gerekmektedir. Bunun yanında İslam hukukuna toplumsal cinsiyet çeşitliği konusunda yapılan eleştirilerin çok fazla olmasından dolayı din ve toplumsal cinsiyet konusunda daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırmayla toplumsal cinsiyet ve din konusunda yazılan tezlerin incelenmesinden elde edilen veriler, bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre araştırmacıların bu alandaki boşluğu doldurmak için şu öneriler sunulmaktadır:

- Bu çalışmada Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi'nde yayınlanan tezlerle sınırlandırılmıştır. Konu üzerinde çalışmayı planlayan araştırmacılara farklı veri tabanlarında yayınlanan makale, kitap, bildirilerin incelenmesi önerilmektedir. Böylece konuya dair yeni veriler elde edilerek yeni çalışma alanları belirlenebilir. Ayrıca kaynakça ve atıf konularında da sayısal istatistikler ve yerli-yabancı kaynak sayılarının araştırılmasıyla tasnif edici veriler sunulması yeni çalışmalara katkı sunacaktır.
- Toplumsal cinsiyet ve din konusunda yapılan tezlerde nitel araştırmaların çok daha fazla sayıda olduğu ancak nicel araştırmalara

çok az yer verildiği görülmüştür. Bu yüzden bu konuda çalışma yapacak araştırmacıların nicel çalışmaları öncelmesi önerilmektedir.

- Toplumsal cinsiyet ve din konusundaki tez çalışmaları incelendiğinde iki kavramın birbirine yaklaştırılması, iki kavram arasında bir paralellik ortaya koyma çabası görülmektedir. Bunun yanında toplumsal cinsiyet ve din kavramları arasındaki farklılıkların ve bu iki kavramın birbiri ile örtüşmeyen yanlarının tespit edilmesi için de çalışmalar yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.
- İncelenen tezlerin çoğunluğunda toplumsal cinsiyeti oluşturan kültür, din, gelenek ve diğer toplumsal değerlerin kadınlar açısından eşitsizliğe yol açtığı, olumsuz sonuçlar ortaya çıkardığı vurgulanmaktadır. Bu yüzden toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından yapılabilecek çalışmaları ve politikaları ortaya çıkarabilecek araştırmalar önerilmektedir. Bunun yanında toplumsal cinsiyetin kadınlara sağladığı avantajlar ve erkeklere yüklediği sorumluluklara, getirdiği güçlükler incelenen araştırmalarda çok az yer verilmiştir. “Toplumsal cinsiyet” ve “eşitsizliği” başlığı altında çoğunlukla kadınların uğradığı haksızlıkların ve mağduriyetlerin çalışıldığı görülmektedir. Bunun gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile erkeklerin uğramış olduğu haksızlıklar ve toplum tarafından erkeklere yüklenen sorumluluklar ile kadınların elde ettiği avantajların, faydaların olup olmadığı çalışılması gereken bir konu olarak düşünülmektedir.
- Çalışmalarda çoğunlukla “din” kavramı genel veya “semavi din” kavramını ifade edecek şekilde araştırılmıştır. Bu bağlamda hem “semavi din” kavramı içinde yer alan dinlerin (İslamiyet, Hıristiyanlık, Yahudilik gibi) her birinin ayrı ayrı hem de semavi dinlerin dışındaki dinlerin (Budizm, Hinduizm, Şintoizm...vb. gibi) “toplumsal cinsiyet” le bağlantılarının araştırılması önerilmektedir. Böylece çalışmalar farklılık ve/veya benzerlikleri ortaya koyarken daha iyi politika uygulamalarına yön gösterebilir.
- Son olarak dini gerekçeler nedeniyle “toplumsal cinsiyet” kavramına tepki gösteren, karşıt olan, bu kavramı yaşam tarzına uygun bulmayan birey ve/veya toplumlara örneklem seçerek araştırma yapılması önerilmektedir. Böylece “toplumsal cinsiyet” kavramına getirilen eleştiri ve farklı düşüncelerin neler olduğu tespit edilebilir.

Kaynakça

- Ahmed, L. (1992). *Women and Gender in Islam*, New Haven and London.
- Amer, S. (2014). *What is veiling?*. UNC Press Books.
- Ayaz, H. (2022). Toplumsal cinsiyet eşitliği idealinde müslüman kadın olmak: islâmî feminist kadınların dinî geleneğe yabancılaşma sorunu. Yayınlanmamış doktora tezi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Barlas, A. (2019). *Believing women in Islam: Unreading patriarchal interpretations of the Qur'an*. University of Texas Press.
- Braude, A. (1997). Women's history is American religious history. *Retelling US religious history*, 87-107.
- Butler, J. (1997). *Excitable Speech: A Politics of the Performative*, New York: Routledge
- Butler, J. (2017). *Cinsiyet Belası* (B. Ertür, Çev.). Metis Yayıncılık (Orijinal çalışmanın basım tarihi 1999).
- Çetinkaya, B. (2020). Toplumsal cinsiyet bağlamında islam'da kadın algısı. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. On Dokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Davarcı, Y. (2021). Din Dersi Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Üzerine Bir Analiz (1929-2018). Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demir, Ş. (2023). Semitik dinlerin kutsal metinlerinde toplumsal cinsiyet ve roller üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Demiralay, A. (2021). Toplumsal cinsiyet bağlamında erillik algısı ve din ilişkisi: ankaralı örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Foucault, M. (2019). *The history of sexuality: I: the will to knowledge*. Penguin UK.
- Gross, R. M. (1996). *Feminism and religion: An introduction*. Beacon Press.
- Gürkan, S. (2021). Türkiye'de İslam ilmiyelerine toplumsal cinsiyet algısındaki değişim çerçevesinde sosyolojik yaklaşım. Yayınlanmamış doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Kalyoncuo, A. (2017). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında modern dönem dindarlığının kadın algısına kelami bir bakış. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Karakaya, H. (2018). Toplumsal cinsiyet algısı, din ve kadın. *Journal of Analytic Divinity*, 2(2), 36-62.

- Kes, Ö. (2022). Toplumsal cinsiyet algısı ve dindarlık ilişkisi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kiraz, N. K. (2021). Din görevlilerinin toplumsal cinsiyet rolleri karşısındaki tutumları: Çorum örneği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çorum.
- Mahmood, S. (2015). *Religious difference in a secular age: A minority report*. Princeton University Press.
- Peşkersoy, K. (2021). Diyanet işleri başkanlığı 4-6 yaş kur'an kursları etkinlik kitapları ve milli eğitim bakanlığı okul öncesi eğitim kurumları etkinlik kitapları içeriğinin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- Oakley, A. (2016). *Sex, Gender and Society*. Routledge.
- Seven, B., Polat, E. A., Yavaş, A. ve Çakmak, T. F. (2022). Turizm Yazınında Toplumsal Cinsiyet: Türkiye'de Yapılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(4): 969-987.
- Stoller, R. J. (1994). *Sex and gender: The development of masculinity and femininity*. Routledge, London. <https://doi.org/10.4324/9780429479915>.
- Tunç, H. (2021). *Sekülerleşme Toplumsal Cinsiyet ve Beden* (1. Baskı). Akademisyen Kitabevi.
- Yılmaz, K. (2021). Sosyal bilimlerde ve eğitim bilimlerinde sistematik derleme, meta değerlendirme ve bibliyometrik analizler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 1457-1490.
- Yılmaz, K. (2022). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin islâm hukuku açısından incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Tokat Gaziosmanpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tokat.

Yeşilova Salda Gölü'nün Kırsal Turizm Potansiyeli ve İleriye Dönük Öneriler

Utku Ongun¹

Anıl Örnek²

Özet

Bu araştırmanın amacı, Yeşilova Salda Gölü'nün kırsal turizm potansiyelini ortaya koymak ve geleceğe yönelik öneriler geliştirmektir. Tarama tekniği kullanılarak elde edilen ikincil verilerle yapılan incelemelerde, bölgenin kırsal turizm açısından uygun olduğu ve Salda Gölü'nün çekim merkezi konumunda bulunduğu anlaşılmıştır. Salda Gölü'nü ziyaret eden turist sayısının artması, ilçede turizmin gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Ancak, bu artışa bağlı olarak çevre kirliliği gibi olumsuz durumlar ortaya çıkmakta ve ayrıca ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetlerin yetersizliği, bölge turizmini olumsuz etkilemektedir. Bu sorunlar, Yeşilova Salda Gölü'nde turizmin sürdürülebilir bir şekilde gelişebilmesi ve gölün korunabilmesi için çeşitli önlemler alınmasını zorunlu kılmaktadır. Çevre koruma projeleri, altyapı ve üstyapı hizmetlerin iyileştirilmesi gibi çalışmalar, hem turizmin büyümesine katkı sağlar hem de doğal güzelliklerin gelecek nesillere aktarılmasını garanti altına alabilir. Bu bağlamda, bölgede yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve yatırımcıların işbirliği ile etkili stratejilerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

1. GİRİŞ

Kırsal bir bölgede bulunan Salda Gölü, sahip olduğu doğal güzellikleri ve zengin biyolojik çeşitliliği ile korunması gereken bir alan olarak öne çıkmaktadır (Kesici vd., 2018; Küçükergin ve Gürlek, 2020). Ancak artan ziyaretçi sayısı, ekolojik sorunlar ve yapılaşma tehditleri, gölün varlığı ve sürdürülebilirliği açısından riskler oluşturmaktadır. Bu durum, Salda

1 Doç. Dr. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Yeşilova İsmail Akın Turizm Meslek Yüksekokulu, Burdur. utkuongun@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0722-6382

2 Öğr. Gör. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Yeşilova İsmail Akın Turizm Meslek Yüksekokulu, Burdur. aornek@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9401-5622

Gölü'nü gelecekte yok olma riski taşıyan bir turizm destinasyonu haline getirmektedir (Kılıç ve Yozukmaz, 2020). Ayrıca Nasa'nın 2020 yılında Twitter hesabından yapmış olduğu “*Türkiye'deki Salda Gölü, Mars'taki Jezero Krateri ile jeolojik benzerliklere sahiptir*” paylaşımı ve TripAdvisor gibi bazı platformlarda da olumlu değerlendirmeler sonucunda destinasyon yoğun bir şekilde ziyaretçi akınına maruz kalmıştır. Artan ziyaretçi sayısının beraberinde getirdiği kirlilik, gölün ve çevresinin sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmuştur (Kara vd., 2020; Ongun, 2022).

Salda Gölü'nün korunması, hem doğal değerlerin gelecek nesillere aktarılması hem de bölgedeki turizm faaliyetlerinin devamlılığı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, hem yerel yönetimlerin hem de ziyaretçilerin çevre bilincini arttırması büyük önem taşımaktadır (Gökburun, 2021). Ancak Salda Gölü'ndeki Millet Bahçesi inşaat projesi, göl çevresindeki doğal alanların tahribatına yol açarak ciddi ekolojik sorunlar yaratma riski taşımaktadır. Bu proje bölgedeki doğal yaşamı tehdit ederken, gölün benzersiz jeolojik ve biyolojik özelliklerini de tehlikeye atmaktadır. Göl ve çevresinin kullanıma açılmasıyla birlikte tahribatın artacağı öngörülmektedir. Düğün fotoğrafları ve piknikler gibi geçici zevkler uğruna gerçekleştirilen bu projeler, sadece bölgesel değil, ulusal ve uluslararası doğal miras açısından büyük bir kayıp anlamına gelmektedir. Bu durumu değiştirmek için doğanın korunması ve sürdürülebilir yaşam alanları oluşturulması adına alternatif çözümler düşünülmelidir. Aynı zamanda çevre bilincinin arttırılması ve toplumsal farkındalığın sağlanması, bu tür projelerin daha bilinçli bir şekilde ele alınmasına olanak tanıyacaktır. Çünkü buradaki doğanın korunması, gelecek nesiller için de kritik bir öneme sahiptir (Kırkayak, 2021).

Yeşilova Salda Gölü turizmi için sürdürülebilir politikalarının ortaya konulmasıyla bu hassas bir konuma sahip olan destinasyonun gelecek nesillere bırakılması sağlanabilir. İlçe ve çevresi tarihsel, kültürel ve doğal güzellikler bakımından zengin bir çeşitliğe sahiptir. Öncelikle ilçede kırsal turizminin bilinmesi ve bu doğrultuda fizibilite çalışmalarının yapılması önem arz etmektedir. Doğal, tarımsal, sosyal ve yerel kültürel potansiyellerin geliştirilmesine dayalı kırsal turizmin geliştirilmesi, turizm temelli topluluklar için potansiyel bir gelişme olabilir (Damayani vd., 2020). Bu kapsamda çalışmada öncelikle ilk olarak kavramsal çerçevede kırsal turizm ve bileşenleri açıklanmıştır. İkinci olarak yöntem ve bulgular kısmında ise, çalışmanın yöntemi, literatür çalışmaları ve Yeşilova Salda Gölü'nün kırsal turizm potansiyeli ile ilgili bilgiler verilmiştir. Son olarak ise geleceğe yönelik öneriler sunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kırsal Turizm

Turizm insan emeğine dayanan ve insana hizmetin ön planda olduğu bir sektördür. Genellikle turizmin ekonomik etkileri ön planda tutulmuştur. Ancak turizmin ağırlıklı olarak rekreasyona dayalı oluşu, rekreasyona en fazla olanak veren doğal mekanların sıkça kullanımını ve doğaya dayalı turizm türlerinin gelişimini de beraberinde getirmiştir (Soykan, 1999). Doğaya dayalı turizm türlerinden biri de kırsal turizmdir. Kırsal alanlara olan turistik talebin her geçen gün artmasıyla birlikte kırsal turizm hızlı bir şekilde gelişim göstermiştir (Cesur vd., 2021). Fakat kırsal turizm yeni bir kavram değildir. Lane ve Kastenholz'un (2015) belirttiği gibi, kırsal turizm Avrupa ve Amerika kıtalarında 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve sosyo-ekonomik kalkınmayı yeniden canlandırmanın (Oppermann, 1996; Quaranta vd., 2016) veya azalan kırsal üretkenliği canlandırmanın (Ghaderi ve Henderson, 2012; Kortoci ve Kortoci, 2017) bir yolu olarak tanımlanır. Kırsal turizm turistlerin giderek daha fazla otantik deneyimler aramasıyla (Guan vd., 2019; Kastenholz vd., 2012) önemini korumaktadır.

Son yıllarda yaşanan krizler, savaşlar, terör olayları, enflasyonist baskı ve pandemi nedeniyle turistik taleplerin kitle turizm yerine, çevreye uyumlu ve çevreyi koruyan kırsal turizme doğru yöneliminde olduğunu söylemek mümkündür (Çaprak vd., 2023). Kırsal turizm, kırsal alanlarda yaşayan insanlara ekonomik gelir ve istihdam yaratır. Hükümetler ve araştırmacılar, kırsal turizmin kırsal alanlardaki nüfus kaybını yavaşlattığını düşünürler (Gao ve Wu, 2017). Kırsal turizm tarımsal faaliyetlerin bir tamamlayıcısı olarak kabul edilmektedir (Çeken vd., 2012). Kırsal alanların doğallığını ve özgünlüğünü tercih eden turist sayısının artmasıyla birlikte kırsal alanların kalkınması da hızlanmaktadır (Ongun vd., 2016).

Türkiye'de kırsal turizm denince akla, hafta sonları günübirlik köy ziyaretleri, alış veriş, doğa yürüyüşleri, doğa sporları, piknikleri ve seyahatleri içeren ziyaretler akla gelmektedir (Akça, 2004). En basit anlamıyla kırsal turizm, alternatif turizm türleri içerisinde yer alan ve kırsal alanlarda yapılabilen tüm aktiviteleri kapsamaktadır (European Commission, 1986; Ongun, 2017). Bu açıdan kırsal turizm ele alındığında, açık hava doğa aktiviteleri, yürüyüşler, gül toplama etkinlikleri, lavanta tarlarına gezintiler, keçi otlatma, tarımsal aktivitelere katılma ve benzeri faaliyetlerde bulunma olarak düşünülebilir. Çünkü kırsal turizmde ana amaç kırsal alanlarda konaklamak ve o yöreye özgü aktiviteleri izlemek ya da bizzat aktivitelere katılmaktır. Bu aktiviteler arasında küçük farklılıklar olmasına rağmen kırsal

alanlarda yapılan tüm aktiviteler kırsal turizm olarak değerlendirilir (OECD, 1994; Soykan, 1999; Esengün vd., 2002; Nilsson, 2002; Soykan, 2003; Ongun, 2015).

Kırsal turizm, kitle turizmine alternatif olarak ortaya çıkan bir turizm türüdür ve kültürel, doğal çevre ile tarım ve hayvancılıkla bütünleşerek diğer turizm türleriyle de uyum sağlayabilir (Çalışkan vd., 2021; Soykan, 2003). Bu tür turizmde, doğal dokunun ve kültürel yapının bozulmadan turistlere sunulması son derece önemlidir (Dalgın vd., 2016).

Kırsal alanlardaki turizm aktiviteleri, doğayla iç içe olmanın yanı sıra yerel kültürlerin zenginliğini deneyimleme imkanı sunarak ziyaretçilere benzersiz bir deneyim kazandırmaktadır. Bu aktiviteler, her yaşta insanın katılımına olanak tanıyarak hem pasif hem de aktif katılımcılar için çeşitli seçenekler sunmaktadır. Başlıca aktiviteler şunlardır (Soykan, 1999; Kiper, 2006):

Tarımsal Etkinlikler: Yerel çiftliklerde meyve ve sebze toplama gibi tarımsal uygulamalar, ziyaretçilere hem eğlenceli hem de öğretici deneyimler sunar.

El Sanatları Atölyeleri: Dokuma, seramik yapımı gibi yerel el sanatlarına yönelik atölyeler, katılımcılara yaratıcı becerilerini geliştirme fırsatı sunar.

Tarih ve Kültür Turları: Müzeler, ören yerleri ve tarihi anıtlar gezilerek, bölgenin tarihi hakkında derinlemesine bilgi edinilebilir.

Doğa Gezileri: Milli parklar ve doğal alanlarda yürüyüş veya bisiklet turları, doğa ile bütünleşmek için harika bir fırsat sağlar.

Sosyal Etkinlikler: Piknikler, festivaller ve şenlikler gibi etkinlikler, yerel kültürü deneyimlemek ve toplumsal etkileşimde bulunmak için idealdir.

Eğitim ve Kurslar: Geleneksel el sanatları ve yerel mutfak dersleri gibi kurslar, katılımcılara yeni beceriler kazandırmayı hedefler.

Animasyon Gösterileri: Yerel gelenekleri yansıtan gösteriler, eğlenceli ve öğretici bir deneyim sunar.

Hobi ve Rekreasyon: Fotoğraf çekme veya resim yapma gibi hobiler, katılımcılara yaratıcılıklarını ifade etme imkanı verir.

Okuma ve Dinlenme: Çay bahçelerinde sohbet etmek veya okuma salonlarında kitap okumak gibi sakin aktiviteler, dinlenmek isteyenler için uygundur. Bu çeşitlilik, kırsal turizmin zenginliğini ve yerel kültürlerin korunmasını desteklerken, ziyaretçilere de unutulmaz deneyimler fırsatları sunar. Yukarıdaki aktivitelerin çoğunu Yeşilova Salda Gölü çevresinde gerçekleştirmek mümkündür. Çünkü Yeşilova Salda Gölü, Türkiye'nin

önemli doğal güzelliklerinden biridir ve coğrafi ile iklimsel özellikleri sayesinde büyük bir kırsal turizm potansiyeline sahiptir (Temurçin vd., 2019).

2.2. Kırsal Turizm Bileşenleri

Kırsal turizm, kırsal alanların kalkınmasında ve yoksulluğun azaltılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu turizm türü, yerel halk için istihdam olanakları sunarak ekonomik gelirlerini artırmakta ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemektedir. Ayrıca, mevcut işlerin sürekliliğini sağlarken yeni iş fırsatları oluşturarak gençlerin kentlere göçünü önlemede etkili bir araç haline gelmektedir (Ongun, 2023). Yeşilova Salda Gölü çevresi, tarım ve hayvancılığın geleneksel olarak sürdürüldüğü bir bölge olarak, gençler için en büyük sorunlardan biri yeterli iş imkanlarının olmamasıdır. Bu durum, gençlerin ilçeyi terk etme eğilimini artırmaktadır.

Kırsal turizm kavramının oluşumunda önemli bileşenler bulunmaktadır. Bu bileşenler arasında kırsal alanlar, kırsal miras, kırsal yaşam ve kırsal etkinlikler yer almaktadır (Cabrini, 2004; Ongun, 2015). Bu bileşenlerin bir araya gelmesi, kırsal turizmin zenginliğini ve çeşitliliğini artırmakta, sürdürülebilir turizmin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Kırsal Alanlar: Dağlar, ovalar, göller, ormanlar ve çeşitli doğal manzaraları içerir. Bu alanlar, doğal güzellikleri ve keşif fırsatları sunarak turistlerin ilgisini çeker.

Kırsal Yaşam: Geleneksel el sanatları, yerel festivaller ve yöresel yemekleri kapsamaktadır. Bu unsurlar, ziyaretçilere yerel kültürü deneyimleme fırsatı sunar.

Kırsal Miras: Kerpiç, ahşap ve taş gibi malzemelerle inşa edilmiş köy evleri, kiliseler ve kalelerden oluşur. Bu yapılar, bölgenin tarihi ve kültürel kimliğini yansıtır.

Kırsal Etkinlikler: Yürüyüşler, gezintiler, ata binme ve bisiklet parkurlarındaki turları içerir. Bu etkinlikler, doğa ile etkileşimi artırırken yerel yaşamı ve kültürü keşfetme fırsatı sunar.

3. YÖNTEM ve BULGULAR

Araştırmanın birincil amacı Yeşilova Salda Gölü'nün kırsal turizm potansiyelini ortaya koymak ve geleceğe yönelik öneriler sunmaktır. Araştırmada; Yeşilova Salda Gölü ve çevresindeki, kırsal turizmin mevcut durumu ve gelecekte kırsal turizm kapsamında yapılması muhtemel aktivitelerin neler olabileceği kırsal turizm bileşenleri kapsamında

değerlendirilmiştir. Araştırmada kullanılan verileri elde etmek için Yeşilova Salda Gölü'nün kırsal turizm potansiyelini incelemek üzere elektronik, yazılı ve görsel kaynaklar incelenerek yazın taraması yapılmış, çalışmaya katkı sağlayabilecek bilimsel araştırma ve raporlardan faydalanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Araştırma sonuçta literatür taraması, görüşme, gözlem ve saha gezisi doğrultusunda şekillenmiştir. Ayrıca Yeşilova İsmail Akın Meslek Yüksekokulunda düzenlenen turizm çalıştayları ve konferanslarından elde edilen bilgiler çerçevesinde Yeşilova Salda Gölü'nün kırsal turizm potansiyeli ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma konusu olarak bu bölgenin seçilmesindeki neden araştırmacıların bölge sınırları içerisinde yaşaması, dolayısıyla yöreyi daha önceden bilmeleri, tanınmaları ve yöre hakkında deneyimlerin olması etkili olmuştur. Yeşilova Salda Gölü çevresinde yaşayan yerel halkın yaşantısı ve turizm aktiviteleri yerinde gözlemlenerek bilgi toplanmıştır. Yazın taraması ve yerinde gözlem sonucunda elde edilen veriler ışığında Yeşilova Salda Gölü'nün kırsal turizm potansiyeli değerlendirilmiştir.

Araştırmada ilk olarak Yeşilova Salda Gölü ile ilgili bilgiler verilmiş olup hangi kırsal turizm aktivitelerin gerçekleştiği, durum tespiti ile ortaya konulmuştur. Bu durum tespiti, kırsal turizm bileşenleri olarak kabul edilen (kırsal alan, kırsal miras, kırsal yaşam ve kırsal etkinlikler) kapsamında değerlendirilmiştir. Bu araştırmada Mesci ve Öztürk (2017) ve Ongun (2023) çalışmalarından faydalanarak oluşturulmuştur. Çalışma ikincil veri kaynakları kullanılmış olması nedeniyle etik kurul izni almayı gerektirmemektedir.

3.1. Literatür Taraması

Ulusal literatür incelendiğinde, Yeşilova Salda Gölü'nün turizm ile ilişkilendirildiği yayınlara her yıl rastlanmaktadır. Ancak özellikle 2016 yılından sonra akademisyenlerin ilgisini çekmiş ve bu yıldan itibaren yayın sayısında yoğunlaşmaya başladığı göze çarpmaktadır. Ulusal literatürdeki yayınların bazılarında burada yer verilmiştir. Örneğin Ongun ve arkadaşları (2016) çalışmada, Yeşilova ve çevresindeki köylerin kırsal turizm potansiyeli incelenmiş ve Salda Gölü'nün aşırı talep görmesi durumunda yaşanabilecek çevresel sorunlara dikkat çekilmiştir. Çalışma, aşırı turizmin gölün kirlenmesi ve su seviyesinin düşmesi gibi doğal yaşamı tehdit eden sonuçlara yol açabileceğini ortaya koymuştur. Ceylan ve Bulut (2020) ise kırsal turizmin yerel halkın ekonomik kalkınmasındaki rolünü incelemiş ve yerel halkın turizm süreçlerine dahil edilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Salda Gölü için yapılacak millet bahçesinde yerel halka işletme yerleri verilmesinin, kırsal kalkınma ve yoksulluğun azaltılması açısından önemli olduğu belirtilmiştir.

Elibol (2020) çalışmasında, Salda Gölü, Beyaz Adalar ve Salda Kayak Merkezi'nin Yeşilova'nın tanıtımında ve pazarlanmasında önemli birer kaynak olduğu vurgulanmıştır. Bahar ve arkadaşları (2019) ise Salda Gölü ve çevresinin yerli ve yabancı turistler tarafından giderek daha fazla tercih edildiğini belirtmiş bu nedenle bölgede geliştirilecek turizm faaliyetlerinin çevreye zarar vermeyecek ve yerel halkın da fayda sağlayacağı şekilde planlanması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca yöreye özgü Yeşilova Kıymalı Tost'un coğrafi işaretinin alınarak koruma altına alınması konusunda öneride bulunulmuştur. Yeşilova Kıymalı Tostu, yöreye özgü bir lezzet olup yerel anlamda önemli bir gastronomik değer olarak ön plana çıkmaktadır ve ayrıca bölgede Kıymalı Tostu yapan tesislerin sayısının arttığı görülmektedir (Temurçin vd., 2019; Bahar vd., 2021; Kiliç ve Kiliç, 2021; Tozkoparan, 2024).

İnanır ve Ongun (2019) tarafından yapılan Tripadvisor yorumlarının içerik analizinde ise, Salda Gölü ziyaretlerinin taşıma kapasitesinin aşılmasının çevresel problemler yaratabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Temurçin ve Tozkoparan (2020) ise aşırı talebin Salda Gölü ve çevresindeki çevre kirliliğini artıracaklarını tespit etmiştir. Yazıcıoğlu ve arkadaşları (2020) çalışmasında, aşırı turizmin etkisi altında kalan Salda Gölü'nün sürdürülebilirliği ele alınmış ve doğa yapısının popülaritesinin aşırı turizm üzerindeki etkisi vurgulanmıştır.

Özmiş ve arkadaşları (2018) çalışmada, Salda Gölü'nün sağladığı rekreasyonel hizmetlerin fiziksel koşullarının ziyaretçi görüşleri doğrultusunda iyileştirilmesi için yapılması gerekenler belirlenmeye çalışılmıştır. Göl çevresinde yürüyüş yolu yapmak, piknik alanları, oturma masaları, duş, lavabo ve çöp kutuları, kamp kurmak için alanlar ve rekreasyon alanında özel güvenlik ve temizlik işleri için elemanlarının bulunmasının gerektiğinin önemli olduğu tespit edilmiştir.

Ceylan ve Bulut (2019) çalışmasında, aşırı turist talebi durumunda Salda Gölü üzerindeki ziyaretçi baskısının artacağı ve kıyı yapılaşmasının daha da hızlanacağı sonucuna varılmıştır. Aybar ve İçigen (2020) ise Salda Gölü'nün eşsiz doğası ve rengi nedeniyle aşırı talep gören bölgenin kontrolsüz bir büyüme sürecine girdiğini belirtmişlerdir. Kara ve arkadaşları (2020) çalışmasında, aşırı turizm sonucunda doğal hayatın, ziyaretçilerin ve yerel halkın olumsuz etkilendiği ortaya konulmuştur.

Küçükergin ve Gürlek (2020) farklı bir perspektiften, Salda Gölü'nü son şans turizmi kapsamında ele almış ve bu tür bozulma potansiyeline sahip yerlerin ziyaret motivasyonlarının bölgedeki bozulmayı hızlandırabileceğini vurgulamıştır. Ancak, Kasaroğlu (2021) ulusal gazetelerdeki haberler

üzerinden yaptığı çalışmada, Salda Gölü'nün son şans turizmi destinasyonu olarak nitelendirilmediği sonucuna ulaşmıştır. Özkan ve Alan (2021) çalışmasında Salda Gölü destinasyonunun genel marka değeri üzerinde etkili olan boyutların önem derecelerine göre sıralamışlardır. Bu boyutlar marka sadakati, marka çağrışımları ve algılanan kalite olarak tespit etmişlerdir.

Ongun (2022) çalışmasında Türkiye'nin popüler destinasyonlarından biri olan Burdur ilinin Yeşilova ilçesindeki Salda Gölü'nün aşırı turizm talebinin ve millet bahçesi yapımının yerel halk ile doğa üzerindeki olumsuz etkilerini tartışmıştır. Sonuç olarak, aşırı turizm talebiyle bölgedeki tahribatı hızlandırmak yerine, sürdürülebilir turizm politikalarının benimsenmesinin ve yaşanabilir bir doğal ortam bırakmanın daha doğru bir yaklaşım olduğu vurgulanmıştır.

Kanigür ve arkadaşları (2023) çalışmasında Salda Gölü ziyaretçilerinin deneyimlerini kıtlık teorisi çerçevesinde ele almışlardır. Sonuç olarak; Salda Gölü ziyaretçilerinin ziyaret nedenleri arasında hem arz hem de talep kaynaklı kıtlık algısının etkili olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak çalışmalar, Salda Gölü'nün sürdürülebilir turizm açısından karşılaştığı zorlukları ve farklı bakış açılarını gözler önüne sermektedir.

3.2. Yeşilova Salda Gölü'nün Kırsal Turizm Potansiyeli

Yeşilova Salda Gölü, kırsal turizmin gelişimi için önemli bir potansiyele sahip olan bir yerleşim alanına sahiptir. Son yıllarda ilçe doğal güzellikleri, tarihi yapıları ve kültürel zenginlikleri sayesinde, hem yerli hem de yabancı turistler için çekici bir kırsal turizm destinasyonu haline gelmiştir. İlçeye ulaşım hem karayolu hem de Denizli Çardak Havalimanı, Isparta Süleyman Demirel Havalimanı ve Antalya Havalimanı vasıtasıyla sağlanabilmektedir. Özellikle karayolu ulaşımında, Türkiye'nin önemli turizm merkezleri olan komşu illere (Burdur'a 62 km, Denizli'ye 91 km, Antalya'ya 135 km mesafe uzaklıkta) hızlı bir erişim imkanı sunmaktadır (Kapan, 2023). Yöre ekonomisi genelde tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Tarımsal faaliyetlerin büyük çoğunluğunu tahıllar, nohut, anason, şekerpancarı ziraatı ile bağcılık ve meyve yetiştiriciliği oluşturur. Bağcılık ve meyve yetiştiriciliği de yöredeki tarımsal çeşitliliği artırarak ekonomik canlılık sağlıyor. Hayvancılık daha çok süt üretimi temelli büyük baş hayvan besiciliğine dönüktür (Çetin, 2010).

İlçenin Antalya ve Denizli-Pamukkale güzergahında bulunması ulaşım kolaylığı sağlarken, tarihi camiler, kale surları ve höyükler gibi yapılar da bölgenin tarihini keşfetmek isteyenler için bir cazibe merkezi oluşturmaktadır. Bölgenin sunduğu doğa yürüyüşleri ve yerel kültür deneyimleri, ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir (Ongun vd., 2016; Temurçin vd., 2019). Ayrıca yerel

halkın da turizm ile birlikte bu tür etkinlikleri desteklemesi, ekonomik canlanma ve sürdürülebilir turizm açısından büyük önem taşır (Arslan Özkan vd., 2023). Yeşilova Salda Gölü'ne 2013 yılında 6.596 kişi, 2014 yılında 34.829 kişi, 2015 yılında 20.995 kişi, 2016 yılında 36.979 kişi ve 2017 yılında ise 67.115 kişi ziyaret etmiştir (Akay, 2020). 2018 yılında gelen ziyaretçi sayısında bir artış yaşanmış ve ziyaretçi sayısının 689.730 kişi (Ceylan ve Bulut, 2020) ve 2019 yılında ziyaretçi sayısının 1.795.032 kişi olduğu görülmektedir (Özkan ve Alan, 2021). Bu artışla birlikte Yeşilova Salda Gölü turizminin olumlu yönde olduğunu söylemek mümkündür (Temurçin ve Tozkoparan, 2020). Ancak turist sayısındaki bu aşırı artış 2021 yılında ziyaretçi sayısını Beyaz adalarda yıllık 572.173 kişi ile Halk Plajında ise yıllık 280.628 kişi ile sınırlandırılması (turizmguncel, 2024) ve anlık kişi kapasitesi sayısında 540 kişi olacak şekilde bölgeye girişlerin kontrolü uygun görülmüştür (Ongun, 2022). 2020 yılında 765.349 kişi, 2021 yılında 323.596 kişi, 2022 yılında 124,999 kişi, 2023 yılında 54.048 kişi ve 2024 Ağustos ayı sonu itibarıyla 88.620 kişi Salda Gölü Tabiat Parkını ziyaret etmiştir (Güçlü, 2024).

Şekil 1. Yeşilova Salda Gölü'nün Türkiye Coğrafyasındaki Yeri

Kaynak: Kırkayak, Y. (2021). Salda Gölü Mars Gezegenini Keşfetme ve Anlama Görevinde İlham Kaynağı Oldu, TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yayınları, s. 8.

Salda Gölü Tabiat Parkı, Akdeniz Bölgesinde, Burdur ilinin Yeşilova ilçesinde (Özmekik ve Göktuğ, 2023) ve ilçe merkezinin 4 km kuzeybatısında yer almaktadır (Kesici vd., 2018; Küçükergin ve Gürlek, 2020; Tuncer ve Deniz, 2022). Salda Gölü Tabiat Parkı çevresinde Salda Köyü, Kayadibi Köyü ve Doğanbaba Köyü yerleşim alanları bulunmaktadır (Ceylan ve Bulut, 2020). Salda Gölü yaklaşık olarak 43 km² yüzey alanına sahip kapalı havza içerisinde (Tuncer ve Deniz, 2022) ve Toros tektonik kuşağındaki Eşeler Dağı'nın kuzeyindeki bir çöküntüde yer almaktadır (Kazancı vd., 2004).

Göl 6.8 km genişliğinde, 9.186 km uzunluğunda ve deniz seviyesinden 1139 m yükseklikindedir (Temuçin vd., 2019). Türkiye'nin en derin kapalı havza göllerinden biri ve dünyanın en derin sodalı gölüdür (Şekil 1) (Solak vd., 2022). Ayrıca Türkiye'nin en temiz gölleri arasında gösterilmektedir (Ongun vd., 2015; Kasaroğlu, 2021).

Salda Gölü, 1989'da Birinci Sınıf Doğal Koruma Alanı olarak ilan edilmiştir (Ongun vd., 2016) ve 1992 yılında ise bazı bölgeleri İkinci Derece Doğal Sit Alanı olarak değiştirilmiştir (Kapan, 2016). Ayrıca bölgenin bir kısmı 2011 yılında Tabiat Parkı (Ceylan ve Bulut, 2019; 82), 2019'da 824 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Özel Çevre Koruma Alanı olarak belirlenmiş ve sonra gölün "*turizm merkezi*" statüsü kaldırılmıştır (Ceylan ve Bulut, 2020).

Suyunun berraklığı ve turkuaz maviliği nedeniyle Salda Gölü'ne Türkiye'nin Maldivleri denilmektedir (Ceylan ve Bulut, 2019). Türkiye'nin Maldivleri ve Saldivler olarak nitelendirilen Salda Gölü, bu özelliğini Salda Köyü giriş kısmında yer alan beyaz kum renginden ve göl kıyısında görülen sudaki renk farklılıklarından almaktadır (Ceylan ve Bulut, 2019). Salda Gölü tektonik kökenli ve hafif tuzlu ve kayalardan kaynaklanan yüksek MgSO₄ seviyeleri içerir. Bu madde, gölü turkuaz mavisine boyar. Gölün alt tabakası, eski dönemlerde ortaya çıkan ve günümüzde de oluşumunu sürdüren stromatolit adı verilen bakteri kökenli beyaz kayalarla kaplıdır. Gölün dört bir yanındaki stromatolitler ve stromatolit kalıntıları kıyı şeridini beyaza boyar (Yayla vd., 2021). Salda Gölü Tabiat Parkı, benzersiz kumları ile hassas bir ekolojik yapıya sahip, Türkiye'nin önemli tabiat parklarından biridir (Özmekik ve Göktuğ, 2023). Salda Gölü ve çevresinde zengin flora ve faunanın oluşturduğu ekosistemler bulunmaktadır (Aybar ve İçigen, 2020). Barındırdığı endemik türler ile Salda bölgesi "*Önemli Bitki Alanı*" (ÖBA), "*Önemli Doğa Alanı*" (ÖDA) ve "*Önemli Kuş Alanı*" (ÖKA) kriterlerini sağlayan uluslararası öneme sahip bir sulak alandır (Bahar vd., 2019). Burada, aralarında endemik türlerin de bulunduğu yaklaşık 301 bitki türü (sucul ve karasal), 38'i su kuşu olmak üzere toplam 110 kuş türü, tilki, yaban tavşanı ve domuz gibi memeliler ile 4 balık türü yaşamaktadır. Bu çeşitlilik, bölgenin ekosisteminin sağlığını ve turizm potansiyelini artırmakta, doğa severler için benzersiz bir keşif alanı sunmaktadır (Kanıgür vd., 2023). Göl göçmen kuşlar ve kuluçkaya yatan yerli kuş türleri için de sığınak görevini üstlenmiş olması nedeniyle önem arz etmektedir. Yöre insanının Yörük Kültürünü devam ettirmesi yayla kültürünü de ön plana çıkarmaktadır.

Yeşilova ilçe sınırları içerisindeki Eşeler yaylası en önemli yaylasıdır. Ancak yöredeki terk edilmiş mermer ocakları ve şuan faal olarak çalışan 115

adet mermer ocağının doğaya vermiş olduğu tahribatlar gerek kuşlar gerekse yaylalar için geri dönülemez tahribatlar yaratmaya devam etmektedir (Ongun vd., 2016). Mermer ocaklarının doğayı kirletmesi sonucunda, özellikle Yeşilova Yarışlı Gölü'ne göçmen kuşların artık gelmemesi neticesinde bölgenin flora ve fauna sistemi değişmiştir. Ayrıca plansızca kurulan güneş tarlaları da göçmen kuşlarının göç yollarını değiştirmesine neden olduğu düşünülmektedir. Küresel ısınmayla birlikte yağışların az olması ve su kaynaklarının kuruması beraberinde göl suyunun yok olması tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. İnsan faaliyetleri, doğa ve özellikle de göçmen kuşlar üzerinde ciddi bir tehdit oluşturuyor. Doğayı yok etme, avcılık ve kirlilik gibi unsurlar, göçmen kuşların yaşam döngülerini olumsuz etkileyerek türlerin yok olma riskini artırıyor (Özkazanç ve Özay, 2019).

Salda Gölü, Türkiye'nin en güzel doğal alanlarından biridir ve su kaynaklarıyla zenginleşmektedir. Doğanbaba, Karakova (Salda), Köpek ve Değirmendere dereleri gibi sürekli su akışına sahip olan derelerin yanı sıra mevsimsel olarak Kuruçay, Karanlık ve Kayadibi dereleri de gölü besler. Bu kaynaklar, Salda Gölü'nün ekosisteminin dengesini sağlamada önemli bir rol oynamaktadır (Yıldız, 2021). Türkiye'deki nadir göl manzaralı kayak merkezlerinde birine sahip olan ilçe, özellikle kayak ve göl turizmi gibi mevsimsel faaliyetlerle entegre olduğunda, yıl boyunca ziyaretçi çekme potansiyeline sahiptir (Ongun vd.,2016). Eşeler dağı Tınaztepe mevkiinde bulunan Salda Kayak Merkezi kar ile ormanı bir arada sunmaktadır. Panoramik bir görünüme sahip olan merkez yılın belli aylarında ziyaretçiler için kayak yapma imkanı sunmaktadır (Resim 1).

Resim 1. Yeşilova Salda Kayak Merkezi

Yeşilova İlçesi'ndeki Salda Gölü çevresindeki köyler, özellikle Salda, Doğanbaba ve Kayadibi, turizm açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Bu köyler, Salda Gölü'nün doğal güzelliklerine yakınlıkları, zengin kültürel mirasları ve yöresel ürünleri ile kırsal turizme önemli katkılar sağlamaktadırlar. Bölgenin turizm planlamasında, bu köylerin doğal, tarihi ve kültürel değerlerinin dikkate alınması gerekmektedir. Doğal çevreye uygun konaklama tesislerinin yapılması, hem turistlerin konaklama ihtiyaçlarını karşılayacak hem de yerel halkla etkileşimi artıracaktır. Bu durum, Salda Gölü'ndeki yoğunluğun azaltılmasına ve çevredeki alanların daha fazla keşfedilmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, yerel ürünlerin tanıtılması ve geleneksel dokumaların ön plana çıkarılması, ziyaretçilerin bölgeye olan ilgisini artırarak sürdürülebilir bir turizm modeli oluşturulmasına katkıda bulunabilir. Böylece hem Yeşilova turizmi hem de yerel ekonomi gelişebilir (Temurçin ve Tozkoparan, 2020; Ongun, 2022).

Yeşilova ilçe merkezinde Perşembe günü yöresel ürünlerin satıldığı pazar kurulmaktadır. Burada organik sebze ve meyveleri bulmak ve doğrudan köylülerden satın almak mümkündür. Yakın çevre köylerde ve merkezde üretilen ürünler bu pazarda satılmaktadır. "Çaltepe Kırsal Konaklama Evleri" projesi bir köy evinde tatilini geçirmek, çevreyi keşfetmek ve şehrin gürültüsünden uzaklaşmak isteyenler için Burdur İli Yeşilova İlçesi Çaltepe Köyü'nde yapılan bir projedir. Bu köyde, eski köy evi tarzında dört çeşit ev bulunmaktadır. Köydeki bahçe ve tarlalarda mevsimine göre meyve ve sebze toplayarak deneyimsel bir turizm yaşayabilirler. Ayrıca ziyaretçiler yöresel yemek, reçel, salça, yoğurt, peynir ve tarhana vb. ürünleri yapma imkanına sahiptirler, kırsal alanda köy yaşantısını deneyimleyebilirler. Mevsimine göre avcılık, yürüyüş, köy ve kültür turizmi kapsamında il ve ilçelere günübirlik gezilerle tatillerini zenginleştirebilirler (Ongun vd., 2015)

Resim 2. Yeşilova Salda Gölü

Salda Gölü, hem turistik hem de rekreasyonel açıdan önemli bir potansiyele sahiptir. Salda Gölü ve çevresi göl turizmi, kış turizmi, gençlik turizmi, doğa turizmi, kırsal turizm, botanik turizmi, tarım turizmi ve kültür turizmi açısından değerlendirilebilecek oldukça zengin kaynaklara ev sahipliği yapmaktadır (Kapan, 2023). Yerli ve yabancı turistler için kamp ve karavan turizmi, yüzme ve yelken gibi çeşitli spor aktiviteleri sunulmaktadır (Ongun vd., 2015; Ongun vd., 2016). Ayrıca balon turizmi, foto safari, bisiklet rotaları, piknik, kil-çamur banyosu, gezinti ve sportif balıkçılık gibi faaliyetler de bölgedeki deneyimleri zenginleştirmekte, böylece Salda Gölü doğa severler için cazip bir destinasyon haline gelmektedir (Ceylan ve Bulut, 2019; Temurçin ve Tozkoparan, 2020; Kasaroğlu, 2021). Bunlara ilaveten Salda Kayak merkezi ise kış sporları turizmi için ilçenin önemli bir merkezi konumundadır (Ongun vd., 2016; Önder ve Akay, 2022). Göl kış aylarında, bünyesinde barındırdığı birçok kuş türü sebebiyle kuş gözlemciliği açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Ayrıca gölde kano, rüzgar sörfü ve sualtı dalışları etkinlikleri gerçekleştirilmektedir (Resim 2) (İnanır ve Ongun, 2019). Turizmi 12 aya yayma kapsamında Yeşilova Salda Gölü üzerinde sıcak balon uçuşlarıyla alternatif turizm için bir destinasyon yaratma girişimleri başlatılmıştır (Resim 3). Ancak bu turizm türlerinin tanıtımı ve gerekli organizasyonel çalışmaların yetersizliği gibi nedenlerle, alanda tanınmaları ve turist katılımı oldukça sınırlıdır (Kaplunan vd., 2022).

Resim 3. Yeşilova Salda Gölü Balon Turizmi

Lavanta ve gül ürününün turizm kapsamına girmesi ve bölgenin aromatik bitki üretimi için uygun bir konuma sahip olması nedeniyle özellikle Temmuz ve Ağustos aylarında bu bahçeler ziyaretçi çekmektedir. Hem turkuaz mavisi hem de mor rengin ahengi sayesinde gelen ziyaretçiler güzel bir görsel deneyim yaşamaktadır. Bahçelerinde lavanta yetiştirmeye başlayan işletme sahiplerinin sayısı her geçen gün artmaktadır. Lavantanın tarımsal peyzajının ortaya çıkardığı mor renkli görsel güzelliği turizm ürünü olarak değerlendirilmekte ve her yıl binlerce turisti lavanta bahçelerine çekmektedir. Aynı zamanda da lavanta bitkisi yüksek kalitede uçucu yağ içermesi nedeniyle dünyada kültürü yapılan önemli parfüm, kozmetik ve ilaç bitkisidir. Lavantanın hem kuru tomurcuğu hem de uçucu yağ aromaterapi uygulamalarında kullanılmaktadır (Kesici Güler vd., 2015). Bu sayede bölgedeki işletmeler hem lavanta bitki satışından ve hem de turizm bakımından gelir elde etme imkanı yakalamışlardır.

Yeşilova Salda Gölü ve çevresi, kırsal turizmin gelişimi için oldukça elverişli bir potansiyele sahiptir. Ulaşım kolaylığı, ziyaretçilerin bölgeye erişimini kolaylaştırmakta ve bu durum, bölgenin turistik cazibesini artırmaktadır. Konaklama imkanları da önemli bir avantaj sağlamaktadır; yeterli kapasite ve kaliteye sahip mekanlar, ziyaretçilerin konforlu bir deneyim yaşamasına olanak tanırken, bölgedeki otantik ve geleneksel yapılar, yerel kültürle bütünleşmeyi teşvik etmektedir. Ulaşım ve yeme-içme gibi hizmetlerin yüksek standartlarda sunulması, memnuniyeti artırarak ziyaretçilerin tekrar gelme olasılığını yükseltmektedir. Altyapı hizmetlerinin kalitesi, sağlık ve güvenlik önlemlerinin yeterli düzeyde olması, bölgenin sürdürülebilir turizm açısından cazip hale gelmesine katkıda bulunur. Yerel halkın misafirperverliği ve farklı

kültürlere açıklığı, ziyaretçiler için unutulmaz bir deneyim sunmaktadır. Tecrübeli profesyonellerin geliştireceği etkili tanıtım stratejileri de, bölgenin görünürlüğünü artırarak turizmi destekleyecektir (Soykan, 2004; Ongun vd., 2016). Bu unsurların bir araya gelmesiyle, Yeşilova Salda Gölü, kırsal turizm için ideal bir destinasyon olarak öne çıkmaktadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Yeşilova Salda Gölü, hem yurt içindeki hem de uluslararası alandaki önemiyle dikkat çeken bir destinasyondur. Ziyaretçilerinin gölün eşsiz güzelliğini, kuşları izleme, fotoğraf çekme ve yüzme gibi aktiviteleri için tercih ettiği bu alan, korunma gerekliliği açısından büyük bir öneme sahiptir.

Göl çevresinde özel gezi alanları ve koridorların belirlenmesi, doğal yapının zarar görmemesi için kritik önemdedir. Beyaz topraklara araç girişi, piknik yapma ve ateş yakma gibi aktivitelerin yasaklanması, ekosistemin korunmasını sağlamaktadır. Ayrıca, gölün tanıtımı ve korunması amacıyla sınırlar dışındaki alanlarda şenlikler düzenlenebilir.

Göl çevresinde bulunan bitki ve hayvan gen kaynaklarını tanıtan bilgilendirici tabelalar ve panolar yerleştirilmesi, ziyaretçilerin doğa hakkında daha fazla bilgi edinmesine yardımcı olacaktır. Bu önlemler, Salda Gölü'nün ekosistemini korumakla kalmayıp, sürdürülebilir turizmi de teşvik edecektir.

Yeşilova yerel halkının kırsal turizmi benimsemesi, sürdürülebilir kalkınma açısından büyük önem taşımaktadır. Eğitim programları aracılığıyla yerel halkın turizm alandaki bilgi ve becerileri artabilir. Böylece, hem turistlere daha iyi bir deneyim sunulabilir hem de yerel ekonomiye katkı sağlanabilir. Ayrıca, yerel kültürün ve geleneklerin korunması, turistlerin de bu özgün deneyimlere ilgi duymasını sağlayarak, kırsal turizmin sürdürülebilirliğini güçlendirebilir. Bu süreç, yerel halkın katılımını ve destekleyici bir ortam yaratılmasını gerektirir. Yeşilova Salda Gölü turizminin desteklenmesi, yerel ekonomiye katkı sağlarken, bölgedeki doğal ve kültürel zenginliklerin korunmasına da yardımcı olmaktadır. Bu sayede hem bölgedeki yaşam kalitesini artacak hem de sürdürülebilir bir turizm modeli oluşacaktır. Bundan dolayı yerel yönetim ve toplulukların iş birliğiyle atılacak adımlar büyük önem taşımaktadır.

Sürdürülebilir turizm açısından Yeşilova Salda Gölü çevresinde yapımı devam eden ve doğa tahribatına neden olan Millet Bahçesi projesinin bir an önce sonlandırılması ve göl doğal haline terk edilmesi gölün geleceği için önem arz etmektedir.

Vahşi bir biçimde doğa tahribatına neden olan çevredeki mermer ve taş ocaklarının vermiş olduğu tahribatlar bir an önce rehabilite edilip korunmalıdır. Mermer ocakları bölge için önemli istihdam sağlıyor olabilir ama kırsal turizm açısından tehlike arz etmektedir. Özellikle mermer ocaklarının terk ettikleri alanlarda aromatik bitkilerin yetiştirilmesine ağırlık verilebilir. Çünkü bölgedeki başta lavanta bahçeleri olmak üzere diğer aromatik bitkilerin üretildiği bahçeler tarım arazilerinde yetiştirilmektedir. Fakat bu tür ürünler kıraç olan marjinal arazilerde de yetişebilmektedir. Bu tür ürünlerin ekim ve dikimlerinde bölgede tarımla uğraşanlar buna dikkat etmesi önem arz etmektedir.

Bölge teke yöresinin içerisinde bulunmasına karşın küçükbaş hayvancılığı çok gelişmemiştir. Bölge büyükbaş hayvancılık ve buna bağlı olarak süt üretimi bakımından ülke genelinde önemli bir paya sahiptir. Ancak büyükbaşın beslenmesi için gerekli ürünler için çok miktarda suya ihtiyaç duyulmaktadır. Buda bölgedeki yer altı ve yer üstü suların vahşi bir şekilde kullanılıp yok olmasını hızlandırmaktadır. Buna bağlı olarak gerek akarsular gerekse göllerde su seviyeleri azalmaktadır. Bölgedeki çiftçiler büyükbaş hayvan yetiştiriciliğini azaltıp küçükbaş hayvan yetiştirilmeye özendirilmelidir. Ayrıca bu tür çiftlikler, kırsal turizmin bir alt dalı olan çiftlik turizmi kapsamında değerlendirilip bölgeye turist çekebilir.

Kırsal turizm ve buna bağlı olarak kırsal kalkınma, yerel toplulukları güçlendirirken, sürdürülebilir tarım uygulamaları ve ekoturizm gibi alanlar da insanların doğayla uyum içinde yaşamasını teşvik ediyor. Bu, hem ekonomik canlılığı artırıyor hem de insanların doğaya olan bağlılıklarını yeniden canlandırıyor. Ayrıca, yerel kültürlerin korunması ve bu kültürlerin tanıtılması, toplumların kimliklerini güçlendiriyor. Sonuç olarak, kırsal alanların geliştirilmesi, hem bireyler hem de toplumlar için uzun vadeli faydalar sunabilir.

Teşekkür: Araştırmada kullanılan resimler Öğr. Gör. Dr. Uğur TOZKOPARAN tarafından çekilmiştir. Araştırmaya katkı sağladığı resimlerden dolayı sonsuz teşekkürlerimizi bir borç biliriz.

Kaynakça

- Akay, B. (2020). Examining The Rural Tourism Experiences of Tourists in Emerging Rural Tourism Destination: Burdur Province, Turkey. *Geo-Journal of Tourism and Geosites*, 29(2), 534-544.
- Akça, H. (2004). Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Turizm, Ekonomik ve Teknik Dergi Standard, 43(513), 61-70.
- Arslan Özkan, A., Yıldız, E., ve Esen, O. (2023). Yerel Halkın Sürdürülebilir Turizm Tutumlarının İncelenmesi: Kuşadası Örneği. *Journal of Yasar University*, 18(72), 425-448.
- Aybar, D., H. ve İçgen, E. (2020). Yeni Bir Destinasyon Olan Salda Gölü İle İlgili İnternet Haberleri Üzerine Bir İçerik Analizi. *Mediterranean Journal of Humanities*, X (2020), 49-59.
- Bahar, M., Yüzbaşıoğlu, N., ve Topsakal, Y. (2019). Kırsal Kalkınma Kapsamında Coğrafi İşaretleli Ürünlerin Önemi: Yeşilova (Salda) Bölgesine Özgü Ürünler Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 9(1), 01-07.
- Cesur, E., Özer, Ç., ve Çeken, H. (2021). Alternatif turizm kapsamında aromatik turizm ve gelişimi. *ASBİ Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 1055-107
- Ceylan, S., ve Bulut, İ. (2020). Kırsal Yerel Halkın Turizmden Ekonomik Olarak Yararlanma Durumu: Salda Gölü Örneği, *Mediterranean Journal of Humanities*, X (2020), 61-78.
- Ceylan, S., ve Bulut, İ. (2019). Salda Gölü özel çevre koruma bölgesinde turizm baskısı, koruma ve sürdürülebilirlik. *Türk Coğrafya Dergisi*, (73),79-89.
- Çalışkan, G., Tanrıseven, C. ve Mısırlı, İ. (2021). Ilgaz dağı milli parkı’nda yer alan köylerin kırsal turizm algısı, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 313-332.
- Çaprak, D., Çeken, H., Yalçınkaya Akdemir, P. ve Akıncı Ekiztepe, B., (2023). Kırsal turizm kapsamında aromatik turizm potansiyelinin değerlendirilmesi: Fethiye İncirköy örneği, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 20(3), 443-458.
- Çeken, H., Dalgın, T. ve Çakır, N. (2012). Bir alternatif turizm türü olarak kırsal turizmin gelişimini etkileyen faktörler ve kırsal turizmin etkileri. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2), 11-16.
- Çetin, B. (2010). Türkiye’de Geleneksel Kır Konut Yapısının 20. Yüzyıldaki Değişimine Yeşilova (Burdur) Örneği. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5(3), 204-230.
- Dalgın, T. Atak, O. ve Çeken, H. (2016). Festivallerin bir kırsal turizm çiciliği olarak önemi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 1179-1184.

- Damayani, N.A., Saepudin, E., ve Komariah, N. (2020). The Early Education of Enviromental of Health Literation as The Effort of Developing Rural Tourism. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 33(4), 1579-1584.
- Elibol, A. (2020). Yeşilova yerel halkının ilçe turizmüne bakış açılarının belirlenmesi, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 171-190.
- Esengün, K., Akça, H., ve Sayılı, M., (2002). *Dağlık ve Ormanlık Alanlarda Kırsal Turizm Faaliyeti ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma*, (97-102), I. Ulusal Ormancılık Kooperatifleri Sempozyumu, 22-23 Mart, Kastamonu.
- European Commission, (1986). Community action in the field of tourism. Commission communication to the Council. Bulletin of the European Communities, *Supplement*, 4(86), 1-23.
- Gao, J., ve Wu, B. (2017). Revitalizing traditional villages through rural tourism: A case study of yuanjia village, shaanxi province, China. *Tourism Management*, 63, 223-233.
- Ghaderi, Z., ve Henderson, J. C. (2012). Sustainable rural tourism in Iran: A perspective from hawraman village. *Tourism Management Perspectives*, 2, 47-54
- Gökburun, İ. (2021). Salda gölü literatürü üzerine bir değerlendirme, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(77), 290-305.
- Guan, J., Gao, J., & Zhang, C. (2019). Food heritagization and sustainable rural tourism destination: The case of China's yuanjia village. *Sustainability*, 11(10), 2858.
- Güçlü, H. (2024). Burdur İli Genel Kültür ve Turizm İstatistikleri, (Burdur İl Kültür ve Turizm Müdür V.), (Güncelleme Tarihi: 06.09.2024).
<https://www.turizmguncel.com/haber/salda-golune-ziyaretci-kisitlamasi>. (Erişim tarihi: 13.10.2024).
- İnanır, A., ve Ongun, U. (2021). Yeşilova Salda'yı Ziyaret Eden Turistlerin Dencyimlerinin İncelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 1028-1041.
- Kanığır, S., Demiralp, M., ve Hassan, A. (2023). Kıtık Algısının Salda Gölü Ziyaretçileri Üzerinde İncelenmesi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 11(1), 1-19.
- Kapan, K. (2016). Development and sustainability of the tourism in lake Salda and its environs. C. Avcıkurt, M.S. Dinu, N. Hacıoğlu, R. Efe, A. Soykan ve N. Tetik (Ed.), *Global Issues and Trends in Tourism* (s. 700-707). Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.
- Kapan, K. (2023). Yeşilova Ve Yeşilova'nın Markası Salda Gölü. (Ss.1-8), *İçinde Doğal ve Beşeri Özellikleriyle Yeşilova*, (Ed. Kapan, K.), Pegem Akademi, 1. Baskı, Ankara.

- Kapluhan, E., Krastev, V., Kassymova, A.M., Taskaliyeva, G.B., ve Okudan, B. (2022). From Tourism Geography Perspective Salda Lake (Turkey) and Near Surrounding. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 44(4), 1233-1245.
- Kara, V., M., Celep, M., ve Kanıgür, S. (2020). Aşırı turizm kapsamında Salda gölü'nün fiziksel taşıma kapasitesinin belirlenmesi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, Special Issue (4), 79-92.
- Kasaroğlu, K. (2021). Ulusal Yazılı Medyada Salda Gölü'nün Son Şans Turizmi Destinasyonu Olarak Değerlendirilmesi, *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 5, (Özel Sayı), 19-37.
- Kastenholz, E., Carneiro, M. J., Peixeira Marques, C., ve Lima, J. (2012). Understanding and managing the rural tourism experience - the case of a historical village in Portugal. *Tourism Management Perspectives*, 4, 207-214.
- Kazancı, N., Girgin, S., ve Dügel, M. (2004). On the limnology of Salda Lake, a large and deep soda lake in southwestern Turkey: future management proposals. *Aquatic Conservation: Marine and Freshwater Ecosystems*, 14(2), 151-162.
- Kesici Güler, H., Dönmez, İ. E., ve Alay Aksoy, S. (2015). Tıbbi ve aromatik bitkilerin antibakteriyel aktivitesi ve tekstil sektöründe kullanımı. *SDU Journal of Science (E-Journal)*, 10(2), 27-34.
- Kesici, E., Kesici, K. ve Kesici, C. (2018). Salda Gölü Korunan Alanın Sürdürülebilirliği. *Doğanın Sesi*, 1(1), 3-11.
- Kılıç, B., ve Yozukmaz, N. (2020). A conceptual review of last chance tourism: The case of Turkey. *Tourism*, 68(3), 322-335.
- Kırkayak, Y. (2021). Salda Gölü Mars Gezegenini Keşfetme ve Anlama Görevinde İlham Kaynağı Oldu, *TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yayınları*, 1-21.
- Kilinç, U., ve Kilinç, O. (2021). Halk mutfağı. Türkan, K. ve Kökten, H. (Ed.), *Burdur Halk Kültürü Araştırmaları*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kiper, T., (2006), *Safranbolu Yörükköyü Perzaj Potansiyelinin Kırsal Turizm Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.
- Kortoci, Y., ve Kortoci, M. (2017). The assessment of the rural tourism development in the Valbona Valley National Park. *Tourism Economics*, 23(8), 1662-1672.
- Küçükergin, K., G. ve Gürlek, M. (2020). What if this is my last chance?: Developing a last-chance tourism motivation model. *Journal of Destination Marketing ve Management*, 18, 1-10.

- Lane, B., ve Kastenholz, E. (2015). Rural tourism: The evolution of practice and research approaches towards a new generation concept? *Journal of Sustainable Tourism*, 23(8-9), 1133-1156.
- Mesci, M. ve Öztürk, E. (2017). Akçakoca'nın kırsal turizm eğilimleri ve geleceğe yönelik öneriler. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 73-82.
- Nilsson, P., A. (2002). Staying on Farms-An Ideological Background. *Annual of Tourism Research*, 17 (8): 7-24.
- OECD, (1994). *Tourism strategies and rural development*, Paris. <https://www.oecd.org/-/industry/tourism/2755218.pdf>. (erişim tarihi: 29/06/2024).
- Ongun, U. (2015). Kırsal turizmin kırsal kalkınmaya etkisi: Şirince örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta.
- Ongun, U. (2017). Değişen Turistik Eğilimlere Bir Cevap: Kırsal Turizm ve Türkiye Uygulamaları, *Kesit Akademi Dergisi*, 3(9), 131-143.
- Ongun, U. (2022). Salda Gölü'nün Turizm Açısından Değerlendirilmesine Eleştirel Bir Yaklaşım, (ss. 562-577). 22. Ulusal Turizm Kongresi, "Spor Turizmi", Detay Yayıncılık, Ankara.
- Ongun, U. (2023). Ağlasun İlçesinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve İleriye Yönelik Öneriler, (ss. 95-120). (Ed. Kalemci Tüzün, İ. ve Öksüz, M.), İçinde Turizm Alanında Çok Yönlü Araştırmalar II, Özgür Yayınları, Gaziantep.
- Ongun, U., Gövdere, B. ve Durgun Kaygısız, A. (2015). Burdur İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(12), 99-116.
- Ongun, U., Gövdere, B., ve Çiçek, U. (2016). Yeşilova'nın kırsal turizm potansiyelinin swot analizi ile değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(16), 75-88.
- Oppermann, M. (1996). Rural tourism in southern Germany. *Annals of Tourism Research*, 23(1), 86-102.
- Önder, Ü., ve Akay, B. (2022). Burdur İlinin Spor Turizmi Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi. (ss. 244-252). 22. Ulusal Turizm Kongresi, "Spor Turizmi", Detay Yayıncılık, Ankara.
- Özkan, T., ve Alan, B. (2021). Salda Gölü Destinasyonu Marka Değeri, Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 18(2), 437-449.
- Özkazanç, N., K., ve Özyay, E. (2019). Göçmen Kuşları Tehdit Eden Faktörler. *Bartın University International Journal of Natural and Applied Sciences*, 2 (1), 77-89.
- Özmekik, İ., M., ve Göktuğ, T., H. (2023). Salda Gölü Tabiat Parkı'nın Rekreasyonel Taşıma Kapasitesinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma, *ADÜ Ziraat Dergisi*, 20(1), 83-90.

- Özmiş, M., Türkoğlu, T., Özen, M., ve Tolunay, A. (2018). Salda Gölü Rekreasyonel Hizmetlerinin Fiziksel Koşullarının Ziyaretçi Perspektifinde Geliştirilmesi, III. INES Education and Social Science Congress, 2018, Nisan 28-1, Antalya, 1415-1422.
- Quaranta, G., Citro, E., ve Salvia, R. (2016). Economic and social sustainable synergies to promote innovations in rural tourism and local development. *Sustainability*, 8(7). 668.
- Solak, C., N., Wojtal., A., Z., Peszek., Ł., Rybak., M., Yılmaz., E., Gastineau., R., ve Blanco, S. (2022). Three new *Achnanthidium* (Bacillariophyceae) species from Lake Salda (Anatolia, Turkey), a deep soda lake. *Plant Ecology and Evolution*, 155(2), 221-235.
- Soykan, F. (1999). Doğal Çevre ve Kırsal Kültürle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 10, 67-75.
- Soykan, F., (2003), Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi, *Ege Coğrafya Dergisi*, 12, 1-11.
- Soykan, F., (2004). Bir Turizm Coğrafyası Araştırması: Kırsal Alanların Turizm Potansiyelinin Saptanması ve Şirince Köyüne (İzmir) Uygulaması. Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- Temurçin, K., Atayeter, Y., ve Tozkoparan, U. (2019). Salda Gölü ve Çevresinin Turizm Potansiyeli ve Yeşilova İlçesi'nin Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkisi, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 47(2), 40-63.
- Temurçin, K., Tozkoparan, U. (2020). Yerli Turistlerin Salda Gölü'ne Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 01, 97-115.
- Tozkoparan, U. (2024). Burdur İlinde Kültür Turizmi: Çekici Faktörler Ve Engeller, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Isparta.
- Tuncer, K., ve Deniz, K. (2022). Salda Gölü (Yeşilova, Burdur) kıyı alanlarının jeomorfolojik özellikleri ve kullanımı. *Türk Coğrafya Dergisi*, (81), 83-102.
- Yayla, Ö., Çınbilgel, İ., ve Dağdelen, Ö. (2021). Local People's Perception of Ecotourism: The Case of Salda Lake. *Revista Anais Brasileiros de Estudos Turísticos*, 11, 1-11.
- Yazıcıoğlu, İ. Alphan, E. ve Onur, M. (2020). Aşırı turizm kapsamında tripadvisor yorumları üzerine nitel bir inceleme: Salda Gölü örneği, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, Special Issue (4), 505-522.
- Yıldız, Ş. (2021). Macera Turizmi: Salda Gölünün Rüzgâr Sörfü Potansiyelinin Analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 8(3), 593-610.

Turizmin Karanlık Yüzü: Seks Turizmi Bibliyometrik Analiz

Utku Ogun¹

Özet

Bu çalışmada turizm literatüründeki turizmin karanlık yüzü olan seks turizmi araştırmalarının kavramsal, entelektüel ve sosyal yapısının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda bibliyometrik analiz yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada, 1983 ile 2024 yılları arasında yayınlanan, Web of Science veri tabanından toplam 294 makale seçilmiş ve bibliyometrik bir analiz yapılmıştır. Analiz, seks turizmi hakkında yalnızca 1983 yılında bir çalışmanın yapıldığını ve 1992 yılına kadar hiçbir çalışmanın yapılmadığını ortaya koymuştur. 2017 yılı, toplam 25 yayınlı en fazla yayına sahip yıl olmuştur. Çalışmada, seks turizminin araştırmacılar tarafından daha fazla ilgi gördüğünü ve “seks turizmi” ve “cinsiyet” kelimelerinin yaygın olarak kullanıldığı yüksek etkili dergilerde yayınlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu alana en fazla katkıda bulunan araştırmacılar Weitzer, Sanders-McDonagh, Sanders-McDonagh, Williams ve Jacobs’tur. Ülke katkısı açısından Amerika, İngiltere, Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda başı çekmektedir. Çalışma, seks turizmi bağlamında fuhuş ve çocuk cinsel istismarının kolayca karıştırılabileceğini sonucuna ulaşılmıştır. Az gelişmiş ülkelerdeki kadınların ve gençlerin ekonomik sıkıntılar nedeniyle seks turizmine yönelebileceği göz önüne alındığında, HIV/AIDS gibi cinsel yolla bulaşan hastalıkların potansiyel yayılımını önlemek adına önlemler almak önemlidir. Sonuç olarak, devletlerin çocuk cinsel istismarına yol açan seyahatleri yasaklaması ve seks turizmi için düzenlemeler yapması önerilir. Bu çalışmanın, ulusal literatürde seks turizmi araştırmalarını bibliyometrik analiz yöntemi ile inceleyen ilk çalışma olması dolayısıyla alana katkı sağlaması beklenmektedir.

1 Doç, Dr, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Yeşilova İsmail Akin Turizm Meslek Yüksekokulu, Burdur. utkuogun@mehmetakif.edu.tr ORCID: 0000-0002-0722-6382

Giriş

Seyahat ile cinsel aktivite arasındaki bağlantı, turizmin başlangıcından bu yana bir şekilde kurulmuştur. Seks ve turizm ayrılmaz bir şekilde simbiyotik bir ilişki ile birbirine bağlanmıştır. Turizmin erotikleştirilmiş bir deneyim olabileceği yaygın olarak kabul edilmektedir ve seks genellikle turizmin temel bir bileşeni olarak kabul edilir. Özellikle, turizmin ve ticari seksin ihtiyaçları arasında rahatlatma, arkadaşlık, cinsel karşılaşmalar, günlük hayattan bir mola, fantezi ve ailevi sorumluluklardan kurtulma isteği gibi birçok benzerlik vardır (Ryan, 2000'den aktaran, Ateş, 2019a; Ateş, 2019b).

Dünya Turizm Örgütü, seks turizmini *“Turistlerin varış yerindeki sakinlerle ticari bir cinsel ilişki kurmasını sağlamak amacıyla turizm sektörünün içinden veya bu sektörün dışından sektörün yapılarını ve ağlarını kullanarak organize edilen geziler”* olarak tanımlamıştır (Ateş, 2019: 42). Ancak turizmin çok amaçlı ve çok aktiviteli yapısından dolayı, bu seyahate katılan kişilerin akıllarında sadece seks olmadığı anlamına gelir (Oppermann, 1999).

Seks turizmi, para karşılığında zevk elde edilen bir turizm biçimidir (Arellano vd., 2024). Bu turizm türünün altında yatan motivasyonlar henüz tam olarak anlaşılmamış olsa da, seks turizminin temel amacı cinsel aktivitelerde bulunmaktır. Bazı ülkelerde seks turizmi resmi olarak onaylanmıştır. Örneğin, Çek Cumhuriyeti'nin başkenti olan Prag şehrinde seks işçiliği yapmak bir suç olarak kabul edilmez ve bunun yerine yaşam kalitesini artırmanın bir yolu olarak görülür (Bar-Johnson ve Weiss, 2015). Fakat Güney Kore'de ise seks işçiliği yapmak yasa dışı olarak kabul edilmektedir (Arellano vd., 2024).

Yoksulluk gelişmekte olan ülkelerde seks ticaretinin başlıca etkeni olsa da seks amacıyla insan ticareti gelişmiş ülkelerde de görülmektedir. Seks turizmi genel olarak turizm sektörü ve seks ticaretiyle yakından ilişkilidir (Brooks ve Heaslip, 2019). Başka bir ifadeyle seks turizmi sadece gelişmekte olan yoksul ülkelerin bir sorunu olmaktan çıkıp aynı zamanda turizm amaçlı seks kölesi olarak insan kaçakçılığı suçu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca seks turizmi ile birlikte insanların cinsel meta olarak kullanıldığı bölgelerde (örneğin Amsterdam) uyuşturucu, kavga, kargaşa ve huzursuzluk gibi sosyal huzursuzluk fazlasıyla görülmektedir (Duyar ve Bayram, 2019).

Son yıllarda teknoloji ile birlikte hava taşımacılığı maliyetlerin düşmesiyle birlikte seks turizm amaçlı seyahatlerdeki artış tüm dünyada endişe verici bir hale gelmiştir (Ateş, 2019). Seks turizmi nedeniyle yeni bir sömürgecilik dalgası gelişmekte olan ülkeleri ele geçirmiş gibi görünüyor. Burada kadınlar ahlaksızca alınıp satılan bir mal haline gelmektedir (Oppermann, 1999). Bazı

gelişmekte olan ülkelerde turistler fahişeleri saatlik olarak kiralayabilir veya onlarla günlerce, haftalarca birlikte olabilir (Oppermann, 1999). Taylan'da seks endüstrisindeki erkekler arasında çocuk seks ticareti yaygındır (Davis vd., 2017). Refah düzeyi yüksek ülkelerde yaşayan pek çok insan, özellikle de erkekler, çocuklarla seks yapmak için Tayland'a ve diğer Uzakdoğu ülkelerine seyahat edebiliyor (Yücel ve Ögel, 2008; Şeker ve Şeker, 2018). Bu noktada devletlerin çocuk cinsel istismarına yol açan seyahatleri yasaklaması ve seks turizmi için düzenlemeler yapması önem arz etmektedir (Arellano vd., 2024).

Turistler ve yerel halk arasında gerçekleşen cinsel ve duygusal ilişkiler hükümetler tarafından düzenlenmemektedir. Bunun sonucu olarak, müşterileri ile korunmasız cinsel ve hijyenik olmayan koşullarda cinsel temas, başta HIV/AIDS gibi pek çok cinsel yolla bulaşan hastalıklara yol açabilir (Patterson vd., 2006; Robertson vd., 2014; Valcuende Del Rio ve Feria, 2014; Brooks vd., 2019; Hillis vd., 2022). Bu noktada devletlerin HIV/AIDS gibi cinsel yolla bulaşan hastalıkların potansiyel yayılımını bitirici önlemler alması gerekmektedir (Arellano vd., 2024).

Çalışmadaki veriler Web of Science veri tabanından elde edilmiştir. Web of Science, literatür araştırmaları için güvenilir bir veri tabanı olarak kabul edilmektedir (Zupic ve Čater, 2015; Köseoğlu vd., 2019; Uyar vd., 2020; Ongun, 2023; Çuhadar, 2024a). Web of Science seks turizmi ile ilgili yayınların bibliyometrik analiz edilerek incelenmesi, konunun geçmişten günümüze olan gelişimi hakkında önemli bulgular elde edilebileceğini söylemek mümkündür.

Çalışmanın bundan sonraki bölümleri şu şekilde yapılandırılmıştır. Kavramsal Çerçeve ve Literatür başlığı altında bibliyometrik analiz, VOSviewer ve literatür hakkında bilgi verilmektedir. Yöntem başlığında araştırmada kullanılan veriler, verilerin toplanması, verilerin analize hazırlanma süreci ve verilerin nasıl analiz edildiğine ilişkin bilgiler verilmektedir. Bulgular bölümünde çalışmada kullanılan verilerin analizi ve buradan elde edilen sonuçlar ayrıntılı olarak sunulmaktadır. Sonuç ve Öneriler başlığı altında araştırma sonuçları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmekte, çalışmanın ilgili literatüre katkıları tartışılmakta ve araştırmacılara gelecek çalışmalar için önerilerde bulunmaktadır. Çalışmanın amacı seks turizmi konusunda yayınlanmış makalelerin bibliyometrik analizini yapmaktır. Literatürde bu konuyla ilgili az sayıda bibliyometrik çalışma olduğu göz önüne alındığında yazar, bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağını ve seks turizmi konusunda gelecekte yapılacak araştırmalara ışık tutacağını beklemektedir.

1.Kavramsal Çerçeve ve Literatür

Bibliyometrik analiz, araştırmalardaki eksiklik ve boşlukları tamamlamak ve bu alandaki ilerlemeyi haritalamak için önemli olduğu düşünülmektedir (Ülker vd., 2023). Bibliyometrik analizin geçmişi 1890'lı yıllara dayanmaktadır (Osareh 1996). Bu kavram ilk olarak 1969 yılında Alan Pritchard tarafından yeni bir disiplin olarak ifade edilmiştir (Çuhadar vd., 2022). Bibliyometrik analiz, teknik ve matematiksel yöntemlerin nicel uygulamasıdır (Pritchard, 1969; Al ve Coştur, 2007). Başka bir deyişle, bibliyometrik analiz, yazılı metinleri nicel olarak analiz etmek için kullanılır (Ellegaard ve Wallin, 2015). Kısaca, bibliyometrik çalışma, akademik literatürdeki üretkenliği ve büyümeyi ve bir disiplinin yapısını ortaya koyan ve değerlendiren ve bu etkileri tüm disiplinlere uygulayabilen nicel bir yöntemdir (Andres, 2009; Yang ve Xiu, 2023).

Türkiye'deki en eski bibliyometrik yayın, 1970 yılında tarafından yayınlanan “*Growth in Turkish Positive Basic Sciences*” başlıklı bir çalışmadır (Çetinkaya Bozkurt ve Çetin, 2016). 20. yüzyılda turizm, diğer sektörler gibi hızlı bir dönüşüm ve ilerleme geçirmiştir. Özellikle az gelişmiş ülkeler, turizm gelirleri nedeniyle refah seviyelerini artırma yarışına katıldılar. Aynı zamanda, turizmin hızlı gelişimi akademik camianın dikkatini çekmiş ve bu alanda çok sayıda yayın yapılmıştır. Turizm alanındaki ilk bibliyometrik çalışma ise, 1981 yılında Ağaoğlu tarafından yapılmıştır (Baytok vd., 2019).

Bir bibliyometrik araştırma yayınların istenilen özelliklerini çözmeye ve çözümleme neticesinde çok fazla bilimsel açıdan sonuçlar elde etmeye olanak tanır. Elde edilen sonuçlar vasıtasıyla belli bir disiplinin genel yapısı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar (Al vd., 2010; Umut Zan, 2012). Bibliyometrik analizlerde Web of Science, Scopus, Dimensions, Google Akademik, Lens ve PubMed gibi pek çok veri tabanlarından erişim sağlamak mümkündür (Moral Munoz vd., 2020). Web of Science önemli veri kaynaklarından birisidir (Aghaei Chadegani vd., 2013).

Genel olarak bir bibliyometrik araştırmada bize; yayın türleri, yayın yeri ve yayın dilleri, yazar(lar), araştırmannın konusu ve/veya araştırmannın alanı hakkında bilgi verir. Ayrıca yayına yapılan atıf sayısı, atıf yapılan dergi ya da yazar, referans kaynaklar, sayfa sayısı ve anahtar kelimeler gibi pek çok göstergelyi bize sunar (Al ve Tonta, 2004; Yalçın, 2010; Ulu ve Akdağ, 2015; Çuhadar, 2024b). Elde edilen bulgular sonucunda o bilim alanında gelecekteki bilimsel politikaların belirlenmesine zemin hazırlanır (Alkan 2014). Ayrıca bu verilere dayanarak gelecek için uluslararası alan indekslerine yönelik saptamalar yapılabilir (Şakar ve Cerit, 2013; Ongun, 2023). Başka bir ifadeyle bibliyometrik araştırmalar disiplinlerin tanınmasına ve kurum/

kuruluşların bilimsel gelişmişlikleri hakkında bilgi edinmemize olanak sağlar (Karagöz ve Kozak 2014).

Bibliyometrik analizlerde büyük verilerin hızlı bir şekilde analiz edilmesi, görsel haritalama ve ağ (düğüm) analizleri VOSviewer yazılımı sayesinde gerçekleştirilebilir (Yılmaz ve Şahin Yılmaz, 2023). VOSviewer yazılımının yanı sıra CiteSpace, HistCite ve VOSviewer gibi yazılımlar da mevcuttur. Bibliyometrik analizlerde ağların görselleştirilmesi için tasarlanmış olan ücretsiz bir bilimsel bir haritalama programı olan VOSviewer ile atıf ağı analizi, bibliyografik çeşitlendirme, ortak atıf analizi, ortak kavram birlikteliği analizi ve ortak yazar analizi olmak üzere beş farklı çeşidi bulunmaktadır (Zupic ve Čater, 2015; Ongun, 2023). VOSviewer yazılımı sayesinde yazarların, araştırma kurumlarının ve/veya kuruluşların, üniversitelerin ve ülkelerin bilimsel çalışmalarını ayrıntılı olarak incelenmesine olanak sağlar (Merigo ve Yang, 2017). Ayrıca program sayesinde terimler, yayınlar, kurumlar/kuruluşlar, anahtar kelimeler, dergiler ve yazar(lar) ile ilgili ağları oluşturmak mümkündür (Perianes- Rodriguez vd., 2016).

VOSviewer yazılımı mesafe tabanlı bir yaklaşım kullanmaktadır. Yani iki öğe arasındaki mesafenin uzaklığı ya da yakınlığı o öğeler arasındaki ilişkinin düzeyleri hakkında bize bilgi vermektedir. Aralarındaki mesafe yaklaştıkça aralarındaki ilişki kuvvetli, uzaklaştıkça zayıf olduğu sonucuna varılır (van Eck ve Waltman, 2014). Ayrıca görsel haritalamada dairelerin (düğüm) büyük ya da küçük olması, o öğenin tekrar (sıklık) sayısı ile alakalıdır. Dairelerin büyük olması tekrar sayısının fazla olduğu, dairenin küçük olması da tekrar sayısının az olduğu anlamındadır. Renkler ise kümeleri temsil etmekte ve daireler arasındaki yakınlığı ve ilişkinin güçlüğünü açıklamaktadır (Khalil ve Crawford, 2015). Araştırmacı zaman ve kümeleme eğilimlerinden elde etmek istediği bulgulara, sıklık için belirlenen varsayımlar altında, denemeler yaparak karar verir (Güney ve Somuncu, 2020).

Konuyla ilgili olarak; literatüre incelendiğinde seks turizm ile ilgili Arellano ve arkadaşlarının (2024) yaptıkları bir bibliyometrik çalışmaya rastlanılmıştır. Arellano ve arkadaşları (2024) sosyal bilimler, dergi, makale ve İngilizce dil kısıtlaması sonucunda 1988-2023 yıllarını kapsayan Scopus veri tabanından elde ettikleri 212 doküman incelemişlerdir. Ancak buna karşın bu çalışmada veriler Web of Science veri tabanından elde edilmiş ve farklı analizler uygulanmıştır.

2.Yöntem

Çalışmada Web of Science veri tabanında yer alan seks turizm konulu çalışmalardan veriler elde edilmiştir. Web of Science veri tabanının tercih

edilme sebebi; farklı disiplinlere ait dokümanlara erişilmesi konusunda araştırmacılara olanak tanıyan bir platform olması ve veri tabanları arasında ilk sıralarda yer almasıdır (Çuhadar vd., 2022; Ongun, 2023). Web of Science bilimsel (SSCI, ESCI, SCI-EXPANDED, CPCI-SSH, CPCI-S, BKCI-SSH, AveHCI gibi) atıf indekslerini kapsayan bir veri tabanıdır (Goodman ve Deis, 2005). Ayrıca Web of Science sayesinde yayınlara ve bibliyografik bilgilere erişim sağlanır (Fang vd., 2018). Web of Science bibliyometrik yöntemlerle yapılan araştırmalar için güvenilir bir veri tabanıdır (Ongun, 2023; Çuhadar, 2024a).

Bu nedenle, bu araştırmada değerlendirilen yayınlar Web of Science veri tabanından seçildi. Bu çalışmanın amacı, Web of Science veri tabanındaki seks turizmi makaleleriyle ilgili belgelerin bibliyometrik özelliklerini araştırmak ve bu özellikler için ağ haritaları oluşturmaktır. Bu çalışmada aşağıdaki sorular ele alındı:

Web of Science veri tabanında seks turizmi alanında yapılan makalelerin yıllara göre yayın ve atıf sayıları nasıldır?

Web of Science veri tabanında seks turizmi alanında en fazla atıf alan makaleler ve yazarlarının dağılımı nasıldır?

Web of Science veri tabanında seks turizmi alanında yapılan makalelerin tarandığı indekslerin dağılımı nasıldır?

Web of Science veri tabanında seks turizmi alanında yapılan makalelerin kategori dağılımı nasıldır?

Web of Science veri tabanında seks turizmi alanında yapılan makalelerin kurum/kuruluş dağılımı nasıldır?

Web of science veri tabanında seks turizmi alanında yapılan makale yayınlayan kurumların/kuruluşların ağ analizi görseli nasıldır?

Web of Science veri tabanında seks turizmi alanında yapılan makalelerin ülke dağılımı nasıldır?

Web of Science veri tabanında seks turizmi alanında yapılan makalelerde ortak yazarların ülke birlikteliği ağ görseli nasıldır?

Web of Science veri tabanında seks turizmi alanında yapılan makalelerdeki anahtar kelimeler ve anahtar kelime birlikteliği ağ görseli nasıldır?

Web of Science veri tabanında seks turizmi alanında en fazla yayın yapan yazarlarının dağılımı nasıldır?

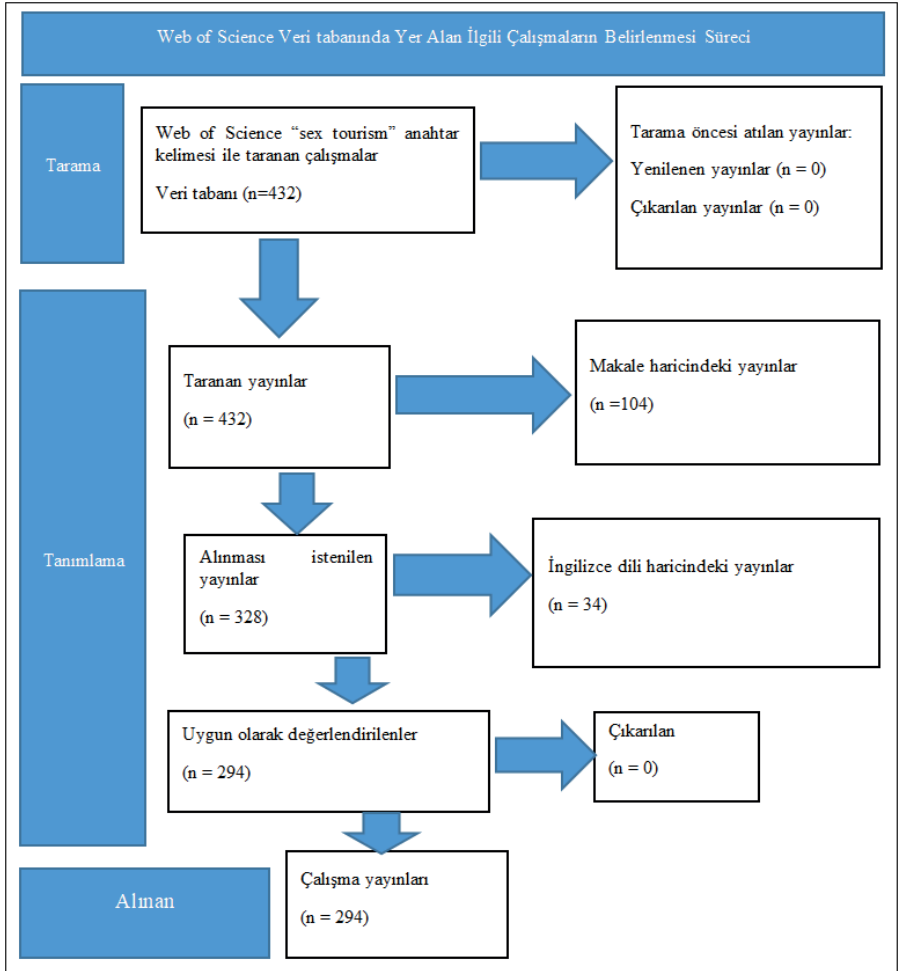
Web of Science veri tabanında seks turizmi alanında yapılan makalelere göre bibliyografik eşleştirme analiz ağ görseli nasıldır?

Web of Science veri tabanında seks turizmi alanında yapılan makalelerde yazarların ortak atıf analiz ağ görseli nasıldır?

Web of science veri tabanında seks turizmi alanında yapılan makalelerin yayınlanan dergilerin ağ analizi görseli nasıldır?

Çalışmada gerçekleştirilen analiz süreçlerine ilişkin olarak Page vd., (2021) Çuhadar vd., (2022), Singhania vd., (2022) ve Çuhadar, (2024a) çalışmalardan yararlanılarak çalışmanın akış diyagramı oluşturulmuştur (Diyagram 1).

Diyagram 1. PRISMA

Kaynak: Page vd., (2021); Çuhadar vd., (2022); Singhania vd., (2022); Çuhadar, (2024a).

Bu çalışmada Web of Science veri tabanında “*sex tourism*” anahtar kelimesi ile “*tüm alanlar*” işaretlenerek 08 Ağustos 2024 tarihinde tarama yapılmıştır. Tarama neticesinde 432 tane yayına ulaşılmıştır. Çalışma sadece makaleler üzerine bir araştırma yapmak amaçlandığından dolayı belli başlı bazı filtrelemeler yapılmıştır. Öncelikle makale haricindeki 104 adet yayın çıkartılmıştır. Bu filtreleme sonucunda 328 adet yayına ulaşılmıştır. Ayrıca İngilizce haricindeki yayınlar değerlendirmeye alınmamıştır. Bunun içinde İngilizce dil filtrelemesi yapılmıştır. İngilizce dili haricinde yapılan 34 adet yayında değerlendirme kapsamına alınmamıştır. Filtrelemeler sonucunda 1983-2024 Ağustos 08 tarihi itibarıyla 294 adet İngilizce makaleye ulaşılmış ve tüm veriler (yazar/yazarlar, makale başlığı, özet, anahtar kelimeler vb.) Web of Science (webofscience, 08.08.2024) veri tabanından indirilmiştir. Veriler VOSviewer 1.6.19, Excel programları kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada VOSviewer’ın tercih edilme sebebi; verileri görsel olarak haritalandırmaya olanak sağlamasıdır. Veriler sadece Web of Science’den elde edilmiş olup, diğer platformlardaki verilerin dışarıda bırakılması bu çalışmanın kısıtlarından birisidir. Çalışmada Web of Science’deki sadece İngilizce makalelerin kullanılmasına karşın derleme, bildiri, kitap bölümü ve erken görünüm türünden yayınların değerlendirmeye alınmaması da diğer bir kısıttır. Çalışmada ikincil veri kaynaklar kullanılmıştır. İkincil veri kaynaklarının kullanılmasında nedeniyle etik kurul iznine gerek duyulmamıştır.

3. Analiz ve Bulgular

Seks turizmi konusunda yayınlanan makalelerle ilgili Web of Science veri tabanı üzerinden elde edilen verilere yönelik bulgular incelenmiş ve sonuçlara ilişkin genel özet Tablo 1’de verilmiştir. Tablo 1’de yer alan bulgular, seks turizmi konusundaki akademik çalışmaların geniş bir zaman dilimi (1983-2024) boyunca geliştiğini ve bu alanda yapılan araştırmaların kapsamını, etkisini ve çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Yayın Dönemine bakıldığında (1983-2024) bu uzun zaman aralığı, seks turizmi konusunun akademik literatürde yaklaşık 40 yıldır tartışılmakta olduğunu göstermektedir. Bu da konunun akademik ilgi çekmeye devam ettiğini ve sürekli olarak incelendiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 1. Bulguların Genel Özellikleri

Yayın Dönemi	1983-2024
Toplam Makale Sayısı	294
Toplam Atıf Sayısı	4490
Toplam Yazar Sayısı	481
Toplam Dergi Sayısı	73
Toplam Kurum/Kuruluş Sayısı	363
Toplam Ülke Sayısı	62
Toplam Anahtar Kelime Sayısı	728

Web of Science veri tabanında yer alan seks turizmi konusunda 1983-2024 tarihleri arasındaki çalışmaların yıllara göre dağılımları, yüzdeleri ve atıf sayıları Tablo 2 ve Grafik 1’de verilmiştir. Web of Science akademik/bilimsel dizininde tespit edilen konuyla ilgili 294 makale, belirli bir araştırma alanı için yeterli sayıda çalışma olduğunu gösterir. Ancak, seks turizmi gibi sosyal ve etik açıdan karmaşık bir konu için daha fazla araştırma yapılması gerektiği düşünülebilir. Bu yayınlara yapılan 4490 atıf, bu alandaki çalışmaların diğer araştırmacılar tarafından sıklıkla referans alındığını ve alanın akademik toplulukta geniş bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Ortalama atıf sayısının yüksekliği, bu konudaki çalışmaların bilimsel topluluk için ne kadar önemli olduğunu bir göstergesidir. Konuyla ilgili kaleme alınan çalışmalara 481 farklı yazarın katkıda bulunması, bu alandaki araştırmaların geniş bir araştırmacı kitlesi tarafından ilgi gördüğünü ve multidisipliner bir yaklaşımın benimsendiğini düşündürmektedir. Bu da konunun farklı perspektiflerden ele alındığını işaret etmektedir. 73 farklı dergide yayımlanan makaleler, seks turizmi konusunun çeşitli bilimsel platformlarda tartışıldığını ve bu alanda çeşitli bakış açıları sunan çok sayıda yayın organı bulunduğunu gösterir. 363 farklı kurumun bu alanda çalışma yapması, seks turizmi konusunun küresel bir araştırma alanı olduğunu ve birçok farklı akademik ve araştırma kurumunun bu alana katkıda bulunduğunu göstermektedir. 62 farklı ülkeden araştırmaların yapılmış olması, seks turizmi konusunun küresel bir boyut taşıdığını ve farklı kültürel, sosyal ve ekonomik bağlamlarda incelendiğini ortaya koymaktadır. 728 anahtar kelimenin varlığı, bu alandaki araştırmaların geniş bir yelpazede farklı konuları kapsadığını ve araştırmaların çeşitliliğini göstermektedir. Seks turizmi konusunda yazar başına düşen yayın sayısı 0,611, makale başına yazar sayısı ise 1,64 olarak belirlenmiştir. Bu çeşitlilik, konunun ne kadar kapsamlı bir şekilde ele alındığının da bir göstergesidir. Genel olarak, tablo, seks turizmi konusundaki akademik çalışmaların zamanla arttığını, çeşitli disiplinlerden araştırmacılar tarafından ele alındığını ve geniş bir küresel etki yarattığını göstermektedir. Bu bulgular, seks turizmi

alanındaki literatürün olgunlaştığını ve bu konudaki akademik ilginin devam ettiğini göstermektedir.

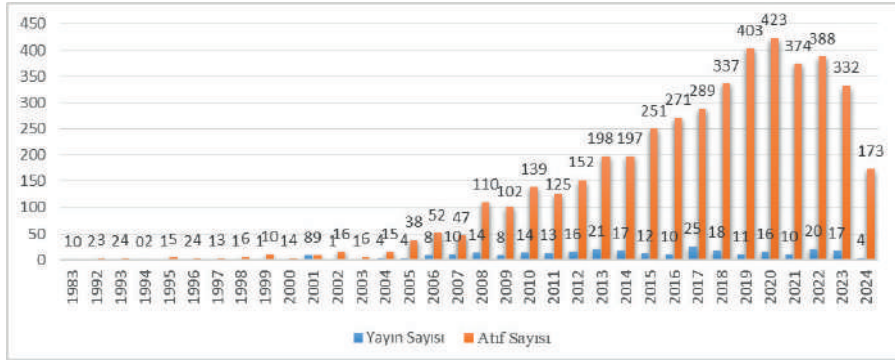
Tablo 2, 1983-2024 yılları arasında seks turizmi üzerine yapılan çalışmaların sayısal dağılımını ve bu çalışmaların aldığı atıf sayılarındaki yıllara göre değişimi ortaya koymaktadır. İlk yıllarda (1983-1990) bu alanda oldukça sınırlı sayıda çalışma yapılmış olup, atıf sayıları da yok denecek kadar azdır. 1990'lı yılların ortalarından itibaren ise bu alanda nispeten daha fazla yayın yapılmaya başlanmış, özellikle 2004'lü yılların başından itibaren yayın ve atıf sayılarında belirgin bir artış gözlenmiştir. Bu artış, seks turizmi konusunun akademik literatürde daha fazla ilgi çekmeye başladığını ve bu alandaki çalışmaların etki alanının genişlediğini göstermektedir. 2000-2010 yılları arasında yıllık yayın sayıları istikrarlı bir şekilde artarken, 2010'dan sonra hem yayın sayıları hem de atıf sayılarında kayda değer bir yükseliş yaşanmıştır. 2013 ve sonrası, bu alanın akademik ilgi açısından zirve yaptığı dönemler olarak öne çıkmaktadır. Örneğin, 2020 ve 2021 yıllarında her biri yaklaşık 400'ün üzerinde atıf almış yayınların varlığı, bu dönemde seks turizmi konusundaki çalışmaların sadece niceliksel olarak değil, aynı zamanda niteliksel olarak da büyük bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Özellikle 2020'den sonra yayın ve atıf sayılarındaki artışın hızlandığı ve bu artışın günümüze kadar devam ettiği görülmektedir. 2022 ve 2023 yıllarında 24 ve 14 çalışma yayımlanmış ve bu çalışmalar sırasıyla 433 ve 357 atıf almıştır. Bu bulgular, seks turizmi konusunun son yıllarda giderek daha popüler bir araştırma alanı haline geldiğini ve bu alandaki çalışmaların bilimsel topluluk tarafından daha fazla dikkat çektiğini göstermektedir. 2024 yılı itibarıyla atıf sayılarında bir düşüş görülse de bu durumun yılın tamamlanmamış olmasından kaynaklanıyor olabileceği dikkate alınmalıdır. Genel olarak tablo, seks turizmi konusundaki akademik yayınların zaman içinde giderek artan bir ilgi gördüğünü ve bu alanda yapılan çalışmaların bilimsel etkisinin de sürekli olarak genişlediğini göstermektedir. Atıf sayılarındaki artış, seks turizmi çalışmalarının sadece daha fazla üretilmekle kalmayıp, aynı zamanda daha fazla referans alındığını ve bilimsel literatürde daha önemli bir yer edindiğini vurgulamaktadır.

Tablo 2. Yayınların Yıllara Göre Dağılımları, Yüzdeleri ve Atıflar Sayıları (1983-2024*)

Yıllar	n	%	Atıf Sayısı	%	Yıllar	n	%	Atıf Sayısı	%
1983	1	0,3	0	0,00	2009	8	2,7	102	2,27
1992	2	0,7	3	0,07	2010	14	4,8	139	3,10
1993	2	0,7	4	0,09	2011	13	4,4	125	2,78
1994	0	0,0	2	0,05	2012	16	5,4	152	3,39
1995	1	0,3	5	0,11	2013	21	7,1	198	4,41
1996	2	0,7	4	0,09	2014	17	5,8	197	4,39
1997	1	0,3	3	0,07	2015	12	4,1	251	5,59
1998	1	0,3	6	0,13	2016	10	3,4	271	6,04
1999	1	0,3	10	0,22	2017	25	8,5	289	6,44
2000	1	0,3	4	0,09	2018	18	6,1	337	7,51
2001	8	2,7	9	0,20	2019	11	3,7	403	8,98
2002	1	0,3	16	0,36	2020	16	5,4	423	9,43
2003	1	0,3	6	0,13	2021	10	3,4	374	8,33
2004	4	1,5	15	0,33	2022	20	6,8	388	8,65
2005	4	1,5	38	0,85	2023	17	5,8	332	7,39
2006	8	2,7	52	1,16	2024	4	1,5	173	3,85
2007	10	3,4	47	1,05					
2008	14	4,8	110	2,45		294	100	4490	100

*08.08.2024 tarihi itibarıyla

Tablo 2 ve Grafik 1 incelendiğinde, seks turizmi konulu ilk çalışmanın 1983 yılında yayımlandığı tespit edilmiştir. Ancak kaleme alınan bu ilk çalışmadan 1992 yılına kadar uzun bir süre herhangi bir çalışmanın yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. 2006 yılına kadar (2001 yılı hariç) birer ikişer çalışmaya rastlanılmasına karşın, 2006 yılından itibaren seks turizmi konusunda bir artışın olduğu görülmektedir. Özellikle 2015 yılında 25 (%8,5) adet yayın kaleme alınmıştır ve en fazla yayının yapıldığı yıl olmuştur. Ancak 1994 yılında hiçbir yayın yapılmamıştır. Aynı şekilde de atıf sayıları incelendiğinde, 1983 yılında atıf sayısı sıfırdır çünkü 1983 yılında ilk yayın kaleme alınmıştır. 2004 yılından itibaren atıf sayısında bir artışın olduğu görülmekte (bazı yıllar çok az bir miktarda düşüş olsa da) ve 2020 yılında 423 (%9,43) atıf sayısı ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Seks turizmi konusunda 294 yayın kaleme alınmış olup toplam 4490 adet atıf sayısı tespit edilmiştir. Bu da, 34 yıl boyunca ortalama yıllık yaklaşık olarak 8,7 yayın ve 132,1 atıf sayısı demektir.

Grafik 1. Yayınların Yıllara Göre Dağılımı ve Atıf Sayıları

Turizm literatüründe seks turizmi ile ilgili önemli miktarda veri bulunmaktadır. Ancak, çoğu Güneydoğu Asya ülkeleriyle ilgilidir ve genellikle betimleyici çalışmalardır (Ryan ve Kinder, 1996). Çalışma kapsamında Web of Science veri tabanında yer alan seks turizmi konusunda en fazla atıf alan yayınlar, bunların yazarları ve yayınlandığı yerler incelenmiştir. İncelemeler sonucunda elde edilen bulgulara göre ilk 10 yayın ve yazar(lar) dağılımları atıf analiz dağılımları Tablo 3’de yapılmıştır.

Tablo 3. En Çok Atıf Alan 10 Yayın

Sıra	Yazar(lar)	Yıl	Yayın Adı	Yayın Yeri	Atıf Sayısı
1	Pritchard ve Morgan	2000	Privileging The Male Gaze: Gendered Tourism Landscapes.	Annals of Tourism Research,	244
2	Dombert, ve arkadaşları	2016	How Common Is Men’s Self-Reported Sexual Interest In Prepubescent Children?	Journal of Sex Research,	150
3	Herold ve arkadaşları	2001	Female Tourists And Beach Boys: Romance Or Sex Tourism?	Annals of Tourism Research,	137
4	Taylor	2001	Dollars Are A Girl’s Best Friend? Female Tourists’ Sexual Behavior İn The Caribbean.	Sociology,	129
5	Oppermann	1999.	Sex Tourism,	Annals of Tourism Research	128
6	Jordon ve Aitchison	2008	Tourism and sexualisation of the gaze; solo female tourist’ experience of gendered power, surveillance and embodiment.	Leisure Studies	118

7	Cabezas	2004	Between love and money: Sex, tourism, and citizenship in Cuba and the Dominican Republic. <i>Signs</i>	Journal of Women in Culture and Society	116
8	Wonders ve Michalowski	2001	Bodies, Borders, and Sex Tourism in a Globalized World: A Tale of Two Cities- Amsterdam and Havana.	Social Problems	107
9	Ryan ve Kinder	1996	Sex, tourism and sex tourism: Fulfilling similar needs?	Tourism Management,	102
10	Taylor	2006	Female sex tourism: a contradiction in terms?	Feminist Review	86

Akademi tarafından atıf sayısı; bir çalışmanın şöhretini yansıtmaktadır. Dolayısıyla o alanda hem çalışma hem de yazarın bir saygınlığının kabulü anlamına gelmektedir. Bilimsel bir çalışmanın önemli amaçlarından birisi, diğer araştırmacılara ve o bilim alanında etkisini yaratmaktır (Çuhadar vd., 2022). Tablo 2 incelendiğinde, seks turizmi alanında en fazla atıf alan on yayın sırasıyla Pritchard ve Morgan (2000), Dombert vd., (2016), Herold vd., (2001), Taylor (2001), Oppermann (1999), Jordon ve Aitchison (2008), Cabezas (2004), Wonders ve Michalowski (2001), Ryan ve Kinder (1996) ve Taylor (2006) olduğu belirlenmiştir. Bundan dolayı seks turizmi konusundaki temel yayınların bu yazarlar tarafından kaleme alınan çalışmalar olduğu söylenebilir.

Tablo 3’de en fazla atıf alan on çalışma, seks turizmi literatüründeki temel eserleri ve bu alanın çeşitli boyutlarını gözler önüne sermektedir. Bu çalışmalar, seks turizmi konusunda teorik ve ampirik yaklaşımlarla, farklı coğrafyalar ve sosyokültürel bağlamlarda yapılan analizler içermektedir. Tablodaki en fazla atıf alan çalışma, Pritchard ve Morgan’ın (2000) “Privileging The Male Gaze: Gendered Tourism Landscapes” adlı makalesidir. *Annals of Tourism Research* dergisinde yayımlanan bu eser, 244 atıf almıştır ve turizmin cinsiyetlendirilmiş bir olgu olarak ele alınmasını ön plana çıkarmıştır. Bu çalışma, özellikle “erkek bakışı” kavramı üzerinden, turizmde kadınların cinselleştirilmiş temsillerini ve bu temsillerin sosyo-kültürel etkilerini incelemektedir. İkinci sırada Dombert ve arkadaşlarının (2016) “How Common Is Men’s Self-Reported Sexual Interest in Prepubescent Children?” başlıklı makalesi yer almakta ve *Journal of Sex Research* dergisinde yayımlanmış bu çalışma, 150 atıf almıştır. Seks turizmi bağlamında pedofiliye yönelik ampirik bir araştırma sunan bu makale, erkeklerin cinsel yönelimlerini analiz ederek bu alandaki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Üçüncü sıradaki Herold ve arkadaşlarının (2001) *Female*

Tourists and Beach Boys: Romance Or Sex Tourism?” adlı çalışması, 137 atıfla *Annals of Tourism Research* dergisinde yayımlanmıştır. Çalışma, kadın turistlerin “beach boys” olarak bilinen yerel erkeklerle yaşadıkları ilişkileri ele alarak, romantizm ve seks turizmi arasındaki sınırları araştırmaktadır. Bu eserin geniş atıf alması, kadınların seks turizmindeki rolüne dair artan akademik ilginin bir göstergesidir. Dördüncü sıradaki Taylor’ın (2001) “Dollars Are A Girl’s Best Friend? Female Tourists’ Sexual Behavior in The Caribbean” başlıklı makalesi, 129 atıfla *Sociology* dergisinde yayımlanmıştır. Taylor, bu çalışmasında Karayipler’deki kadın turistlerin cinsel davranışlarını analiz ederek, kadınların seks turizmi deneyimlerini sosyolojik bir perspektifle ele almıştır. Beşinci sıradaki Oppermann’ın (1999) “Sex Tourism” adlı eseri, 128 atıfla yine *Annals of Tourism Research* dergisinde yayımlanmıştır. Bu çalışma, seks turizminin kavramsal bir çerçevesini sunmakta ve turizm literatüründe önemli bir temel oluşturmuştur. Altıncı sırada Jordon ve Aitchison (2008) “Tourism and sexualisation of the gaze; solo female tourist’ experience of gendered power, surveillance and embodiment” başlıklı çalışması yer almakta ve *Leisure Studies* dergisinde 118 atıfla yer almaktadır. Çalışma turizmde kadınların hem özne hem de erkeklerin bakışlarının nesnesi olarak cinselleştirilmesi yoluyla güç kullanımını araştırmıştır. Yedinci sırada Cabezas’ın (2004) “Between Love and Money: Sex Tourism and Citizenship in Cuba and the Dominican Republic” başlıklı çalışması yer almakta ve *Journal of Women in Culture and Society* dergisinde yayımlanmıştır. 116 atıf alan bu eser, Küba ve Dominik Cumhuriyeti’ndeki seks turizmini ekonomik ve sosyal açıdan incelemektedir. Sekizinci sırada yer alan Wonders ve Michalowski’nin (2001) “Bodies Borders and Sex Tourism in a Globalized World: A Tale of Two Cities-Amsterdam and Havana” çalışması, 107 atıfla *Social Problems* dergisinde yayımlanmıştır. Bu eser, küreselleşmenin seks turizmi üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Dokuzuncu sırada Ryan ve Kinder’ın (1996) “Sex Tourism and Sex Tourism: Fulfilling Similar Needs?” adlı çalışması yer almakta ve *Tourism Management* dergisinde yayımlanmıştır. 102 atıf alan bu eser, seks turizmi kavramını turizm yönetimi perspektifinden ele alarak önemli bir katkı sunmaktadır. Son olarak, Taylor’ın (2006) “Female Sex Tourism: A Contradiction in Terms?” başlıklı çalışması, 86 atıfla *Feminist Review* dergisinde yayımlanmıştır. Bu çalışma, kadınların seks turizmi içindeki rolüne dair feminist bir bakış açısı sunmaktadır. Genel olarak, en fazla atıf alan bu çalışmalar, seks turizmi literatürüne geniş bir bakış sunmakta ve bu alanın çok yönlü ve disiplinler arası doğasını ortaya koymaktadır. Bu çalışmaların yüksek atıf sayıları, seks turizminin akademik literatürdeki önemini ve bu alandaki araştırmaların giderek artan bir ilgiyle karşılandığını göstermektedir.

Çalışmaların incelenmesi sonucunda seks turizmi konusunda en fazla atıf alan yayınların yayınlandığı dergilerin *Annals of Tourism Research*, *Tourism Management*, *Journal of Sex Research*, *Journal of Women in Culture and Society*, *Social Problems*, *Sociology* ve *Feminist Review* olduğu görülmektedir.

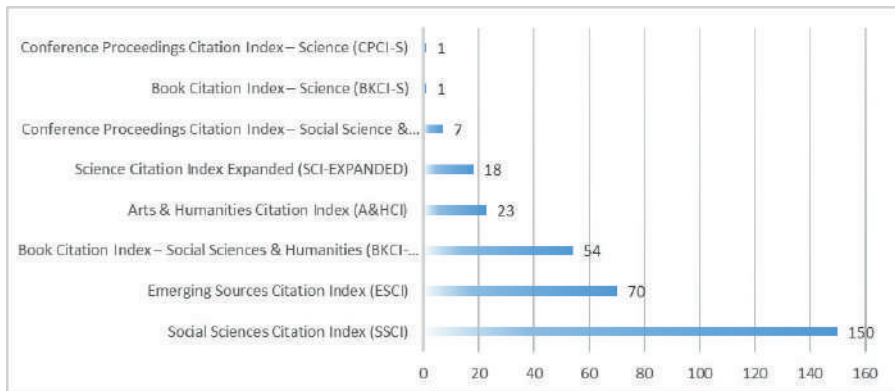
Web of Science veri tabanında yer alan seks turizmi konusunda kaleme alınan çalışmaların tarandığı indeksler bakımından dağılımları Grafik 2’de verilmiştir.

Grafik 2’de verilen bilgilere göre, seks turizmi üzerine yapılan çalışmaların Web of Science (WoS) indekslerine dağılımı, bu alandaki araştırmaların hangi bilimsel disiplinlerde yoğunlaştığını ve hangi indeksler aracılığıyla daha fazla görünürlük kazandığını göstermektedir. İncelenen çalışmaların büyük çoğunluğunun *Social Sciences Citation Index (SSCI)*’de (150 yayın) yer alması, seks turizmi konusunun sosyal bilimler çerçevesinde yoğun olarak incelendiğini ve bu alanın sosyal bilimler literatüründe önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Emerging Sources Citation Index (ESCI)’de yer alan 70 çalışma, bu alandaki araştırmaların hala gelişmekte olan bir literatür olduğunu ve daha geniş bir bilimsel topluluk tarafından keşfedilmekte olduğunu göstermektedir. ESCI, yeni veya gelişmekte olan kaynakları kapsadığı için, bu alandaki çalışmaların güncel ve yenilikçi yaklaşımlar içerdiği söylenebilir. *Book Citation Index-Social Sciences & Humanities (BKCI-SSH)*’de yer alan 54 çalışma, seks turizmi konusunun kitap ve monograf gibi daha geniş kapsamlı eserlerde de ele alındığını ve sosyal bilimlerle beşerî bilimlerde kalıcı bir literatür oluşturduğunu göstermektedir. Ayrıca, *Arts & Humanities Citation Index (A&HCI)*’de 23 çalışma ve *Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED)*’de 18 çalışma bulunması, konunun hem beşerî bilimlere hem de fen bilimleri perspektifinden incelendiğini işaret etmektedir. Konferans bildirilerine yönelik indeksler olan *Conference Proceedings Citation Index-Social Science & Humanities (CPCI-SSH)*’de 7 çalışmanın yer alması, seks turizmi üzerine yapılan araştırmaların konferans ortamlarında da tartışıldığını ve bu alandaki bilimsel fikir alışverişinin devam ettiğini göstermektedir. Son olarak, *Book Citation Index -Science (BKCI-S)* ve *Conference Proceedings Citation Index-Science (CPCI-S)*’de yalnızca 1 çalışmanın bulunması, seks turizmi konusunun fen bilimleri alanında daha az temsil edildiğini işaret etmektedir. Genel olarak, bu indeksler, seks turizmi çalışmalarının çoğunlukla sosyal bilimler alanında yoğunlaştığını, ancak farklı disiplinlerde de (fen ve beşerî bilimler gibi) incelenmeye devam ettiğini göstermektedir. Çalışmaların büyük kısmının SSCI ve ESCI gibi prestijli ve geniş kitlelerce

taranan indekslerde yer alması, bu alanın akademik görünürlüğü ve etki düzeyini artırmaktadır. Grafik 2 incelendiğinde, seks turizmi konusunda kaleme alınan çalışmaların; %51,0'i (150 yayın) SSCI, %23,8'i (70 yayın) ESCI, %18,4'ü (54 yayın) BKCI-SSH, %7,8'i (23 yayın) AveHCI, %6,1'i (18 yayın) SCI-EXPANDED, %2,4'ü (yedi yayın) CPCI-SSH, %0,3'ü (bir yayın) BKCI-S ve %0,3'ü (bir yayın) CPCI-S indekslerinde taranmaktadır.

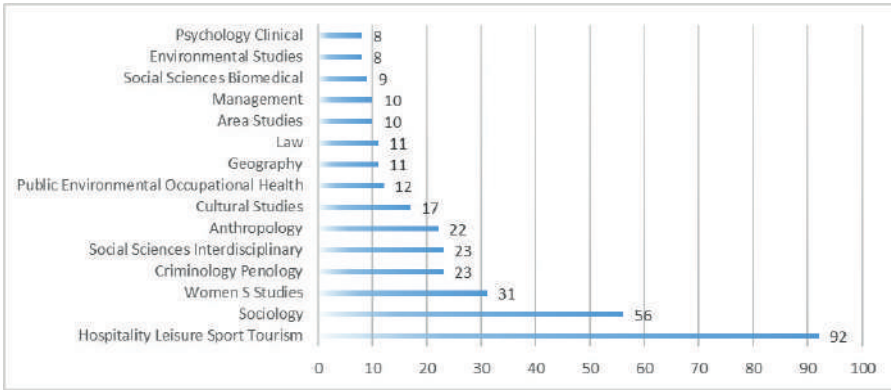
Grafik 2. Yayınların Tarandığı İndeksler

Web of Science veri tabanında yer alan seks turizmi konusunda kaleme alınan çalışmaların Web of Science kategorisi Grafik 3'de verilmiştir. Tablo 3'te yer alan bulgular, seks turizmi üzerine yapılan çalışmaların Web of Science (WoS) kategorilerine dağılımını ve bu kategorilerdeki çalışmaların yüzdelik dağılımlarını ortaya koymaktadır. Ağırhama, Hizmet, Eğlence, Spor (Hospitality Leisure Sport Tourism) kategorisinde 92 çalışma (%31,4) ile en fazla yayın yapılmış olması, seks turizminin turizm, eğlence ve konaklama sektörüyle güçlü bir bağlantı içinde ele alındığını göstermektedir. Bu, konunun turizm sektörü açısından önemli bir araştırma alanı olduğunu ve turizmle ilgili akademik çalışmaların bu konuya eğildiğini işaret eder. Sociology kategorisinde 56 çalışma (%19,1) bulunması, seks turizminin sosyal bir olgu olarak ele alındığını ve sosyolojik açıdan kapsamlı bir şekilde incelendiğini göstermektedir. Bu bulgu, seks turizminin sosyal yapı, cinsiyet rolleri ve insan davranışları bağlamında araştırıldığını vurgular. Kadın Çalışmaları (Women's Studies) kategorisindeki 31 çalışma (%10,9), seks turizminin toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve kadınların deneyimleri açısından yoğun bir şekilde ele alındığını ortaya koymaktadır. Anthropology (%7,5) ve Social Sciences Interdisciplinary (%7,9) gibi disiplinlerde yer alan çalışmalar, seks turizminin kültürel ve disiplinler arası perspektiflerle incelendiğini ve bu alanın farklı bilimsel yaklaşımlar gerektiren bir konu olduğunu vurgulamaktadır. Criminology Penology (%7,9) ve Public

Environmental Occupational Health (%4,1) kategorilerindeki çalışmalar, seks turizminin aynı zamanda suç, adalet ve halk sağlığı bağlamında da ele alındığını göstermektedir. Geography (%3,8) ve Cultural Studies (%5,8) kategorilerinde yer alan çalışmalar, seks turizminin coğrafi dağılımı, kültürel etkileri ve yerel bağlamlardaki farklılıkları üzerine yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Law (%3,8) ve Management (%3,4) gibi kategorilerdeki çalışmalar ise seks turizminin hukuki ve yönetsel boyutlarını incelemektedir. Daha düşük yüzdelerle sahip Social Sciences Biomedical, Environmental Studies ve Psychology Clinical gibi kategoriler, seks turizminin çok geniş bir akademik yelpazede ele alındığını ve konunun sadece sosyal bilimler değil, aynı zamanda fen bilimleri, tıp ve siyaset gibi farklı disiplinlerde de çalışıldığını göstermektedir. Genel olarak, tablo, seks turizmi üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun sosyal bilimler ve turizm odaklı olduğunu, ancak diğer disiplinlerde de çeşitli boyutlarda incelendiğini ortaya koymaktadır. Bu, seks turizminin disiplinler arası bir araştırma konusu olduğunu ve çok yönlü bir inceleme gerektirdiğini göstermektedir.

Grafik 3. Yayınların Web of Science Kategorisi

Web of Science veri tabanında yer alan seks turizmi konusunda en fazla kaleme alan 10 kurum/kuruluş bakımından dağılımları Grafik 4'de verilmiştir.

Grafik 4'de seks turizmi üzerine en fazla çalışmanın gerçekleştirildiği kurumlar, akademik dünya genelinde bu konuya en çok ilgi gösteren üniversiteleri ve sistemleri ortaya koymaktadır. En fazla çalışmanın yapıldığı kurum, University of London, 16 çalışmayla birinci sırada yer almakta ve Birleşik Krallık'taki seks turizmi araştırmalarına önemli katkı sunmaktadır. İngiltere'nin bu alanda önemli bir araştırma merkezi olduğu, önceki verilerde de görüldüğü gibi, akademik dünya genelinde dikkat çeken bir durumdur. İkinci olarak 11 çalışmayla University of California System

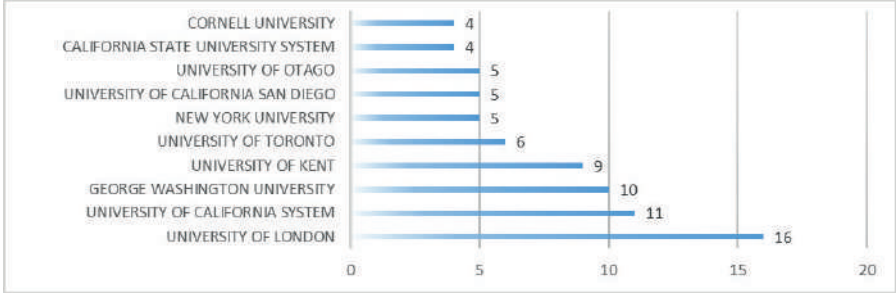
olarak öne çıkmaktadır. Bu, Kaliforniya Üniversitesi'nin seks turizmi alanındaki araştırmalara olan büyük ilgisini ve kapasitesini göstermektedir. ABD'deki büyük üniversite sistemlerinden biri olan bu kurumun, ABD'nin seks turizmi konusundaki araştırmalarda global ölçekteki öncü rolüyle de örtüşmektedir. George Washington University ise 10 çalışmayla üçüncü sırada yer almakta ve özellikle ABD'deki eyalet üniversite sistemlerinin seks turizmi araştırmalarında aktif olduğunu göstermektedir. Ayrıca, University of Kent ve University of Toronto gibi prestijli üniversiteler sırasıyla 9 ve 6'şar çalışmayla dikkat çekmektedir. Bu kurumlar, sırasıyla İngiltere ve Kanada'daki seks turizmi araştırmalarının merkezi konumundadır. Bu sırayı takip eden beşer yayın (%1,7) ile New York University, Kaliforniya San Diego University ve Otago University gelmektedir. Son olarak Kaliforniya State University System ve Cornell University ise dört yayın (%1,4) ile listede yer almaktadır. Özellikle Tayland, seks turizmiyle özdeşleşmiş bir ülke olmasına rağmen, bu konudaki araştırmaların Tayland merkezli olması, yerel akademik ilginin sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu tablo, seks turizmi üzerine yapılan araştırmalarda ABD, Birleşik Krallık ve Kanada büyük üniversite sistemlerinin ve belirli akademik merkezlerin dominant olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, bu kurumların küresel akademik topluluklara bu konuda liderlik ettiği sonucunu da ortaya koymaktadır.

Şekil 1. Kurumların/Kuruluşların Ağ Analizi

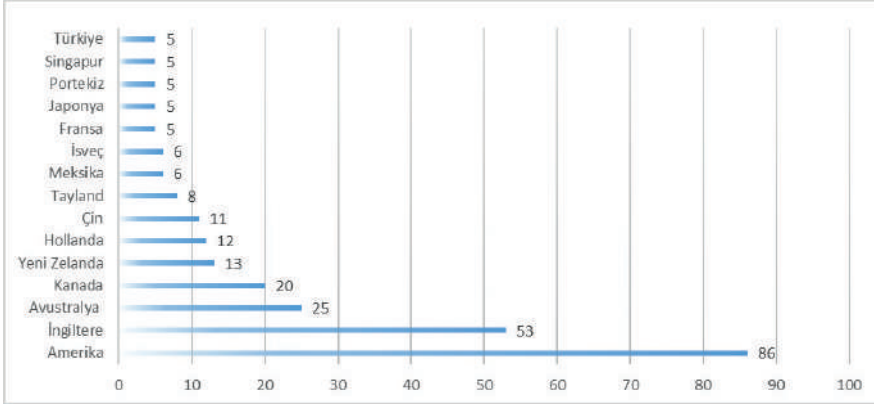
Web of Science veri tabanında yer alan seks turizmi konusunda yapılan çalışmaları yapan kurumlar/kuruluşların görsel ağ analizi Şekil 1'de verilmiştir. 363 kurum/kuruluşun 15 tanesi görselleştirilmiştir. Üç kümeden, 77 bağlantı gücü ve 618 toplam bağlantı uzunluğu tespit edilmiştir. Şekil 4 incelendiğinde üç farklı renkle (yeşil, kırmızı, mavi,) temsil edilen üç farklı küme görülmektedir. Kırmızı ile gösterilen kümede yer alan Londra Üniversitesi en fazla yayına sahip kurum/kuruluş olarak en büyük kümeyi oluşturmaktadır.

Grafik 4. En Fazla Yayın Yapan Kurum/Kuruluş

Web of Science veri tabanında yer alan seks turizmi konusunda en fazla yayın yapan 15 ülke bakımından dağılımları Grafik 5’de verilmiştir. Web of Science veri tabanında yer alan seks turizmi konusunda ortak yazarların ülke birlikteliği Şekil 2’de görülmektedir. Tablo 4’te incelenen çalışmaların ülkelere göre dağılımı, seks turizmi konusundaki bilimsel yayınların büyük oranda ABD merkezli olduğunu göstermektedir. Tabloya göre, ABD 86 çalışmayla toplam yayınların %29,3’sini oluşturarak açık ara en fazla yayına sahip ülke konumundadır. Bu, ABD’nin seks turizmi ile ilgili araştırmalarda öncü bir rol üstlendiğini ve bu alanda büyük bir ilgi veya araştırma kapasitesi bulunduğunu işaret eder. İngiltere, toplam yayınların %18’i ile ikinci sırada yer almakta ve Avustralya %8,5 ile onu takip etmektedir. Bu ülkeler, seks turizmi araştırmalarında belirgin bir paya sahip olmakla birlikte, ABD kadar baskın değildir. Özellikle İngiltere ve Avustralya gibi gelişmiş ülkelerdeki bu yaygın ilgi, bu ülkelerde seks turizmi konusunun akademik dünyada önemli bir araştırma alanı haline geldiğini düşündürmektedir. Kanada (%6,8) ve Yeni Zelanda (%4,4) gibi ülkeler de listede dikkat çekici bir yere sahiptir. Bu ülkelerde yapılan çalışmalar, seks turizmi konusunun küresel bir fenomen olduğunu ve farklı coğrafyalarda farklı yaklaşımlarla incelendiğini ortaya koymaktadır. Bu ülkeleri takiben Hollanda 12 yayın (%4,1), Çin 11 yayın (%3,7) ve Tayland sekiz yayın (%2,7) ile ilk beşi sırayı takip etmektedir. Özellikle Tayland, seks turizmiyle bilinen bir ülke olarak öne çıkmasına rağmen, bu alandaki akademik yayın sayısı nispeten sınırlıdır (%2,7). Meksika altı çalışma (%2,0), İsveç altı çalışma (%2,0), Fransa, Japonya, Portekiz, Singapur ve Türkiye beş çalışma (%1,7) ile bu konunun yalnızca belirli bölgelere özgü olmadığını, küresel bir boyutu olduğunu desteklemektedir. Bu veriler, seks turizmi araştırmalarının coğrafi dağılımını ve belirli ülkelerin bu alandaki akademik üretimde ne kadar etkili olduğunu kapsamlı bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Grafik 5. En Çok Yayın Yapan İlk 15 Ülke

Çalışmaya en az birer yayını olan 62 ülkeden katkı sağlanmıştır. Şekil 2’de en az doküman sayısı beş ve en az atıf sayısı beş olan 15 ülke, altı küme, 27 bağlantı ve 42 bağlantı uzunluğu tespit edilmiştir. Renklerin aynı olması öğelerin aynı kümede olduğunu gösterir (Sinkovics, 2016). Dairelerin büyüklüğü ise aralarındaki ilişkinin güçlüğünü (Khalil ve Crawford, 2015) yani kavramların ne sıklıkla kullanıldığını (Ongun, 2023) ortaya koymaktadır.

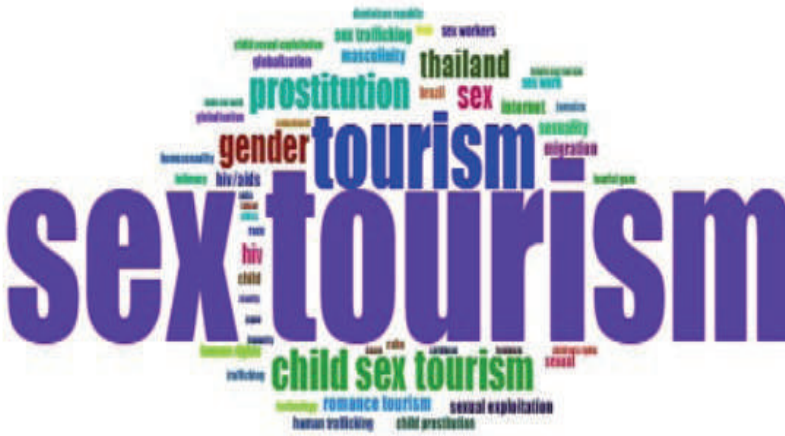
Şekil 2’de görüldüğü gibi kırmızı renkte birinci kümede (Hollanda, Portekiz ve İsveç) yer almaktadır. Yeşil renkteki ikinci kümede ise, (Yeni Zelanda, Tayvan ve Türkiye) yer almaktadır. Mavi renkteki üçüncü küme (Meksika, Amerika ve Singapur) yer almaktadır. Sarı renkteki dördüncü kümede (İngiltere ve Fransa) yer almaktadır. Açık mavi beşinci kümede ise (Çin ve Avustralya) yer almaktadır. Düğüm büyüklüğüne bakıldığında en fazla Amerika ve İngiltere’de birlikteliğin fazla olduğu görülmektedir.

Şekil 2. Ortak Yazarların Ülke Birlikteliği

Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların yazarları tarafından belirtilen anahtar kelimelerin “VOSviewer” programı kullanılarak oluşturulan ağ haritası görseli Şekil 3 ve Şekil 4’de verilmiştir. Şekil 3 ve Şekil 4 ilgili literatürdeki anahtar kelimelerin eğilimlerini görselleştirmektedir.

Şekil 3. En Fazla Tekrar Eden Anahtar Kelimeler

Şekil 3’de öne çıkan küme seks turizmi (72), turizm (26), çocuk seks turizmi (16), cinsiyet (14), fuhuş (14), Tayland (10), HIV (8) ve romantik turizm (7) kelimeleridir.

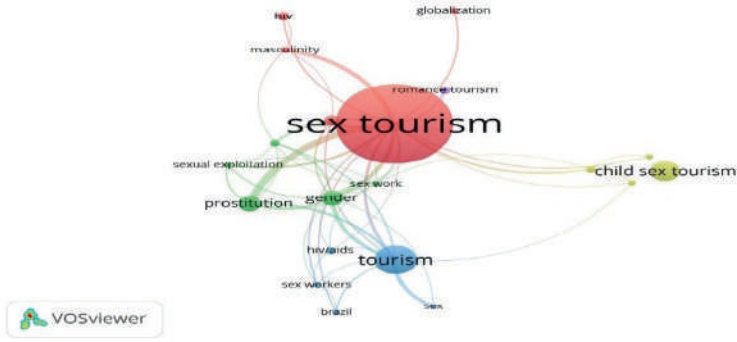
Web of Science veri tabanında yer alan seks turizmi konusunda yapılan çalışmalarda kullanılan anahtar kelimeleri incelendiğinde Şekil 3 ve Şekil 4’de en çok tekrar eden kelimeler verilmiştir. 294 yayın içerisinde 728 tane anahtar kelime kullanılmıştır. En az beş kez tekrar eden 20 adet kelime Tablo

7 ve Şekil 3’de verilmiştir. En çok tekrar eden 20 kelime; beş küme, 53 bağlantı ve 116 toplam bağlantı uzunluğu tespit edilmiştir.

VOSviewer programı ile oluşturulan bu ağ haritası, karmaşık bir konuyu daha anlaşılır hale getirerek, araştırma alanındaki temel kavramlar, ilişkiler ve trendler hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Haritanın merkezinde yer alan “seks turizmi” kelimesi, tüm diğer kavramların etrafında bir araya gelerek, bu çalışmanın ana temasını açıkça ortaya koymaktadır. “Seks” ve “turizm” kelimelerinin birbirine yakın olması, bu iki kavramın çalışmalarda sıklıkla birlikte kullanıldığını göstermektedir. Haritadaki düğümler (noktalar) ve bunları birbirine bağlayan çizgiler, seks turizmi ile ilgili farklı alt temaların varlığını göstermektedir. Örneğin, “çocuk prostitusiyonu”, “insan ticareti”, “cinsel sömürü” gibi kavramların bir araya gelmesi, seks turizminin karanlık yüzünü ve bu konunun etik boyutunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde, “turist bakışı”, “kültürel farklılıklar”, “kimlik” gibi kavramlar, seks turizminin kültürel ve sosyal etkilerini incelemeye yönelik çalışmalara işaret etmektedir. Haritada bazı ülkelerin belirtilmesi, bu ülkelerin seks turizmiyle sıklıkla ilişkilendirildiğini göstermektedir. Bu durum, seks turizminin coğrafi dağılımı ve farklı ülkelerdeki etkileri hakkında daha derinlemesine araştırmaların yapılması gerektiğini düşündürmektedir.

Şekil 1’de görüldüğü gibi; kırmızı renkteki birinci küme (globalization, hıv, masculinity, sex tourism ve thailand), yeşil renkteki ikinci küme (gender, prostitution, sex work, sexual exploitation ve sexuality), mavi renkteki üçüncü küme (brazil, hıv/aids, sex, sex workers ve tourism) ve sarı renkteki dördüncü küme (child sex tourism, human rights, human trafficking ve sex trafficking) ve mor renkteki beşinci kümeden (romance tourism) meydana gelmektedir. Kelimeler arasındaki bağlantı, mesafe açısından birbirlerine daha yakın olduklarında daha fazladır (van Eck ve Waltman, 2013). Her iki anahtar kelime için kullanım sıklığı ne kadar yüksekse, aralarındaki ilişkinin o kadar güçlü olduğu varsayılmıştır (Chen vd., 2016). Bu noktadan hareketle seks turizmi (sex tourism), child sex tourism (çocuk seks turizmi), fuhuş (prostitution) ve turizm (tourism) arasındaki ilişki bağının yüksek ve sıklıkla tekrar ettikleri görülmektedir.

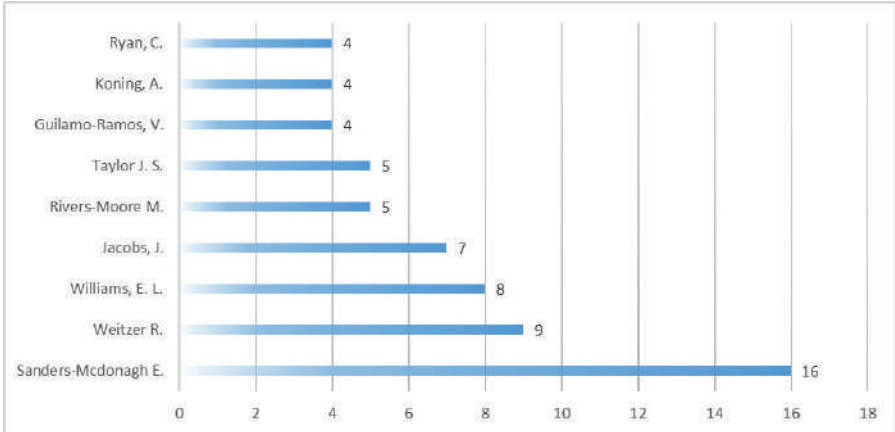
Şekil 4. Anahtar Kelimeleri Görsel Ağ Haritalanması

Web of Science veri tabanında yer alan seks turizmi konusunda en fazla yayın yapan dokuz yazarın dağılımları Grafik 6'da verilmiştir.

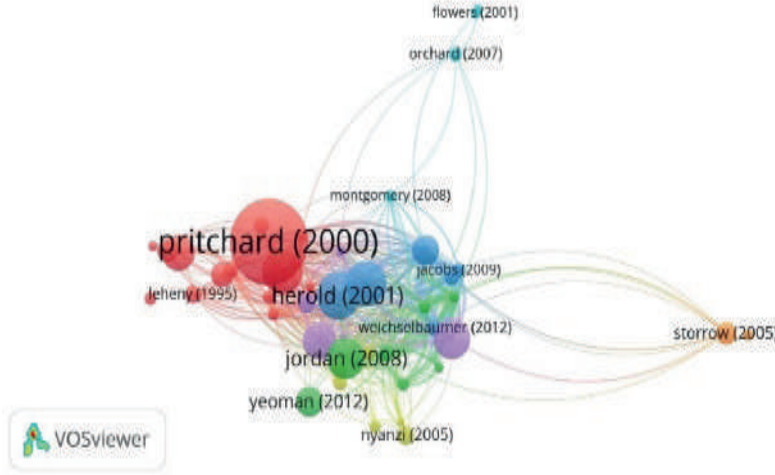
Çalışma kapsamında Web of Science veri tabanında yer alan seks turizmi konusunda en fazla yayın yapan yazarlar incelenmiştir. İncelemeler sonucunda elde edilen bulgulara göre ilk dokuz yazarın dağılımları sırasıyla Grafik 6'da verilmiştir. Bunlar incelendiğinde; Sanders-Mcdonagh E., 16 yayın (%5,4) ile ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra Weitzer R. dokuz yayın (%3,1) ile sırasıyla Williams, E. L. sekiz yayın (%2,7) ve Jacobs, J. yedi yayın (%2,4) ile gelmektedir. Beş ve altıncı sırayı beş yayın (%1,7) ile Rivers-Moore, M. ve Taylor J. S. paylaşmaktadır. Son üç sırayı ise dört yayın (%1,4) ile sırasıyla; Guilamo-Ramos, V., Koning, A. ve Ryan, C. almıştır.

Grafik 6. En Fazla Yayın Yapan Yazarlar

Web of Science veri tabanında yer alan seks turizmi konusundaki dokümanlara göre bibliyografik eşleştirme analizi ağı görseli Şekil 5'de verilmiştir.

Şekil 5. Makalelere Göre Bibliyografik Eşleştirme Analizi

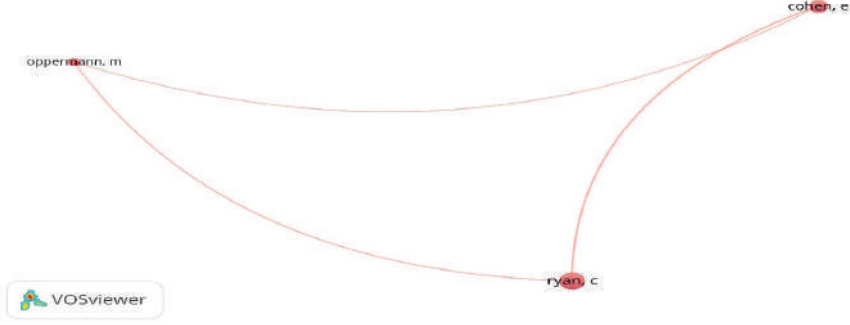

Bibliyografik eşleştirme analizi, atıf analizinde yaygın olarak kullanılan bir tekniktir. Bu yöntem, yayınların referans bölümündeki referansları bir veya daha fazla yaygın yayına karşılaştırmayı içerir (De Bellis, 2009). Başka bir deyişle, Rehn ve Kronman (2008) tarafından açıklandığı gibi, farklı yayınları tek bir yayında alıntılama gerektirir. Bibliyografik eşleştirme ayrıca aynı kaynağı alıntılama iki farklı yayının ortaya çıkması olarak da tanımlanır (Al ve Tonta, 2004). Ek olarak, ağ görselleştirmelerinde dairesel renklerin kullanılması, öğelerin aynı kümenin parçası olduğunu gösterir (Sinkovics, 2016).

Şekil 5’de 294 makale en az atıf dokümanı 25 olan 49 makalelerin bibliyografik eşleştirme sonucunda 45 doküman yedi kümeyle bölünmüştür. Makalelere göre bibliyografik eşleştirme analizinde 368 bağlantı ve 762 toplam bağlantı uzunluğu vardır.

Çalışma kapsamında seks turizmi alanında kaleme alınan ve Web of Science veri tabanında listelenen çalışmalara ilişkin alıntı yapılan yazarların ortak atıf ağ görseli Şekil 6’da verilmiştir.

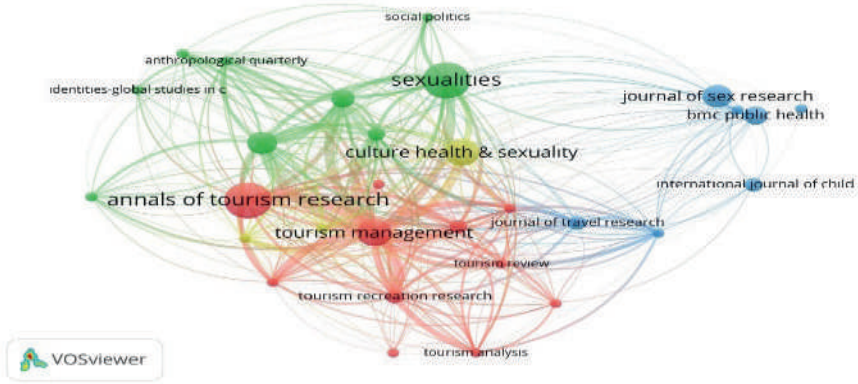
Şekil 6. Yazarların Ortak Atıf Analizi

Ağ görseline göre, ortak atıf ağı bir kümeden ve üç bağlantıdan oluşmaktadır. Kümede bulunan üç yazar sırasıyla Oppermann, Cohen ve Ryan şeklindedir. Bu üç yazarın seks turizmi konusundaki yayınlarının ön plana çıktığı, bu konu ile ilgili diğer çalışmalara kaynak teşkil ettiği ve dolayısı ile yol gösterici nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışma kapsamında seks turizmi alanında kaleme alınan ve Web of Science veri tabanında listelenen çalışmaların daha çok hangi dergilerde yayınlandığını, diğer bir ifadeyle en fazla katkının hangi dergiler tarafından verildiğini belirlemeye yönelik dergilerin ortak atıf ağ görseli Şekil 7'de verilmiştir.

Şekil 7. Dergilerin Bibliyografik Eşleşme Ağ Analizi

Çalışma kapsamında seks turizmi alanında kaleme alınan ve Web of Science veri tabanında listelenen çalışmaların toplam 73 farklı kaynaktan (yayıncı kuruluş) yayınlandığı belirlenmiştir. Ancak daha anlamlı sonuçlar elde edebilmek için kısıtlamaya gidilmiş ve bir kaynağın yayınladığı doküman sayısının alt sınırı iki, atıf sayısı ise en az iki olarak belirlenmiştir.

Toplamda 30 kaynak, dört küme, 348 bağlantı ve 3096 toplam bağlantı uzunluğu tespit edilmiştir. Şekil 7'de görüldüğü üzere bibliyografik eşleşme ağı gücü en yüksek kaynakların başında *Annals of Tourism Research* dergisi gelmektedir. Tablo 3 incelendiğinde en fazla atıf alan 10 yazarın/yazarların yayınlandığı üç yayın *Annals of Tourism Research* dergisinde yayınlanmıştır. *Annals of Tourism Research* dergisi en fazla yayın yapılan dergidir ve aynı zamanda da atıf konusunda diğer dergiler ile güçlü işbirliği içerisinde. *Tourism Management*, *Journal of Sex Reseach*, *Feminist Review*, *Culture Health ve Sexuality* ve *Leisure Studies* dergisinin takip ettiği görülmektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın asıl amacı, 1983-2024 (Ağustos 8) dönemini kapsayan seks turizmi konusunda yapılan çalışmaları belirlemektir. Ayrıca çalışmanın alanyazına katkı sağlaması ve seks turizmi konusunda ileriye dönük araştırmalara ışık tutması umulmaktadır. Bunun için farklı disiplinlere ait dokümanlara erişilmesi konusunda araştırmacılara olanak tanıyan bir platform olması ve veri tabanları arasında ilk sıralarda yer alması nedeniyle *Web of Science* veri tabanı seçilmiştir. Bu araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda seks turizmi konusundaki ön plana çıkan çalışma Arellano ve arkadaşları (2024) tarafından gerçekleştirilen yayındır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar büyük bir oranda Arellano ve arkadaşlarının (2024) yaptıkları çalışma ile örtüşmektedir. Ancak yazar, bu çalışmanın, ulusal literatürde seks turizmi ile ilgili çalışmaları ağ analizi kullanılarak kapsamlı bir şekilde inceleyen ve görsel olarak sunan ilk girişimlerden biri olması nedeniyle literatüre katkı sağlayacağına inanmaktadır.

Seks turizmi araştırmalarında en etkili *Annals of Tourism Research*, *Tourism Management*, *Journal of Sex Reseach*, *Feminist Review*, *Culture Health ve Sexuality* ve *Leisure Studies* dergileridir. Bu dergilerin etki faktörleri oldukça yüksektir. Bu da çalışma konusunun önemini ve dergi editörlerinin makaleleri yayınlamada istekli oldukları anlamına gelir.

Çalışma konusuyla ilgili en fazla yayın yapan üç yazar Renold Weitzer, Erin Sanders-McDonagh, ve Erica Lorraine Williams gelmektedir. Buna karşın en fazla atıf alan, Pritchard ve Morgan (2000), Dombert vd., (2016), Herold vd., (2001), Taylor (2001), Oppermann (1999) tarafından yazılan yayınlardır. Seks turizmi konusundaki temel yayınların bu yazarlar tarafından kaleme alınan çalışmaların ilk beşini olduğu söylenebilir.

Seks turizmi araştırmalarında en çok atıf alan beş yayının hepsi seks turizmini; cinsiyet, cinsel deneyimler, parayla seks ve romantik turizm perspektifinden tanımlıyor. Seks turizminin çoğunlukla yeni cinsel

deneyimler arayan ve karşılığında para karşılığında yerel halkla zevk arayan erkekler tarafından gerçekleştirildiği öne sürülüyor. Ayrıca seks turizminin fuhuş ve cinsel taciz arasında ince bir çizginin olduğunu vurgulanıyor (Arellano vd., 2024).

Seks turizmi araştırmalarına farklı ülkelerden birçok farklı üniversitenin katkı sağlaması konunun önemini göstermektedir. Ülkelere göre yayın sayılarına baktığımızda 62 farklı ülkenin bu konudaki çalışmalara katkı sağladığını, bu ülkeler arasında Amerika, İngiltere, Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda'nın ilk beşte yer aldığını görüyoruz. Türkiye sağladığı yayınlar açısından 15'inci sıradadır.

Seks turizmi araştırmalarında en çok seks turizmi, turizm, çocuk seks turizmi, cinsiyet, fuhuş, Tayland, Hiv ve romantik turizm kelimeleri kullanılmıştır. Az gelişmiş ülkelerdeki kadınların ve gençlerin ekonomik sıkıntılar nedeniyle seks turizmine yönelebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Arellano ve arkadaşlarının (2024) çalışmasındaki bulgular doğrultusunda, HIV/AIDS gibi cinsel yolla bulaşan hastalıkların potansiyel yayılımını önlemek adına önlemler almak önemlidir.

Seks turizmi araştırmalarında fuhuş ve çocuk cinsel istismarının kolayca karıştırılabileceğini sonucuna ulaşmıştır. Birisi küçüklere cinsel istismarda bulunduğu, hiçbir mevzuat tarafından hoş görülmemesi gereken bir durum olan pedofili geliştirebilir (Arellano vd., 2024). Devletlerin çocuk cinsel istismarına yol açan seyahatleri yasaklaması ve mevzuatlarında düzenlemeler yapması önemlidir. Düzenlemeler, turistlerin kendi istekleri dışında reşit olmayanları veya diğer kişileri içeren bir hizmet aramasını engellemelidir.

Teorik katkı olarak, en çok yayına sahip yazarlar ve yayınları, en çok atıf alan yayınlar, en çok katkı sağlayan kurum/kuruluşlar, en çok yayınla destek sağlayan ülkeler ve ülkeler arasındaki işbirliği, anahtar kelimelerin yoğunluğu olabilir. Bu konuda çalışacak araştırmacılar için yol gösterici olabilir.

Kaynakça

- Aghaei Chadegani, A., Salehi, H., Md Yunus, M., Farhadi, H., Fooladi, M., Farhadi, M. ve Alebrahim, N. (2013). A comparison between two main academic literature collections: web of science and scopus databases, *Asian Social Science*, 9(5): 18-26.
- Al, U., ve Coştur, R. (2007). Türk psikoloji dergisi'nin bibliyometrik profili, *Türk Kütüphaneciliği*, 21(2): 142-163.
- Al, U., ve Tonta, Y. (2004). Atıf analizi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik bölümü tezlerinde atıf yapılan kaynaklar, *Bilgi Dünyası*, 5(1): 19-47.
- Al, U., Soydal, İ. ve Yalçın, H. (2010). Bibliyometrik özellikleri açısından Bilig'in değerlendirilmesi, *Bilig*, 55, 1-20.
- Alkan, G. (2014). Türkiye'de muhasebe alanında yapılan lisansüstü tez çalışmaları üzerine bir araştırma (1984- 2012), *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 14, 41-52.
- Andres, A. (2009). *Measuring academic research: how to undertake a bibliometric study*, Elsevier: Amsterdam, The Netherlands.
- Arellano, M., del P., C., Aguila, C., I., G., Núñez, J., M., O., Castro, M., del P., Q., Mondragón, E., M., B. ve Castro, G., A. Q. (2024). Scientific research production on sex tourism: a bibliometric analysis (1988-2023), *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 13(3): 424-432.
- Ateş, A. (2019a). Seks turizmi, N. Kozak (Ed), *Online Türkiye turizm ansiklopedisi*, <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/seks-turizmi> (Erişim Tarihi: 12.08.2024).
- Ateş, A. (2019b). *Turizmin karanlık yüzü seks turizmi*, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Bar-Johnson, M., D. ve Weiss, P. (2015). A comparison of male sex workers in prague: internet escorts versus men who work in specialized bars and clubs, *The Journal of Sex Research*, 52(3): 338-346.
- Baytok, A., Boyraz, M. ve Pelit, E. (2019). Turizm işletmeciliği alanında yapılan yüksek lisans tezlerinin değerlendirilmesi: afyon kocatepe üniversitesi örneği, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1): 287-305.
- Brooks, A., ve Heaslip, V. (2019). Sex trafficking and sex tourism in a globalised world. *Tourism, Review*, 74(5): 1104-1115.
- Cabezas A., L. (2004), Between love and money: sex, tourism, and citizenship in Cuba and the Dominican Republic signs, *Journal of Women in Culture and Society*, 29(4): 987-1015.
- Cansel, A., Ekiz, E., H., ve Bavik, A. (2009). Sex tourism in Northern Cyprus: investigating the current situation, *Tourism Analysis*, 14(5): 677-689.
- Çetinkaya Bozkurt, Ö., ve Çetin, A. (2016). Girişimcilik ve kalkınma dergisi'nin bibliyometrik analizi, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 11(2): 229-263.

- Çuhadar, M., Ongun, U., ve Topsakal, Y. (2022). Kültürel miras ve dijitalleşme konusunda yayınlanmış çalışmaların bibliyometrik analizi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(4): 3418-3443.
- Çuhadar, Y. (2024a). Yoksul yanlısı turizm bağlamında yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi: web of science örneği, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 12(1): 204-226.
- Çuhadar, Y. (2024b). Gıda neofobisi ile ilgili akademik yayınların vosviewer ile bibliyometrik analizi, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 21(1): 116-132.
- Davis, J., D., Glotfelty, E., ve Miles, G. (2017). No other choice: a baseline study on the vulnerabilities of males in the sex trade in Chiang Mai, Thailand, *Dignity: A Journal on Sexual Exploitation and Violence*, 2(4): Article 10.
- De Bellis, N. (2009). *Bibliometrics and citation analysis from the science citation index to cybermetrics*, UK: The Scarecrow Press.
- Dombert, B., Schmidt, A., F., Banse, R., Briken, P., Hoyer, J., Neutze, J., ve Osterheider, M. (2016). How common is men's self-reported sexual interest in prepubescent children?, *Journal of Sex Research*, 53(2): 214-223.
- Duyar, M., ve Bayram, M. (2019). Overtourism and tourismphobia: evolution of host and tourism relationship, *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 40, 347-362.
- Ellegaard, O., ve Wallin, J., A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: how great is the impact?, *Scientometrics*, 105(3): 1809-1831.
- Fang, Y., Yin, J., ve Wu, B. (2018). Climate change and tourism: a scientometric analysis using citespace, *Journal of Sustainable Tourism*, 26(1): 108-126.
- Goodman, D., ve Deis, L. (2005). Web of Science (2004 version) and scopus, the charleston, *Advisor*, 6(3): 5-21.
- Güney, İ., ve Somuncu, M. (2020). Turizm coğrafyasında yeni eğilimler: bibliyometrik göstergeler üzerinden bir ağ analizi, *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(2): 297-319.
- Herold, E., Garcia, R., ve Demoya, T. (2001). Female tourists and beach boys: romance or sex tourism?, *Annals of Tourism Research*, 28, 978-997.
- Hillis, A., Leavey, C., Kewley, S., ve Van Hout, M., C. (2022). Sex tourism in an era of globalisation, harm reduction and disease migration: a new conceptual model, *Tourism Review*, 77(2): 592-606.
- Jordan, F., ve Aitchison. C. (2008). Tourism and the sexualisation of the gaze: solo female tourist' experinces of gendered power, surveillance and embodiment, *Leisure Studies*, 27(3): 329-349.
- Karagöz, D., ve Kozak, N. (2014). Anatolia turizm araştırmaları dergisi'nin bibliyometrik analizi: araştırma konuları ve kurumlar arası iş birliğinin sosyal ağ analizi ile incelenmesi, *Türk Kütüphaneciliği*, 28(1): 47-61.

- Khalil, G., M., ve Crawford, C., A., G. (2015). A bibliometric analysis of us-based research on the behavioral risk factor surveillance system, *American Journal of Preventive Medicine*, 48(1): 50-57.
- Köseoğlu, M., A., Okumuş, F., Putra, E., D., Yıldız, M., ve Doğan, I., C. (2019). Conceptual structure of lodging context studies: 1990-2016, *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 43(4): 573-594.
- Mao, J., Tang, W., Liu, C., Wong, N., S., Tang, S., Wei, C., ve Tucker, J., D. (2018). Sex tourism among chinese men who have sex with men: a cross-sectional observational study, *BMC Public Health*, 18(1): 306.
- Merigo, J., M., ve Yang, J., B. (2017). Accounting research: a bibliometric analysis, *Australian Accounting Review*, 27(1): 71-100.
- Moral Munoz, J., A., Herrera Viedma, E., Santisteban Espejo, A., ve Cobo, M., J. (2020). Software tools for conducting bibliometric analysis in science: an up to date review, *El Profesional De La Informacion*, 29(1): 1-20.
- Ongun, U. (2023). Kırsal turizm ve kırsal kalkınma yayınlarının vosviewer ile bibliyometrik analizi, *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 6(2): 79-97.
- Oppermann, M. (1999). Sex tourism, *Annals of Tourism Research*, 26(2): 251-266,
- Osareh, F. (1996). Bibliometrics, citation analysis and co-citation analysis: a review of literature I, *Libri*, 46(3): 149-158.
- Page, M., J., Mckenzie, J., E., Bossuyt, P., M., vd., (23 Yazar). (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews, *Journal of Clinical Epidemiology*, 1-12.
- Patterson, T. L., Semple, S. J., Fraga, M., Bucardo, J., Torre, A., D., L., Salazar, J., Orozovich, P., Staines, H., Amaro, H., Magis-Rodríguez, C., Ve Strathdee, S. A. (2006). Comparison of sexual and drug use behaviors between female sex workers in Tijuana and Ciudad Juarez, Mexico, *Substance Use & Misuse*, 41(10-12): 1535-1549.
- Perianes-Rodriguez, A., Waltman, L., ve Van Eck, N., J. (2016). Constructing bibliometric networks: a comparison between full and fractional counting, *Journal of Informetrics*, 10(4): 1178-1195.
- Pritchard A., ve Morgan N., J. (2000). Privileging the male gaze: gendered tourism landscapes, *Annals of Tourism Research*, 27(4): 884-905.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics?, *Journal of Documentation*, 25: 348-349.
- Rehn, C., ve Kronman, U. (2008). Bibliometric handbook for Karolinska institutet, *Karolinska Institutet University Library*, 15: 1-37.
- Robertson, A., M., Syvertsen, J., L., Amaro, H., Martinez, G., Rangel, M., G., Patterson, T., L., ve Strathdee, S., A. (2014). Can't buy my love: a typo-

- logy of female sex workers' commercial relationships in the Mexico-U.S. border region, *Journal of Sex Research*, 51(6): 711-720.
- Ryan, C., ve Kinder, R. (1996). Sex, tourism and sex tourism: fulfilling similar needs?, *Tourism Management*, 17(7): 507-518.
- Singhania, O., Kumar Swain, S., ve George, B. (2022). Interdependence and complementarity between rural development and rural tourism: a bibliometric analysis, *Rural Society*, 31(1): 15-32.
- Sinkovics, N. (2016). Enhancing the foundations for theorising through bibliometric mapping, *International Marketing Review*, 33(3): 327-350.
- Şakar, G., D., ve Cerit, A., G. (2013). Uluslararası alan indekslerinde Türkiye pazarlama yazını: bibliyometrik analizler ve nitel bir araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(4): 37-62.
- Şeker, H. K. ve Şeker, S. (2018). Çocuklara yönelik cinsel amaçlı turizm, *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2: 35-49.
- Taylor, J., S. (2001). Dollars are a girl's best friend? female tourists' sexual behavior in the Caribbean, *Sociology*, 35(3): 749-764.
- Taylor, J., S. (2006). Female sex tourism: a contradiction in terms?, *Feminist Review*, 83: 42-59.
- Ulu, S., ve Akdağ, M. (2015), Dergilerde yayınlanan hakem denetimli makalelerin bibliyometrik profili: Selçuk iletişim örneği, *Selçuk İletişim*, 9(1): 5-21.
- Umut Zan, B. (2012). Türkiye'de bilim dallarında karşılaştırmalı bibliyometrik analiz çalışması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Uyar, A., Kılıç, M., ve Köseoğlu, M., A. (2020). Exploring the conceptual structure of the auditing discipline through co-word analysis: an international perspective, *International Journal of Auditing*, 24(1): 53-72.
- Ülker, P., Ülker, M., ve Karamustafa, K. (2023). Bibliometric analysis of bibliometric studies in the field of tourism and hospitality, *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 6(2): 797-818.
- Valcuende Del Rio, J., M., ve Feria, R., C. (2014). Bricheros: sexo, raza y etnicidad en contextos turísticos, *Revista de Estudios Sociales*, 49: 72-86.
- van Eck, N., J., ve Waltman, L. (2014). *Visualizing bibliometric networks*, Y. Ding, R. Rousseau ve D. Wolfram (Ed.), Measuring scholarly impact, (285-320), Cham: Springer.
- Wonders, N., ve Michalowski, R. (2001). Bodies, borders, and sex tourism in a globalized world: a tale of two cities-Amsterdam and Havana, *Socials Problems*, 48: 545-571.
- Yalçın, H. (2010). Milli folklor dergisinin bibliyometrik profili, *Milli Folklor Dergisi*, 22(85): 205-211.

- Yang, C., ve Xiu, Q. (2023). A bibliometric review of education for sustainable development, 1992-2022, *Sustainability*, 15: 10823.
- Yılmaz, G., ve Şahin Yılmaz, A. (2023). Şarap turizmi araştırmalarına bütüncül bir bakış: ağ analizi ile haritalandırma, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 11(2): 1621-1640.
- Yücel, H., ve Ögel, K. (2008). Çocuklara yönelik cinsel sömürü ve biçimleri, *Türkiye Klinikleri Pediatrik Bilimler Dergisi*, 4(6): 6-11.
- Zupic, I., ve Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization, *Organizational Research Methods*, 18(3): 429-472.
- <https://www.webofscience.com/wos/woscc/basic-search> (Erişim Tarihi: 08 Ağustos 2024).

Türkiye’de Tarım Arazilerinin Parçalılığının Yapısal ve Mevzuat Durumu¹

Mehmet Bozoğlu²

Hasan Gündoğdu³

Özet

Türkiye’deki tarım işletmelerinin arazilerinin çok parçalı yapısı, en önemli yapısal sorunu oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, genel olarak tarım arazilerinin parçalanmasının nedenleri ve etkileri, Türkiye’deki tarım arazilerinin parçalanmasında yaşanan gelişmeler, tarım arazilerinin parçalanmasını önlemeye yönelik mevzuat ve alınması gereken önlemlerin ortaya konulmasıdır. Yapılan yasal düzenlemelere rağmen tarım arazilerinin parçalanma süreci uygulamada devam etmektedir. Tarım arazilerinin parçalanmasını önlemeye ve devrine ilişkin mevzuatın etkin bir şekilde uygulanması ile birlikte bu uygulamaları destekleyecek gerekli mali kaynakların da bütçeye konularak amaçları doğrultusunda kullanılması gerekli görülmektedir.

1.Giriş

Türkiye’deki nüfus, kişi başına gelir, kentleşme, ihracat vb etkenlerdeki gelişmeler, tarım ve gıda ürünlerine yönelik talebin farklılaşmasını ve artmasını sağlamaktadır. Talebin çeşitlenmesi ve artması ise özellikle tarım ürünlerinin üretilmesinde en önemli üretim faktörü olan tarım arazilerinin verimli ve sürdürülebilir şekilde yararlanılmasını gerekli kılmaktadır. Bu

- 1 Bu kitap bölümü, Prof.Dr. Mehmet Bozoğlu’nun akademik danışmanlığı kapsamında Zir. Müh. Hasan Gündoğdu’nun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalında 2024 yılında tamamlanan “Arazi Parçalılığının Fındık Üretim Maliyeti ve Karlılığına Etkisi: Beşikdüzü İlçesi Örneği” isimli Yüksek Lisans Tezinin bir bölümünden yararlanılarak hazırlanmıştır
- 2 Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, E-posta: mehmetbo@omu.edu.tr; bozoglumehmet@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8333-1865, Sorumlu yazar.
- 3 Zir. Müh., T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Gümüşhane İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, E-posta: hasangnd711@gmail.com, ORCID ID:0009-0002-0345-8634

gereklilik, Türkiye’nin tarım ve gıda politikalarının orta ve uzun vadeli hedeflerine; gıda güvencesi ve güvenliğinin sağlanması, doğal ve biyolojik kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması, tarım sektörünün rekabet gücünün artırılması ve kırsal kalkınmanın sağlanması şeklinde yansıtılmıştır (Frankfurt School, 2022).

Tarım sektörü için arazi, üzerinde üretimin gerçekleştirildiği en temel üretim faktörü durumundadır. Türkiye’de mevcut 79 milyon ha’lık arazi varlığının ancak yarısından azı (%48) tarımsal üretim amacıyla kullanılabilir. Mevcut bu arazinin de sadece 24 milyon ha’ında işlemler yapılabilmekte, sulama yapılabilen tarım arazileri ise ancak 6 milyon ha civarındadır. Toplam tarım arazisi ve işlenen tarım arazisi miktarında son yıllarda önemli oranda azalışlar yaşanmaktadır. Yeterli yağışın düşmemesi nedeniyle her yıl yaklaşık 3 milyon ha tarım arazisi nadasa bırakılmakta, yine 2 milyon ha tarım arazisi de farklı nedenlerden dolayı âtıl haldedir. Türkiye’de 2001 Tarım Sayımına göre yaklaşık 3 milyon tarım işletmesi bulunmakta, tarım işletmeleri ortalama 11 parselden oluşan 60 da’lık tarım arazisine sahiptirler. Buradan tarım sektöründeki işletmelerin küçük ve çok parselli bir yapı arz ettiği ifade edilebilir. Tarım işletmelerindeki dağınık ve çok parçalı arazi yapısı, Türkiye’de yaygın bir sorunu oluşturmaktadır. Tarım arazilerinin parçalılığı; tarım işletmesine ait arazilerin parçalar halinde dağılmış olma durumu olarak tanımlanmaktadır (King ve Burton, 1982). Tarım arazilerinin mevcut yapısı, tarihsel yapı ve yaşanan gelişmeler, arazi ile ilgili mevcut mevzuat ve uygulanma etkinliği, işletmelerin araziyi kullanma kararları, piyasa koşulları ve benzer faktörlerden etkilenmektedir. Tarım işletmelerinin sahip oldukları tarım arazisi miktarı, parsel sayısı, parsel büyüklüğü ve şekli, tarımsal üretim çeşitliliğini, miktarını, maliyetlerini ve gelirlerini önemli düzeyde etkileyebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, genel olarak tarım arazilerinin parçalanmasının nedenleri ve etkileri, Türkiye’deki tarım arazilerinin parçalanmasında yaşanan gelişmeler, tarım arazilerinin parçalanmasını önlemeye yönelik mevzuat ve alınması gereken önlemlerin ortaya konulmasıdır.

2. Tarım Arazilerinin Parçalanmasının Nedenleri ve Etkileri

Türkiye’deki tarım işletmelerinin sayısının diğer ülkelere göre çok fazla (1,5 ila 10 kat) iken, işletme başına ortalama arazi varlığı ise çok daha (1,3 ila 9,1 kat) azdır. Türkiye’de yaklaşık 3 milyon tarım işletmesi varken, ABD’de 2 milyon, İtalya’da 1,7 milyon, İspanya’da 1 milyon, Almanya’da 371 bin, İngiltere’de ise 300 bin tarım işletmesi bulunmaktadır. Gelişmiş AB ülkelerinde tarım işletmeleri ve arazileri çil mirasçıya, kardeşlerden

birine veya en büyük kardeşe devir veya satış yoluyla devredilerek, ABD’de bedeli karşılığında satış yoluyla parçalanmalarının önlenmesi sağlanırken, Türkiye’de geçmişteki Medeni Kanun’un miras konusundaki eşit paylaşım uygulamaları ile tarım arazilerinin parçalanması süregelmiştir (Çizelge 1). İşletmelerin tarım arazilerinin parçalanmasına; miras ve intikalle ilgili mevzuat, hisseli veya bölünerek yapılan satışlar, kamu yatırımları (karayolu, demiryolu, baraj, gölet ve sulama kanalları, dinlenme alanları, konut yapımı vb), topoğrafya, kiracılık ve ortaklığın yaygınlığı, nüfus ve demografik yapıdaki gelişmeler, arazi piyasasının etkin işlemeşi, tarihsel ve kültürel olgular gibi faktörlerin etkileri bulunmaktadır (Demirtaş ve Sarı, 2003; Ekici ve Sayılı, 2010; Akkaya Aslan ve Küçük, 2020).

Çizelge 1. Başlıca ülkelerde tarım işletmelerinin mirası ile ilgili uygulamalar

Ülkeler	İşletme sayısı	Ortalama Arazi (Dekar)	Miras ile İlgili Uygulama
İngiltere	300.000	538	En büyük kardeşe devir
Fransa	527.000	521	Kardeşlerden birine piyasa fiyatıyla devir
Almanya	371.000	457	Kardeşlerden birine devir, tazminat
İspanya	1.044.000	238	Ehil mirasçıya devir
İtalya	1.679.000	76	Ehil mirasçıya devir
ABD	2.076.000	1.818	Bedeli karşılığında satış
Türkiye	3.022.000	59	Eşit paylaşım

Kaynak: Türker, 2017.

Tarım işletmelerinde arazi parçalılığının artmasının; sulama, drenaj, arazi tesviyesi ve ıslahı gibi kamu altyapı yatırımları ve hizmetlerinin tarım işletmelerinin arazisinin her parseline götürülmesinin zorlaşması ve pahalıya mal olması, gerekli yatırımların yeterince yapılamaması ve yapılan yatırımların etkinliğinin azalması, parsellerin çoğunun yola ve sulama kanalına cephesinin olmaması, parseller arasında geçiş ve su kullanım haklarının engellemesi, parsellerin köşelerinin işlenememesi nedeniyle tarım alanlarında kayıpların artırması, arazi parsellerine erişim ve korunmalarının zorlaşması, çiftçiler arasındaki arazi anlaşmazlıklarının artması, farklı parsellerin mülkiyet haklarının korunamayarak elden çıkarılmaları, parsellerin mülkiyetinin devri ile ilgili işlem maliyetlerinin artırması, toprak, işgücü ve sermaye (makine vb modern tekniklerin) kullanılmasının zorlaşması, israfı ve verimliliklerinin azalması, üretim maliyetlerinin artması ve rekabet gücünün azalması, krediye erişimin zorlaşması, işletmelerin geliri ve rantabilitesinin azalması, kiracılık ve ortaklığın yaygınlaşması, kırsaldan göçün artırması, ekonomik olarak üretim yapılabilecek arazilerin azalması ve üretim potansiyelinin

düşmesi şeklinde olumsuz etkileri söz konusudur (Popov 2017; Türker, 2020). Türker (2020), tarım arazilerinin aşırı parçalanmasının Türkiye’nin tarımsal üretim değerinde yıllık 17 milyar TL’lik bir kayba neden olduğunu belirtmiştir. Buna karşın, arazilerin parçalanmasının çiftçilerin farklı tarımsal ürünleri yetiştirmeleri ve gıda arzının zamana yayılması sayesinde risk yönetiminin kolaylaşması ve hanelerin emeklerini mevsimlere yayması gibi olumlu etkileri de söz konusudur.

Literatürde tarım arazilerinin parçalanmasının etkilerini açıklayan modeller aşağıda kısaca tanımlanmıştır. Tarım işletmesi düzeyindeki arazi parçalanması ve etkilerinin ortaya konulmasında parsel büyüklüğü ile parselin işletmeye uzaklığı ve arsanın şeklinin de etkisinin dikkate alınması gerekmektedir. Arazi parçalanmasının düzeyi Simpson Endeksi, Janusewski endeki vb yöntemlerle ortaya konulmaktadır. İlgili literatürde arazi parçalanması (Simpson endeksi, Janusewski endeki, parsel sayısı vb) verim üzerindeki etkilerinin yaygın olarak araştırma konusu yapılmışken (Niroula ve ark. 2005; Lerman 2005; Austin ve ark., 2012; Bollari 2013; Alemu ve ark. 2017; Loogaa ve ark. 2018; Lua ve ark. 2018; Obayelu ve ark. 2019; Kousar ve ark., 2020; Ali ve ark., 2023; Zhou ve ark. 2024), buna karşın arazi parçalanmasının işletmelerin gelirine (Hristov 2009) ve performansına etkisi (Latruffe ve Piet 2014) konularındaki araştırmalar ise daha nadirdir. Arazi parçalılığı dışındaki kontrol değişkenleri olarak da tarım işletmesi ile ilgili sosyo-demografik özellikler (hane halkı büyüklüğü/nüfus miktarı, yöneticinin yaşı, eğitim düzeyi, tarım deneyimi vb), yapısal özellikler (tarım arazisi varlığı, parsel büyüklüğü, parselin işletmeye uzaklığı, işgücü kullanım yoğunluğu, arazi kalitesi, kiralanan arazi, bir üründe uzmanlaşma vb) ve ekonomik özellikler (yetiştirilen ürün çeşitleri, üretim sistemi, yayım hizmetlerine erişim, krediye erişim, üretim maliyet, brüt ve net gelir, tarım dışı gelir vb) ele alınmıştır.

3. Tarım Arazilerinin Parçalılığındaki Gelişmeler

Türkiye’de 2001 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre yaklaşık 3 milyon tarım işletmesi, 12,3 milyon parselden oluşan 18,4 milyon hektarlık tarım arazisini işlemişlerdir. Arazi parçalılığı en fazla 20 ila 99 da’lık işletmeler görülmüştür. İşletme başına ortalama 61 da’lık tarım arazisi ve 4,08 adet parsel bulunmakta, parsellerin ortalama büyüklüğü ise 14,96 da’dır (Çizelge 2).

Çizelge 2. Türkiye’de 2001 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre tarım işletmelerinin arazi parçalılık durumları

İşletme Büyüklüğü (da)	İşletme Sayısı (adet)	Parsel Sayısı (adet)	Ortalama Parsel Sayısı (adet)	Arazi Varlığı (da)	Ortalama Parsel Büyüklüğü (da)
-5	178.006	292.514	1,64	481.987	1,65
5-9	290.461	664.173	2,29	1.952.471	2,94
10-19	539.816	1.650.312	3,06	7.378.022	4,47
20-49	950.840	3.831.683	4,03	29.531.619	7,71
50-99	560.049	2.836.069	5,06	38.127.032	13,44
100- 199	327.363	1.881.198	5,75	43.884.395	23,33
200- 499	153.685	997.015	6,49	42.075.497	42,20
500- 999	17.429	135.983	7,80	11.218.554	82,50
1000- +	4.478	34.458	7,36	9.698.646	281,46
Toplam	3.022.127	12.323.405	4,08	184.348.223	14,96

Kaynak: TÜİK, 2009.

Türkiye’deki son yapılan üç tarım sayımının sonuçları karşılaştırıldığında; tarım arazileri 1 ila 3 parselden oluşan işletmelerin oranları artarken, 4 ve daha fazla tarım arazisi parseli bulunan tarım işletmelerinin oranlarının azaldığı anlaşılmaktadır (Çizelge 3).

Çizelge 3. Tarım sayımlarına göre tarım arazilerinin parçalılık dağılımındaki gelişmeler

Parça sayısı (adet)	1980	1990	2001
1-3	35,7	43,3	56,5
4-5	22,4	22,8	20,4
6-9	22,2	19,1	16,0
10-+	19,7	14,8	7,1
Toplam	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Ekinci ve Sayılı (2010)’dan DİE, 1980; DİE 1994; TÜİK 2009

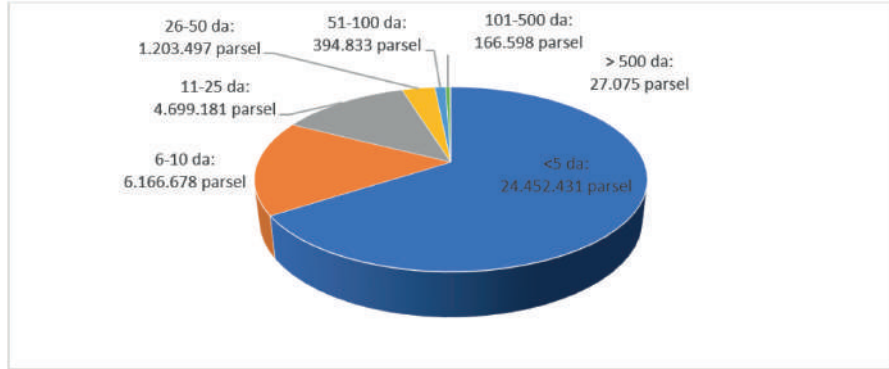
Türkiye’de tarım arazilerine ait parçalılık giderek artarken, parselleri küçülmektedir. Şöyle ki; Türkiye’deki 2001 Tarım sayımı sonuçları ile TÜİK’in 2016 Tarımsal İşletme Yapı Araştırması sonuçlarına karşılaştırıldığında işletme başına düşen tarım parseli sayısının 4,08’den 5,9’a çıktığı, buna karşın ortalama parsel büyüklüğünün 14,96 da’dan 12,9’a düştüğü anlaşılmaktadır (Çizelge 2 ve Çizelge 4).

Çizelge 4. İşletme büyüklüklerine göre işletme başına tarım arazisi parça sayısı ve büyüklüğü

İşletme büyüklüğü (da)	İşletme başına tarım arazisi parça sayısı (adet)	Tarım arazisi ortalama parsel büyüklüğü (da)
<5	1,5	1,6
5 – 9	2,4	2,7
10 – 19	3,4	3,8
20 – 49	4,7	6,4
50 – 99	6,9	9,4
100 – 199	10,1	12,9
200 – 499	13,7	20,6
500 – 999	21,1	30,3
1000≥	36,9	60,3
Toplam	5,9	12,9

Kaynak: TÜİK, 2016.

Tarım ve Orman Bakanlığının Tarım Bilgi Sistemi’nin Coğrafi Bilgi Sistemi Modülündeki sayısallaştırılmış tarım parselleri sayılarının dağılımı Şekil 1’de verilmiştir. Buradan Türkiye’de 5 da ve daha az büyüklükteki 25,5 milyon, 6 ila 10 da büyüklükte 6,2 milyon, 11 ila 25 da büyüklükte 4,7 milyon, 26 ila 50 da büyüklükte 1,2 milyon, 51 ila 100 da büyüklükte 395 bin, 101 ila 500 da büyüklükte 167 bin, 500 da’dan büyük ise 27 bin parselin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 1. Tarım Bilgi Sistemindeki tarım arazilerinin parçalılık dağılımları

Türker (2020)’in bildirdiğine göre ise tarım işletmelerinin arazileri 32,5 milyon parselden oluşmakta ve işletme başına ortalama 11 parsel düşmekte, bu tarım arazilerinin yaklaşık 40 milyon hissedarı bulunmakta, işletme başına ise 13,3 hissedar düşmektedir. Bununla birlikte, tarım arazisi parsellerinin

%50'den fazlasının yasal olarak yolu bulunmamakta, mevcut tarla içi yollar kalitesiz ve sulamanın yapıldığı parsellerin %50'sinin ise sulama kanallarına doğrudan erişimleri bulunmamaktadır. Buradaki bulgulardan Türkiye'deki tarım arazisi parsel sayısının 2001 tarım sayımı sonrası dönemde yaklaşık 2,6 kat arttığı anlaşılmaktadır.

Tarım işletmelerinde arazilerinin parçalanmasını önlemek ve parçalanmış arazilerin toplulaştırılması, işletmelerin ekonomik performanslarının ve refahlarının artırılması açısından büyük önem arz etmektedir. Arazi toplulaştırması, dağınık şekilde bulunan işletmelere ait tarım arazilerinin gerekli altyapılarının da yapılarak yeniden tek parça olarak işletmelere dağıtılması olarak tanımlanmaktadır. Arazi toplulaştırması sayesinde; işletmelerin arazi parsel büyüklükleri artmakta, düzenli ve ideal parsel şekilleri oluşturulmakta, her parselin yola cephesinin olması ve sulama şebekesine bağlantıları kurulmakta, sulama oranı artmakta, kamu yatırımlarında tasarruf sağlanmakta, ekilemeyen araziler tarıma kazandırılmakta, modern tarım teknikleri uygulanabilmekte, zaman, yakıt ve iş gücünden tasarruf sağlanmakta, tapu ve kadastro kayıtları yenilenebilmekte, zirai mücadele ve gübreleme kolaylaşmakta ve çiftçilerin masraflarının azalması ve gelirlerinin artması sağlanmaktadır (TOB, 2024). Türkiye'de arazi toplulaştırma çalışmaları, ilk kez 1961 yılında kapatılan TOPRAKSU Genel Müdürlüğü tarafından Konya İli Çumra İlçesinin Karkın Köyü'nde başlatılmış ve 1961-2002 döneminde 450.000 ha'lık bir arazi toplulaştırma faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Buna karşın, 2003-2017 döneminde 5.650.00 ha arazide toplulaştırma yapılmıştır (Türker, 2020). Türkiye'de arazi toplulaştırma çalışması yapılmaya uygun 14,3 milyon hektarlık bir arazi bulunmakta olup, 2023 yılsonuna kadar toplulaştırılan arazinin 8,5 milyon hektara ulaştırılması öngörülmüştür (TOB, 2024). İşletme başına düşen 11 parça arazinin toplulaştırma yoluyla 3-4 parçaya düşürülmesi amaçlanmaktadır.

4. Tarım Arazilerinin Parçalanmasını Önlemeye Yönelik Mevzuat

Tarım işletmeleri ve arazilerinin yapısı, tarihsel geçmiş, mevcut yapı ve uygulamalardan etkilenmektedir. Şelçuklu Devletleri zamanında tarım arazilerinin kullanımı İkta Sistemine, Osmanlı Devleti'nde ise Tımar Sistemine dayanan arazi tasarruf uygulamaları söz konusu olmuştur. Onyedinci Yüzyıla kadar devam eden bu sistemde toprağın yönetimi memur ve askerlere bırakılmıştır. Her üç devlet döneminde toprağın çıplak mülkiyeti devlete aitti (Özçelik, 2014). Büyük Şelçuklu Devletinde büyük parçalar halinde dağıtılan arazilerden büyük maddi imkanlar elde edenlerin bağımsız beylikler kurmaları nedeniyle tarım arazileri Anadolu Şelçukluları ve Osmanlı devleti döneminde küçük parseller halinde dağıtılmıştır.

Tanzimat döneminde toprakların önemli bir kısmı özelleştirilmiştir. Medeni kanunla birlikte, miras yasası bu özel iyeliğin parçalanmasını da beraberinde getirmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası yeni kurulan Türk devleti, kuruluşundan itibaren toprak meselesi ile ilgilenmesine rağmen bu konu doğrudan gündeme gelmemiştir. Osmanlıdan devralınan tarımsal yapı, kırsal kesimde yaşayan ve tarımla uğraşan nüfusun fazla olmasının da etkisiyle Cumhuriyet Türkiye’sinde tarım arazilerinin mülkiyetinin şahıslara geçmesiyle tarım işletmeleri genellikle küçük ölçekli ve çok parçalı bir yapıya bürünmüşlerdir.

Türkiye’de tarım arazilerinin korunması ve parçalanmasının önlenmesi konusundaki mevzuatın çerçevesini Çizelge 5’te belirtilen 1982 Anayasası, Medeni Kanun, ilgili kanunlar ve yönetmelikler belirlemektedir. Türkiye’de 1945 yılında çıkartılan 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu kapsamında; topraksız çiftçinin kalmaması, toprak ağalığı ve beyliğinin son bulması ve özellikle kullanılmayan tarım arazilerinin tarıma tekrar kazandırılması öngörülmüştür (Resmi Gazete, 1945). Türkiye’de 1973 yılında çıkartılan 1757 Sayılı Toprak ve Tarım Reformu Yasasıyla âtıl tarım arazilerinin üretime kazandırılması öngörülmüştür (Resmi Gazete, 1973).

Tarım arazilerinin parçalanarak küçülmesinin önüne geçmek amacıyla 2005 yılında 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununu yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2005). Bu Kanunun getirdiği en önemli yenilik, yeter büyüklükteki tarımsal arazi parsel büyüklüğünü tanımlamasıdır. Yeter büyüklükteki tarımsal arazi parsel büyüklüğü; *“tarımsal faaliyetin ekonomik olarak yapılabildiği en küçük büyüklüğe sahip ve daha fazla küçülmemesi gereken parseller”* olarak ifade edilmiştir. Bu Kanun kapsamında mirasa konu olan tarım arazilerinin devri esas olup, ihtiyaçlı veya ekonomik açıdan bu araziye bağımlı ehil mirasçılar lehine pozitif ayrımcılık yapılmıştır. Yapılacak devir işlemlerinde ehil mirasçı, hak kaybına uğrayan diğer mirasçılara arazinin tarımsal gelir düzeyi üzerinden ödeme yapılması ve 20 yıl içinde tarım dışı kullanımdan dolayı meydana gelecek değer artışında ayrıca ödeme yapılması hükmü getirilmiştir (Yıldız ve ark. 2018). Bu Kanunun da hedeflerine yeterince ulaşamadığından yürürlükten kaldırılmıştır.

Türkiye’de tarım arazilerinin düzenlenmesi ve korunmasına dair yasal düzenlemeleri içeren kanunlar, günümüze kadar birçok değişime uğramış, ancak yapılan en kapsamlı değişim 15.05.2014 tarihinde 5403 Sayılı Kanun’u değiştiren 6537 Sayılı Kanuni düzenlemedir. Söz konusu Kanun, 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu’nda da değişiklikler getirmiş, tarım arazilerinin parçalanmasının önlenmesi amaçlanarak, satışlar ile ilgili kısıtlamalar ve miras devirlerinde düzenlemeler yapılmıştır. Kanunun 8. Maddesinin k fıkrasının tarımsal arazi edindirme iş ve işlemleri başlığı altında tarım arazilerinin

piyasasını düzenlenmesi amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığı'na birtakım yetkiler verilmiştir (Resmi Gazete, 2014).

Çizelge 5. Türkiye’de tarım arazilerinin korunması/parçalanmasını önlemeye yönelik mevzuat

Mevzuat düzeyi	Mevzuat ismi
Anayasa	1982 Anayasası
Kanunlar	743/1926 Sayılı Medeni Kanun 3083/1984 Sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu 4721/2001 Sayılı Medeni Kanun 5403/2005 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu 5578/2007 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 6537/2014 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun
Yönetmelik	4721/2001 Sayılı Medeni Kanun ve 441 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Tarım İşletmelerinin Yeterli Tarımsal Varlığa Sahip Olup Olmadığına Dair Yönetmeliği 5403/2005 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu Uygulama Yönetmeliği 6537/2014 Sayılı Kanun ile ilgili Tarımsal Arazilerin Mülkiyetinin Devrine İlişkin Yönetmelik 5403/2005 Sayılı Kanun ile İlgili Tarımsal Arazi Edindirme İş ve İşlemleri Hakkında Yönetmelik

Kaynak: İkinci ve Sayılı, 2010. Sayın ve ark., 2017; Akkaya Aslan ve Küçük, 2020.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1982 tarihli Anayasasının 44. ve 45. Maddesi devlete; “*toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri almak, değişik tarım bölgeleri ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini tespit etmek, dağıtılan toprakların bölünemez, miras hükümleri dışında başkalarına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçuları tarafından işletilmesi, bu şartların kaybı halinde dağıtılan toprağın Devletçe geri alınmasına ilişkin esasları kanunla düzenleme*” görevi vermiştir (Resmi Gazete, 1982).

Mirasla ilgili toprak ve tarımsal işletme konularının ayrıştırılarak ele alındığı 743/1926 Sayılı Medeni Kanun'da daha ağırlıklı olarak toprak kavramı üzerinde durulmuştur. Medeni Kanununun 597-602 maddelerinde; tarımsal işletmelerin mirasla paylaşılmasında tarım işletmelerinin paylaşım dışı bırakılması, bir kişiye özgülmenin yapılabilmesi için gerekli koşullar

ve diğler mirasçılarının paylarının ödenmesi konuları ele alınmaktadır. Miras bırakılan kalıtta ekonomik bir bütünlük arz eden zirai mallar miras bırakanın altsoyundan veya eşinden ehil görülen mirasçıya tahsis edilir. Mirasçılar arasında anlaşma sağlanamadığı veya birden fazla mirasçının işletmeye talip olması durumunda mahkemeye gidebileceği, mahkemede hâkimin işletmeyi bir tek veya birden çok mirasçıya özgüleyebileceği veya işletmenin satışına karar verebileceği belirtilmektedir. Buna karşın, Medeni Kanun’un öngördüğü eşit paylaşımından dolayı tarımsal işletmelerinin ve arazilerinin parçalanması süregelmiştir (Sayın ve ark. 2017).

Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair 3083/1984 Sayılı Tarım Reformu Kanunu; *“ekonomik üretime imkân vermeyecek şekilde parçalanmış tarım topraklarının gerektiğinde ve imkanlar ölçüsünde genişletilmesi suretiyle de toplulaştırılmasını, tarım arazisinin ailenin geçimini sağlamaya ve aile işgücünü değerlendirmeye yeterli olmayacak derecede parçalanmasını ve küçülmesinin önlenmesini amaçlanmakta, Kanun kapsamında dağıtılan topraklar bölünmez, haczedilemez ve kiraya verilemez, çiftçilikten vazgeçilmesi durumunda toprak uygulayıcı kuruluşa rayiç bedeli karşılığında iade edilebilir”* hükümleri yer almaktadır (Resmi Gazete, 1984).

Tarımsal miras konuları, 4721/2001 Sayılı Türk Medeni Kanun’unun 659-668. Maddelerde düzenlenmiştir. Bu Medeni Kanun’da tarımsal miras hükümlerinde daha açık bir dil kullanılmış, zirai mallar yerine tarım işletmesi kavramı kullanılmıştır. Bununla birlikte, miras kalan kalıtta ekonomik bütünlüğe ve işletmenin yeterli tarımsal varlığa sahip olması vurgulanmış, diğler mirasçılarının paylarının mirasçı alacak senediyle karşılanması öngörülmüştür. Medeni Kanun’da yer alan tarımsal mirasla ilgili düzenlemelerin sektörün ihtiyaçlara cevap verememesi nedeniyle ve tarımsal miras ile ilgili konularda bütünlük sağlanabilmesi amacıyla Medeni Kanun’daki tarımsal taşınmazlarla ilgili düzenlemeler 6537/2014 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu’nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun içine taşınarak yeniden düzenlenmiştir (Sayın ve ark., 2017). Medeni Kanun’daki düzenlemeler mirasçılardan herhangi birinin tarım işletmesinin kendisine özgülenmesini istemesi durumunda uygulanmakta, aksi halde ise ilgili hükümler uygulanmamaktadır (Kılıç 2010).

Tarım İşletmelerinin Yeterli Tarımsal Varlığa Sahip Olup Olmadığının Tespitine Dair Yönetmelikle; *“tarım işletmelerinin ekonomik bütünlüğünün korunması, işletme arazilerinin bölünmesini önleyerek sürdürülebilirliğinin sağlanması ve yapılacak paylaşımlarda işletmelerin yeterli ekonomik varlığa sahip olup-olmadıklarının tespiti amaçlanmıştır. Bu yönetmelikte bölünmez tarımsal parsel büyüklüğü; mutlak tarım arazilerinde ve özel ürün arazilerinde 10 da,*

dikili tarım arazilerinde 5 da, örtü altı tarımı yapılan arazilerde 3 da, marjinal tarım arazilerinde 20 da olup, bu rakamların iki katından küçük parseller bölünmez, büyük parseller bölündüğünde bu rakamlardan küçük parseller oluşturulamaz” hükümlerine yer verilmiştir (Resmi Gazete, 2003).

Medeni Kanun’un tarımsal miras düzenlemelerinin yetersiz kalması ve tarım arazilerinin parçalanmasını önlemek amacıyla 5403/2005 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete 2005a). Bu Kanunla tarım arazileri; mutlak tarım arazisi, özel ürün tarım arazisi, dikili tarım arazisi ve marjinal tarım arazisi şeklinde sınıflandırılmış ve her İlde Valinin başkanlığında Toprak Koruma Kurulları oluşturularak toprakla ilgili tüm faaliyetlerin takibinin yapılması öngörülmektedir. Kanunun uygulama yönetmeliğiyle de; yeter büyüklükteki tarımsal arazi parsel büyüklüğünün tespiti ve toprak koruma kurulunun çalışmalarına ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Yönetmelikte parsel büyüklüklerinin; *“mutlak tarım arazileri ve özel ürün arazilerinde 1 hektar, dikili tarım arazilerinde 0,5 hektar, örtü altı tarımı yapılan arazilerde 0,3 hektar ve marjinal tarım arazilerinde 2 hektardan küçük olmamak kaydı ile tarım makinelerinin arazi bozulmasına neden olmadan verimli çalışmasını mümkün kılacak büyüklükte oluşturularak kullanılması, tarım arazilerinin belirtilen büyüklüklerin altında ifraz edilememesi ve bölünememesi, çay, fındık, zeytin gibi özel iklim ve toprak istekleri olan yerler ile seraların bulunduğu alanlarda, yörenin arazi özellikleri daha küçük parsellerin oluşmasını zorunlu kılıyor ise belirlenen parsel büyüklüklerinden daha küçük parsellerin oluşturulabileceği”* hüküm altına alınmıştır (Resmi Gazete 2005b).

Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkındaki 5578/2007 Sayılı Kanun kapsamında ise; *“tarım arazilerinin bölünemez parsel büyüklüğü 10 dekardan 20 dekara çıkarılmış, bölünemez büyüklükteki tarım arazilerinin mirasa konu olmaları ve üzerlerinde ortak mülkiyetin bulunması durumunda ifraz edilemeyeceği, paylarının üçüncü şahıslara satılamayacağı, devredilemeyeceği veya rehnedilemeyeceği”* hükümleri getirilmiştir (Resmi Gazete 2007).

Türkiye’de tarım arazilerinin miras ve satış yoluyla bölünmesi, 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ile Türk Medeni Kanunu’nda değişiklik yapan 6537 Sayılı Kanun TBMM’de kabul edilmiş ve 2014 yılında yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete 2014a). Bu Kanun kapsamında 81 il ve 930 ilçede yeter gelirli tarımsal arazi büyüklükleri belirlenmiş, miras ve satış yoluyla yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüklerinin altında bölünmesinin önlenmesi amaçlanmış, mirasa konu tarım arazilerinde mülkiyet devri zorunlu hale getirilmiş, mirasçılara bir yıl içinde mülkiyetin devri konusunda anlaşma imkanı sağlanmış, mirasçılardan anlaşamamaları halinde, Bakanlığın

tarafına 3 ay süre vermesi sonrasında dava açma ve taşınmazın hangi mirasçıya devredileceği hususunun sulh hakimi tarafından belirlenmesi imkanı sağlanmıştır (Türker, 2020). 6537/2014 Sayılı Kanun’un ile ilgili çıkartılan Tarımsal Arazilerin Mülkiyetine İlişkin Yönetmelik kapsamında; “*tarımsal arazilerin devri, miras yoluyla intikali, değerlendirilmesi, yeter gelimli arazi büyüklüğü, ekonomik bütünlüğü, ehil mirasçıya ait niteliklerin belirlenmesi*” ile ilgili usul ve esaslar ortaya konulmuştur (Resmi Gazete 2014b).

5. Sonuç ve Öneriler

Türkiye’deki tarım işletmeleri sayıca fazla, arazi varlığı yetersiz, tarım arazilerinin çok ve dağınık parsellerden oluşmakta ve çok sayıda maliki bulunmaktadır. Tarım arazilerinin parçalılık sorunun önüne geçilebilmesi, parçalılığa nedeni olan gösterilen farklı etmenler konusunda daha etkin önlemlerin alınması önem arz etmektedir. Tarım arazilerinin parçalanmasının önlenmesine yönelik yapılan yasal düzenlemeler rağmen, parçalanma halen devam etmektedir. Çoklu mülkiyet, Türkiye’nin tarım sektörünün çözümlenmesi gereken en önemli yapısal sorununu oluşturmaktadır. Bu sorunun çözümlenemediği sürece, ne işletmede kalarak tarımsal faaliyetleri gerçekleştirenleri gerçekleştirenlerin arazilerini güvence olarak görerek üretimi sürdürebilmeleri, ne de kırsal kesimden kentlere göç ederek tarım dışı işlerle uğraşanların tarım işletmesi ve arazisiyle bağlarının kesilmesi mümkün olamayacaktır. Bundan dolayı, tarım arazilerinin parçalanmasını önlemeye ve devrine ilişkin mevzuatın etkin bir şekilde uygulanması önem arz etmektedir. Bu uygulamaları destekleyecek gerekli mali kaynakların da bütçeye konularak amaçları doğrultusunda kullanılması gerekli görülmektedir.

Kaynaklar

- Akkaya Aslan, Ő.T., Küçük, M. 2020. Yeni miras kanununun arazi toplulaştırmasına olası etkilerinin incelenmesi üzerine bir araştırma. *Turkish Studies*, 15(1),1-12.
- Alemu, G.T., Ayele, Z.B., Berhanu, A.A. 2017. Effects of land fragmentation on productivity in Northwestern Ethiopia. *Advances in Agriculture*, 1-9, <https://doi.org/10.1155/2017/4509605>
- Ali, Y., Nasrina, M., Salmana, M., Banub. B. 2023. Economic consequences of land fragmentation on farm production: Empirical evidences from Bangladesh. *J. Innov. Agric. Soc. Dev.* 2(1), 22-33.
- Austin, O.C., Ulunma, A.C., Sulaiman, J.. 2012. Exploring the link between land fragmentation and agricultural productivity. *International Journal of Agriculture and Forestry*, 2(1), 30-34.
- Bollari, N. 2013. Does land fragmentation affect land productivity? Empirical evidence from Bulgaria. *Review of Agricultural and Environmental Studies*, 94(3), 273-302.
- Çiçek, A., 1996. Arazi toplulaştırmasının sosyo-ekonomik yararları ve bitkisel üretim değeri üzerine etkisinin fonksiyonel analizi. Türkiye II. Tarım Ekonomisi Kongresi, Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü-Tarım Ekonomisi Derneği, 4-6 Eylül, Adana.
- Demirtaş, E., Sarı, M. 2003. Arazi toplulaştırması, BATEM, Derim, 20(1), 48-58.
- DİE, 1980. 1980 Genel Tarım Sayımı Hanchalkı Anketi Sonuçları. Yayın no: 1028, Ankara.
- DİE, 1994. 1991 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler Araştırma Sonuçları. DİE Yayın no: 1691, Ankara.
- Ekinci, K., Sayılı, M. 2010. Tarım arazilerinin parçalanmasını önlemeye yönelik mevzuat üzerine bir inceleme, GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 27(2), 121-129.
- Frankfurt School, 2022. Türkiye Tarım Sektörünün Rekabet Gücünün Geliştirilmesi İçin Desteklemelerin Haritalanması Projesi-Faz III Proje Sonuç Raporu. Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası, Tarım ve Orman Bakanlığı Ankara.
- Hristov, J. 2009. Assessment of the Impact of High Fragmented Land upon the Productivity and Profitability of the Farms: The case of the Macedonian Vegetable Growers. SLU Department of Economics, Degree Thesis in Business Administration, Uppsala.
- Kanunlar Dergisi, 1339, s. 943-944

- Kılıç, M. 2010. Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde Türk tarım hukuku: mevcut durum, son gelişmeler ve yaklaşımlar. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 9(2), 67-92.
- King, R., Burton, S. 1982. Land Fragmentation: notes on a fragmental rural spatial problem. *Prog. Hum. Geogr.* 6(4), 475-494.
- Kousar, R., M.S.A. Makhdum, Razaullah, A. Saghir, S. Usman and T. Sadaf. 2020. Empirical investigation of impact of land fragmentation on crop productivity in Punjab, Pakistan. *Sarhad Journal of Agriculture*, 36(1): 217-223.
- Latruffe, L. Piet, L. 2014. Does land fragmentation affect farm performance? A case study from Brittany, France. *Agricultural Systems* 129, 68–80.
- Loogaa, J., Jürgensonb, E., Sikkd, K., Matveevc, E., Maasikamäeb, S. 2018. Land fragmentation and other determinants of agricultural farm productivity: The case of Estonia. *Land Use Policy* 79, 285–292.
- Lua, H., Xica, H., Hea, Y., Wua, Z., Zhanga, X. 2018. Assessing the impacts of land fragmentation and plot size on yields and costs: A translog production model and cost function approach. *Agricultural Systems*, 161, 81-88.
- Lerman, Z. 2005. Farm fragmentation and productivity: Evidence from Georgia. No 7137, Discussion Papers, Hebrew University of Jerusalem, Department of Agricultural Economics and Management.
- Manjunathaa, A.V., Anikc, A.R., Speelmand, S., Nuppenaua, E.A. 2013. Impact of land fragmentation, farm size, land ownership and crop diversity on profit and efficiency of irrigated farms in India. *Land Use Policy*, 31, 397– 405.
- Niroula, G.S., Thapa, D.J. /2005. Impacts and causes of land fragmentation and lessons learned from land consolidation in Asia *Land Use Policy*, 22(4), 358-372.
- Obayelu, A.E., Ogunmola, O.O., Oyewole, K.J. 2019. Land fragmentation and its determinants in Nigeria: A case study of smallholder farmers in Ikenne agricultural zone, Ogun State, Nigeria. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 2(52), 147–155.
- Özçelik, A. 2014. Tarım Tarihi ve Deontolojisi. Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri, <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=2380>
- Popov, A. 2017. Assessment of land fragmentation of agricultural enterprises in Ukraine.V. V. Dokuchaev Kharkiv National Agrarian University UDC 332.2.
- Resmi Gazete, 1945. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu. Tarih: 15.06.1945, Sayı: 6032, Ankara.
- Remi Gazete, 1973. Toprak ve Tarım Reformu Yasası. Tarih: 25.06.1973, Sayı: 14599, Ankara.

- Resmi Gazete, 1982. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Tarih: 9/11/1982, Sayı: 17863. Ankara.
- Resmi Gazete, 1984. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, Tarih: 01.12.1984, Sayı: 18592, Ankara.
- Resmi Gazete, 2003. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, Tarih: 26.01.2003, Sayı: 25005, Ankara.
- Resmi Gazete (2005a) Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, Tarih: 19.07.2005, Sayı: 25880, Ankara.
- Resmi Gazete (2005b) Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu Uygulama Yönetmeliği, Tarih: 15.12.2005.
- Resmi Gazete (2007) Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişlik Yapılması Hakkında Kanun, No: 5578 – 2007. 9.02.2007-5578/2 madde.
- Resmi Gazete (2014a) Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişlik Yapılması Hakkında Kanun, No: 6537 –201430/04/2014-6537/1 madde.
- Resmi Gazete (2014b). Tarımsal Arazilerin Mülkiyetinin Devrine İlişkin Yönetmelik. Tarih: 31.12.2014, Sayı: 29222.
- Sayın, C., Altunkaya, M., Taşçıoğlu, Y., Sav, O., Kavasoyđlu, İ. 2017. Türkiye’de toprak parçalanması ve miras hukuku. Mediterranean Agricultural Sciences, 30(3): 213-218.
- TOB, 2024. <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5616/Toplulastirilan-Arazi-Buyuklugunun-2023te-85-Milyon-Hektara-Ulasmasi-He-defleniyor#:~:text=T%C3%BCrkiye'de%20arazi%20toplula%C5%9Ft%C4%B1rma%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1,5%20milyon%20hektara%20ula%C5%9Ft%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1%20planlan%C4%B1yor>
- TÜİK, 2009. Tarım Sayımları. Türkiye İstatistik Kurumu Web Sitesi. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=44&cust_id=13.
- TÜİK, 2016. Tarımsal İşletme Yapı Araştırması. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111&dil=1>,
- Türker, M. 2017. 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu Ge-reği Gayrimenkul Değerleme Sistemi İhtiyacı, Pilot Projeler ve Sistem Önerileri. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Gayrimenkul Değerleme Çalıştay, 27 Şubat-3 Mart, İzmir.
- Türker, M. 2020. Tarım Arazileri Yönetimi: Arazi Yönetimi, Miras ve Arazi Bankacılığı Uygulamaları. Tarım reformu Genel Müdürlüğü, Arazi Bankacılığı Çalıştay, Şubat, Nevşehir.

- Yıldız, O., Uzun, B., Çoruhlu, Y.E. 2018. Tarım arazilerinin miras yoluyla intikali ve sağlar arası işlemlerle devrine ilişkin kısıtlamalar. *TAAD*, 9(33), 95-121.
- Zhou, C.; Zhao, Y.; Long, M.; Li, X. 2024. How does land fragmentation affect agricultural technical efficiency? Based on mediation effects analysis. *Land*, 13, 284. <https://doi.org/10.3390/land13030284>.

Sürdürülebilir Kalkınma Perspektifinden Küresel Gelir Dağılımı Eşitsizliğinde Güncel Eğilimler

Filiz Sanal Çevik¹

Özet

Küresel gelir eşitsizliği değişik ölçütlere bağlı ayrıntılı tanımları olmakla beraber en genel anlamda küresel gelirin büyük çoğunluğunun az sayıda bireyin elinde toplanmasını ifade eder. Sürdürülebilir Kalkınma Hedef 10'un bir bileşeni olan küresel gelir eşitsizliği satın alma gücünün ötesinde daha adil ve barışçı küresel düzenin vazgeçilemez bir unsurudur. 1910-2000 yılları arasında oldukça yüksek seviyede nispeten istikrarlı seyreden küresel gelir eşitsizliği, Çin ve Hindistan başta olmak üzere bazı gelişmekte olan ülkelerde büyüme hızının gelişmiş ülkelerin büyüme hızını aşmasıyla düşme eğilimine girdi. Ancak küresel düzeydeki bu iyileşmeden her ülke ve birey eşit derecede yararlanamadı ve ülke içi eşitsizlikler arttı. Bölgesel çatışmaların yanı sıra ekonomik krizlere, salgınlara, iş gücünün artan mobilitesine, teknolojik gelişme ve dijitalleşmeye bağlı olarak iş gücü talebindeki değişikliklere uyum süreci birey, ülke ve bölge bazında gelir dağılımını farklı ölçülerde etkiledi. Daha adil gelir dağılımı için her ülkenin kendi yapısal özelliklerine göre uygulaması gereken politikalar farklılaşmakla beraber, gelir eşitsizliği bireysel çabalara bırakılmayacak kadar hassas bir konudur. Özellikle gelir seviyesi çok düşük olan Sahraaltı Afrika, Güney ve Güneydoğu Asya için itici güç oluşturması açısından daha fazla küresel çaba zorunludur. Gelir eşitsizliğini azaltmaya yönelik dağıtım sonrası müdahaleler gelirini arttırma imkânı bulamayan savunmasız kesim için elzemdir. Ancak yüksek dış borç ve bütçe açığı başta olmak üzere makroekonomik sorunlarla uğraşan az gelişmiş ülkelerde doğrudan gelir transferi imkânları sınırlıdır, üstelik sürekli gelir transferinin başka eşitsizlikleri de beraberinde getirme olasılığı yüksektir. Dolayısıyla dağıtım sonrası gelir müdahalelerinden ziyade dağıtım öncesi fırsat eşitliğine odaklanmak uzun vadeli kalıcı çözümdür. Yeni yatırım ve istihdam olanakları oluşturmakla beraber her bireyin iş gücü piyasasına eşit şartlarla katılımını sağlamak üzere etnik köken ve aile gelir düzeyinden

1 Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, filizcevik@subu.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-2476-9108

bağımsız olarak eşit eğitim imkânına kavuşturulması sosyal adalet açısından daha makuldür. Özellikle beşerî sermayeye yatırım yapma imkânı bulamayan ailelerin çocukları için eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, teknolojik gelişme ve dijitalleşmeye bağlı olarak yeni iş becerilerinin daha hızlı kazanılmasının zorunlu olduğu günümüzde uzun vadede gelir eşitsizliğinin azaltılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

GİRİŞ

Gelir dağılımıyla ilgili ilk önemli iktisadi düşüncülerden biri olan Fransız fizyokrat François Quesnay, 18.yy'da "Tableau Economique" adlı eserinde ekonomik dolaşımı ve gelirin nasıl oluştuğunu açıklar. Tarım temelli ekonomide toprak sahipleri, çiftçiler ve zanaatkarlar arasındaki ilişkiyi analiz ederek sadece tarımdan elde edilen ürünlerin gerçek yaratıcı değer olduğunu, gelir dağılımının temelini tarımın doğal kaynaklarından elde edilen ürünlerin oluşturduğunu savunur. Toprak sahiplerinin toprağın kullanımı karşılığında elde ettiği rant önemli bir gelir kaynağıdır ve tarıma dayalı bu doğal düzen içinde sınıflar arasında adil bir gelir dağılımı oluşmaktadır.

Klasik iktisadi düşüncenin kurucusu Adam Smith Ulusların Zenginliği adlı eserinde tam rekabet şartları altında gelir dağılımının nasıl şekillendiğini analiz eder. Kendi çıkarlarını maksimize etme amacıyla olan bireylerin genel ekonomik refahı artacağını ve bu sürecin gelir dağılımını iyileştireceğini öne sürer. Adam Smith'e göre serbest piyasa ekonomisinde rekabetin eksik olduğu durumlarda bazı karar birimlerinin daha fazla piyasa gücüne sahip olması gelir eşitsizliğini artırabilir. "Emek Değer Teorisi" ile ünlü David Ricardo mal ve hizmetlerin değerini belirleyen temel unsurun emek olduğunu ve gelir dağılımı üzerinde emeğin önemli bir rol oynadığını vurgular. Ricardo kâr, ücret ve rant arasındaki ilişkileri analiz ederek ekonomik sistemin nasıl işlediğini, gelirin nasıl dağıldığını açıklar. John Stuart Mill gelir dağılımını daha adil hale getirmek için devlet müdahalesini savunur. Mill'e göre devlet sosyal politikalar yoluyla gelir eşitsizliklerini düzeltebilir ve yoksullara yardım edebilir. Thomas Malthus nüfus artışı ile doğal kaynaklar arasındaki dengesizliği temel alarak nüfusun doğal kaynak arzından hızlı artmasının gelir dağılımını ücretler aleyhine bozacağını ileri sürer.

Kapitalizmi eleştiren Karl Marx'ın sermaye konsantrasyonu teorisinde gelir dağılımını anlamada sosyal sınıf dinamikleri, ekonomik güç ve kaynaklara erişimdeki eşitsizlikler önemlidir. Üretim araçlarına sahip olan burjuvazi ile olmayan proletarya arasında sınıf çatışmaları olduğunu ve proletaryanın emeği ile elde edilen değerini adaletsizce dağıtıldığını savunur. Sermaye konsantrasyonu toprak rantı ve finansal sektör ile bağlantılıdır. Toprak sahipleri ve finans kuruluşları ekonomik süreçlerde belirleyici rol

oyunarak gelirin büyük bir kısmını elde eder. Teori emeğin değerinin sermaye birikimine karşı baskılandığını, işçi sınıfının ürettiği değer büyük kısmının sermaye sahipleri tarafından ele geçirilmesinin ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri güçlendirdiğini ileri sürer.

Keynes'e göre toplam talep ekonomik büyüme ve istihdamın temel belirleyicisidir. Ekonomik durgunluk dönemlerinde özel sektör harcamalarındaki azalmayla efektif talep noksanlığı yaşanabileceğini, bunun da istihdam ve gelirden azalma meydana getirebileceğini vurgular. İstihdamı ve gelir dağılımını belirleyen en önemli faktör efektif taleptir. Devlet üretim ve istihdamı artırmak amacıyla kamu harcamalarını artırabilir, vergileri indirebilir veya faiz oranını düşürebilir. Devletin ekonomik daralma dönemlerinde aktif rol üstlenmesi toplam talebin ve gelir dağılımının istikrarını sağlar. Keynes aktif iktisat politikalarının talebi, dolayısıyla istihdamı artırarak gelir dağılımını düzeltebileceğini savunur. Vergi politikaları ve sosyal transferler bireyler arasındaki gelir eşitsizliğini azaltabilir. Progresif vergi sistemi, marjinal tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelirli kesime yapılacak transfer ödemeleri sadece gelir dağılımını düzeltmez, aynı zamanda toplam tüketimi artırarak ekonomik canlanmaya katkı sağlar. Keynes teknolojik gelişmeler ve endüstriyel yapıdaki değişmelerin belirli becerilere sahip bireylerin diğerlerine göre daha avantajlı hâle gelmesine sebep olarak gelir eşitsizliğini artırabileceğine değinir.

1960'lerde insan sermayesi teorisini ortaya atan Gary Becker, bireyleri sadece iş gücü olarak değil, aynı zamanda eğitim, sağlık ve diğer becerileri geliştirme süreçleriyle bir bütün olarak ele alır. Bireylerin eğitim, sağlık, deneyim gibi unsurlara yatırım yaparak kendi sermayelerini ve üretkenliklerini artırmaları daha nitelikli ve daha yüksek ücretli işlere erişmelerini sağlayarak gelir düzeylerini etkiler. Talep edilen becerilere sahip bireyler emek piyasasında daha fazla rekabet avantajına sahiptir ve bu durum gelirlerini artırmalarına imkân sağlar. Emek piyasasındaki esneklik ve bireylerin farklı becerilere sahip olmaları gelir dağılımını şekillendirir. Becker'a göre eğitim politikalarıyla gelir eşitsizliği azaltılabilir. Eğitime erişimin genişletilmesi, bireylerin eğitim düzeylerinin yükseltilmesi gelir farklılıklarını azaltmayı mümkün kılabilir. Becker'ın teorisi bazı yapısal ve sosyal faktörleri ihmal etmesi sebebiyle gelir dağılımını açıklamada yetersiz kaldığı konusunda eleştirilir.

Solow yoksulluğun sadece bireysel yatırımların eksikliğiyle değil, aynı zamanda sosyal ve yapısal nedenlerle açıklanması gerektiğini savunur. Solow'a göre gelir dağılımının açıklanmasında yoksulluk, etnik köken, cinsiyet, eğitim fırsatlarına ve kaynaklarına erişimdeki eşitsizlikler, emek

piyahasında sendikaların rolü, iş güvencesi, emek talebinin sektörel dağılımı gibi yapısal faktörler, bireylerin doğdukları sosyoekonomik sınıflardan kaynaklanan kısıtlamalar yer almalı ve bu sosyal ve yapısal faktörler gelir dağılımının oluşumunda daha detaylı incelenmelidir.

Gelir dağılımını toplumsal sözleşmeler kapsamında açıklayan iktisatçılar gelir eşitsizliğini politik, felsefi ve sosyal boyutlarıyla ele alır. Richard Musgrave kamu politikalarının sosyal adaleti artırmak ve gelir eşitsizliğini azaltmak üzere kullanılabileceğini savunur. Kamu hizmetleri ve eğitime vurgu yapan Musgrave'ce göre eğitim sayesinde bireylerin beceri seviyeleri geliştirilerek gelirleri arttırılabilir, artan oranlı vergiler ve sosyal transfer programlarıyla gelir eşitsizliği azaltılabilir (Musgrave, 1959). Amartya Sen gelir dağılımını sadece gelir eşitliği veya eşitsizliği olarak değil, aynı zamanda farklı yaşam koşulları, eğitim düzeyleri, sağlık hizmetlerine erişim gibi farklı faktörleri dâhil ederek çok boyutlu bir şekilde ele alır. Bireyler için sadece mal ve hizmetlere erişim değil, insan refahını etkileyen her türlü fırsata eşit erişim önemlidir (Sen, 1973). Özgürlük bireylerin kendi yaşamlarını belirleme kapasitesidir ve gelir eşitsizliği bu kapasiteyi sınırlandırabilir. Gelir dağılımında toplum içindeki ayrımcılığın ve dezavantajlı grupların durumunun dikkate alınması sosyal adaletin sağlanması açısından önemlidir. John Rawls "A Theory of Justice" (1979) adlı eserinde adil bir toplum düzeni için bireysel özgürlük ve düşük gelir gruplarına öncelik verme ilkesi üzerine kurulu bir toplumsal sözleşme modeli önerir. Bireylerin kendi pozisyonlarını bilmeden toplum düzenini sağlayacak ilkeleri belirleme sürecinin toplumdaki en dezavantajlı durumda olanlara en fazla faydayı sağlayacağını, çünkü bu şekilde herkesin kendisinin en kötü durumda olabileceğini düşünmesinin mümkün olduğunu savunur. Ekonomik eşitsizlikler ancak bu şekilde belirlenen adil ve eşitlikçi bir toplumsal düzende en kötü durumda olanların hakları korunarak düzeltilebilir.

Robert Nozick "Anarchy, State and Utopia" adlı eserinde bireylerin doğal haklara sahip olduğunu, bu hakları sınırlamamak adına devlet müdahalesinin minimum olması gerektiğini ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin doğal olduğunu vurgular (Nozick, 1974). Devletin görevi bireylerin haklarını korumak ve adaleti sağlamaktır, vergiler gibi zorunlu transferler bireysel haklara zarar verebilir ve sınırlı olmalıdır. Kazanılan gelir çalışmanın ve üretkenliğin bir sonucudur. Mülkiyet haklarına saygı duyulmalı, gelirin adil dağılımı bu haklara zarar vermemelidir. James Buchanan bireylerin gelirinin büyük ölçüde kendi çabaları, becerileri ve kararlarına bağlı olduğunu, gelir eşitsizliğini azaltmak üzere devletin müdahalede bulunmasının gereksiz ve istenmeyen sonuçlara yol açabileceğini ileri sürer. Bu nedenle gelir dağılımını doğrudan düzeltmeye yönelik müdahaleler yerine bireylerin özgürlüğü

sınırlanmadan ve kişisel sorumlulukları azaltılmadan ekonomik fırsatlar artırılmalıdır (Buchanan, 2000). Joseph Stiglitz piyasa ekonomisinin doğal olarak eşit olmadığını ve devlet müdahalesinin gelir dağılımını düzeltmede rol oynayabileceğini savunur. Özellikle eğitim, sağlık, altyapı gibi alanlara yapılacak yatırımların toplumsal eşitsizliği azaltabileceğini belirtir. Gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebileceğini ve sosyal huzursuzluğa neden olabileceğini ifade eder (Stiglitz J. , 2012). Stiglitz küresel gelir eşitsizliği konusuna dikkat çeker, uluslararası ekonomik ilişkilerin ve ticaret politikalarının gelir eşitsizliğini derinleştirebileceğini ve bu konuda küresel çözümlere ihtiyaç olduğunu belirtir (Stiglitz E. J., 2002).

1960 ve 1970'lerde iktisat literatüründe gelir dağılımı konusundaki analiz ve araştırmalar popülerdi. 1980'ler ve 1990'larda devlet müdahalesini sınırlandıran, kaynak dağılımında serbest piyasa ekonomisi güçlerine güvenen Washington Mutabakatı'nın doğuşu ve yayılmasının ardından gelir dağılımına ilgi azaldı (Kanbur, 2020). Piketty ve Saez'in 1980'lerden itibaren ABD'de eşitsizliğin hızla arttığını ifade eden makaleleri (2003), Facunto ve arkadaşlarının hazırladıkları Dünya Eşitsizlik Raporu (2018), küresel düzeyde eşitsizliğin önlenmesinin Sürdürülebilir Kalkınmanın 17 hedefinden biri olarak kabul edilmesi, küresel finansal krizler, Covid-19 salgını, teknoloji ve yapay zekâ konusundaki gelişmeler gelir dağılımına ilgiyi yeniden artırdı. Son yıllarda gelir dağılımı üzerine yapılan araştırmalar;

-gelir ve servet eşitsizliğinin ölçümü, nedenleri, artış eğilimleri, toplum içindeki gelir ve servet farklılıklarının hangi faktörlere bağlı olduğu,

-teknolojik gelişmelerin ve otomasyonun emek piyasası ve gelir dağılımı üzerindeki olası etkileri,

-eğitim düzeyi ile gelir arasındaki ilişki, eğitim politikalarının ve beceri gelişiminin gelir dağılımına etkisi,

-yoksulluk araştırmaları, düşük gelirli bireylerin yaşam şartları, işsizlik ve gelir güvencesi politikaları,

-uluslararası iş gücü göçünün gelir dağılımına etkisi,

-küresel ve bölgesel düzeyde gelir dağılımının seyri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Çalışmada gelir eşitsizliğinin nedenleri ve ölçülmesi, küresel eşitsizlik açısından gelir eşitsizliğinin önemi ele alınmakta daha sonra küresel gelir dağılımındaki güncel eğilimler bireysel araştırmalar, International Monetary Fund (IMF), World Bank, World Inequality Lab, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), United Nations gibi

kuruluşların raporları derlenerek değerlendirilmekte ve politika önerilerinde bulunmaktadır.

1. GELİR EŞİTSİZLİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bireyler, toplumlar ve ülkeler arasında gelir eşitsizliğini şekillendiren, sosyal, politik ve ekonomik boyutta pek çok karmaşık faktör bulunmaktadır. Gelir eşitsizliğine yönelik en fazla öne çıkanlar faktörler şunlardır:

a) Eğitim Seviyesi ve Beceri: Becker bireyin eğitim ve öğretimine yapılan yatırımları işletmenin ekipmana yaptığı yatırımlara benzetir (Becker, 1994). Daha yüksek eğitim düzeyi ile kazanılan beceri ve uzmanlık alanları bireylerin daha yüksek kariyer basamaklarına çıkmasına, yaratıcı düşünme ve karmaşık problemleri çözebilme yeteneğinin gelişmesiyle bilgi ve teknoloji yoğun işlere daha hızlı adaptasyonuna katkı sağlar. Sarıdaş ve Çelik Theil indeksi kullanarak ülkemize ait 2003-2018 dönemi verileriyle yaptıkları çalışmada gelir dağılımındaki eşitsizliğin %86 ile %89 arasında eğitim düzeyi ile açıklandığını göstermişlerdir (Sarıdaş & Çelik, 2022).

b) Cinsiyet: Cinsiyete dayalı ücret farklılıkları cinsiyete bağlı gelir eşitsizliğini açıklamakta önemli bir göstergedir. Ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelere rağmen cinsiyete göre ücret farklılıkları günümüzde devam eden bir sorundur. International Labour Organization (ILO) ülkelere göre neredeyse %0 ile %45 arasında değişmekle beraber dünya genelinde kadınların erkeklerden %20 daha az ücret almaya devam ettiğini tahmin etmektedir (International Labour Organization, 2019). Bu farkta; kadınların yöneticilikte daha az temsili, ücretsiz aile sorumlulukları nedeniyle daha fazla yarı zamanlı çalışmayı tercih etmek zorunda kalmaları, daha yüksek ücretli işlerle ilişkilendirilen bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarında geleneksel olarak erkek istihdamın tercih edilmesi, ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yapılan bazı işlerin daha düşük ücretlendirilmesi önemli unsurlardır (International Labour Organization, 2019).

c) Emek Piyasası Koşulları: Her ülkenin kendine özgü ekonomik, siyasi, kültürel faktör donanımı emek piyasası koşullarını ve gelir dağılımını etkiler. Bir ekonomide emek arz ve talebinin seyri, bunları buluşturan mekanizmaların etkinliği, iş bulma süresi, işsizlik oranı, iş yaratma ve yeni iş oluşturma kapasitesi, kendi işini kurmak isteyenlere verilen destekler, sendikaların gücü ve yaygınlığı, mesleki eğitim süreçleri, ücret belirleme politikaları, iş güvencesi ve çalışma koşulları, işe alım süreçleri istihdamı ve gelir dağılımını etkileyen temel unsurlardır.

d) Aktif İstihdam, Gelir Vergisi ve Transfer Politikaları: Devletin işsizliği azaltmak, ücretleri artırmak üzere uygulamaya soktuğu her türlü

istihdam politikası gelir dağılımını etkiler. Girişimciliğin desteklenmesi, işçi alımlarında bürokrasinin azaltılması, yatırımların ve artan iş gücü istihdamının vergi indirimleriyle ve finansman kolaylıklarıyla teşvik edilmesi, bölgesel istihdam farklılıklarına yönelik politikalar belirlenmesi, ücretsiz mesleki eğitim kursları, yeni iş alanlarının oluşturulması için danışmanlık, teknik ve mali desteklerin verilmesi gelir eşitsizliğini azaltma gücü olan aktif emek piyasası politikalarıdır (Uşen, 2007).

e) Düşük Eğitimli Bireylerin Teknolojik Gelişmelere Ayak Uyduramaması: Teknolojik gelişmeler düşük beceri gerektiren işlerin otomatikleştirilmesine veya daha yüksek beceri gerektiren işlere dönüşmesine, teknolojik gelişmeleri takip edemeyen düşük gelirli kesimlerin daha düşük ücret elde ederek gelir ve servet eşitsizliğindeki uçurumun genişlemesine neden olabilir. Konuyla ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte Robert Wade teknolojik gelişmelerin yüksek katma değerli üretimin geliştirmekte olan ülkelere kaydırılmayıp daha yüksek gelirli batı ülkelerinde gerçekleşmesi durumunda ülkeler arasındaki gelir eşitsizliğini artıracığını savunur (Wade, 2001). Wade'c göre ülkeler arasındaki farklı nüfus artış oranları, emtia fiyatlarının daha yoksul ülkeler aleyhine değişmesi, yüksek borç oranlarına sahip yoksul ülkelerin finansal krizlerden daha çok etkilenmesi gelir eşitsizliğinin diğer önemli nedenlerindedir.

2. GELİR EŞİTSİZLİĞİNİN ÖLÇÜLMESİ: GÖSTERGELER VE ZORLUKLAR

Gelir dağılımı bir ekonomide belirli bir dönemde üretilen gelirin bireyler, toplumsal gruplar ve üretim faktörleri arasındaki bölüşümünü ifade eder. Gelir dağılımı fonksiyonel gelir dağılımı ve kişisel gelir dağılımı olmak üzere iki temel yaklaşımla ele alınabilir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2001). Fonksiyonel gelir dağılımı gelirin sosyoekonomik gruplar arasındaki dağılımı ve üretim faktörlerinin ücret, kâr, faiz ve rant gelirleri hakkında bilgi verir. Kişisel gelir dağılımı gelirin toplumu oluşturan bireyler ve haneler arasındaki dağılımını gösterir ve ekonomik eşitsizliklerin analizinde, yoksulluğun azaltılması amacıyla ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında yol gösterici bir kavramdır.

Gelir eşitsizliğini ölçmek üzere kullanılan başlıca ölçütler şunlardır:

- Lorenz Eğrisi: Gelir dağılımını görselleştiren bir grafikdir. X eksenı boyunca kümülatif nüfus yüzdesi, Y eksenı boyunca kümülatif gelir payları gösterilir. Tam eşitlik durumunu gösteren 45^0 doğrusundan uzaklaşmak gelir dağılımı eşitsizliği olarak yorumlanır.

- Gini Katsayısı: En yaygın kullanılan gelir eşitsizliği ölçüsüdür. 0 ve 1 arasında değer alır, tüm bireylerin aynı gelire sahip oldukları tam eşitlik durumunda 0, bir bireyin tüm gelire sahip olduğu tam eşitsizlik durumunda 1 değerini alır.
- Palma İndeksi: Bir ülkedeki en zengin %10'luk nüfus ile en yoksul %40'luk nüfus arasındaki gelir eşitsizliğinin derecesini ölçer. En zengin %10'un milli gelirden aldığı payın toplam milli gelire oranı ile en yoksul %40'luk kesimin milli gelirden aldığı payın toplam milli gelire oranı karşılaştırılır. İndeks değerinin yükselmesi gelir eşitsizliğinin artması, bire yaklaşması ise azalması anlamına gelir.
- Theil İndeksi: Geniş bir perspektif sunarak genel gelir eşitsizliği yanında farklı sosyo-ekonomik gruplar, coğrafi bölgeler gibi belirli alt gruplar arasındaki gelir eşitsizliğini ölçmek için kullanılabilir.
- Pareto İndeksi: Pareto Prensibi olarak adlandırılan, gelirin büyük bir kısmının birkaç kişi veya kuruluş tarafından kontrol edildiği fikrine dayanan indeks, genel gelir dağılımını inceleyerek gelirin büyük bir kısmının nüfusun küçük bir kısmı tarafından kontrol edilmediğini ölçer. Ekonomik gücün ve kaynakların nasıl dağıldığının analizinde araç olabilir.
- Atkinson İndeksi: Gelir eşitsizliğini ölçerken sosyal tercihleri temsil eden bir parametre içerir. Ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesi, kaynakların dağılımı, eğitim, sağlık gibi konularda toplumun tercihlerine daha fazla uyum sağlamaya çalışan indekstir. Duyarlılık parametresinin sıfır olması tüm eşitsizliklere eşit tepki verildiğini, yani tüm birey veya gruplara eşit derecede önem verildiğini gösterir, parametre büyüdükçe üst gelir gruplarındaki eşitsizliğe duyarlılık artar (Atkinson, 1970).
- At Risk of Poverty Rate: Genellikle Avrupa Birliği ve Eurostat tarafından kullanılır, bir ülkede veya toplumdaki yoksulluğu ölçmek için kullanılan bir sosyal gösterge olarak kabul edilir. Belirli bir gelir eşiği altında yaşayan bireylerin oranını gösteren indeks özellikle yoksullukla mücadele ve sosyal yardım programlarının etkinliğini değerlendirmede tercih edilebilir.
- Generalized Entropy İndeksi: Farklı gelir düzeylerindeki bireyler veya gruplar arasındaki gelir eşitsizliğini ölçmek için kullanılır. Hem düşük hem yüksek gelir gruplarını içeren değerlendirmeler yapılabilmesine imkân sağlar. İndeks bir parametrik ayar içerir ve bu parametre ölçülen eşitsizlik türüne göre değişir, böylece farklı eşitsizlik yapılarına uyarlanabilir.

İndekslerin her biri gelir dağılımının farklı yönlerini analiz etmek ve farklı yönlerini vurgulamak için kullanılabilir. Hangi ölçütün kullanılacağı araştırmanın amacına ve incelenen gelir dağılımının özelliklerine bağlıdır.

Çalışmada nispeten yaygın kullanımı ve verilerin elde edilebilirliği açısından Gini katsayısı ve Palma indeksi kullanılmaktadır. Küresel eşitsizliğin değerlendirilmesinde; tüm hanelerin gelir-harcama anketlerine katılmaması nedeniyle yerel verilerdeki boşluklar, ulusal anketlerin mevcut olmadığı yıllarda kullanılan tahmin yöntemleri, ulusal gelirlerin ortak bir para birimine dönüştürülmesi ve satın alma gücündeki farklılıkların düzenlenmesi, bazı ülkelerde verilerinin eksik veya farklı yöntemlerle ölçülmesi kesin olmayan durumlara ve bunları telafi etmenin farklı yollarına neden olur. Ancak bu kesin olmayan durumlar ve farklı telafi yolları küresel eşitsizliğin seyrine dair tahminleri çalışmanın amacına göre yüzde iki veya yüzde beş puan farkla da olsa açıklamakta yeterlidir (Bourguignon, 2016).

3. KÜRESEL EŞİTSİZLİK KAVRAMI: TANIMI VE ÖNEMİ

Küresel eşitsizlik dünya genelinde bireyler, toplumlar veya ülkeler arasındaki gelir, servet, fırsat ve yaşam standartları arasındaki büyük uçurumu ifade eder (Piketty, 2014). 20. yüzyılın sonlarından itibaren ulusal ekonomilerin birbirine daha fazla entegre olması, çok uluslu şirketlerin güçlenmesi, ulaşım ve haberleşmedeki teknolojik yenilikler ekonomik küreselleşmeye hız kazandırdı. Ancak bu süreç bazı ülkeleri daha avantajlı hâle getirirken bazı ülkeler için yeni zorluklar doğurdu. Bölgesel çatışmalar, finansal krizler, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler neticesinde bazı sektörlerde beceri ve eğitim seviyesi düşük olanlar için dijital bir bölünme üreten otomasyon gelir ve servet dağılımını yeniden şekillendirdi.

Ekonomik, sosyal ve çevresel boyutta dünya genelinde yoksulluğu azaltmak, eşitliklerini düzeltmek, yenilikçi yaklaşımları ve teknolojik gelişmeleri teşvik etmek, küresel zorluklarla mücadele etmek, sürdürülebilir kalkınma konusunda küresel bir anlayış ve iş birliği oluşturmak üzere 2015'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri küresel bir eylem planı olarak kabul edildi. 2030'a kadar sürdürülebilir kalkınma için temel bir çerçeve oluşturmayı amaçlayan 17 hedeften onuncusu "Eşitsizlikleri Azaltmak" tır. Bu hedef kapsamında 2030'a kadar;

-nüfusun en düşük gelire sahip tabandaki %40'lık kesimin ulusal gelirden aldığı payın sürekli artması ve bu artışın sürdürülebilir olması,

-yaş, cinsiyet, engellilik, ırk, etnik köken, din başta olmak üzere hiçbir ekonomik ve sosyal statüye bakılmaksızın her bireyin potansiyelini tam

olarak gösterebilmesi için güçlendirilmesi, sosyal, ekonomik ve siyasi süreçlere katılımının desteklenmesi,

-ayrımcılığa dayalı yasa, politika ve uygulamaların kaldırılması, her bireye eşit fırsatlar sağlanarak eşitsizliklerin azaltılması,

-eşitliği daha çok sağlamaya yönelik maliye, ücret ve sosyal koruma politikalarının benimsenmesi,

-küresel finansal kurumların ve piyasaların daha etkili, güvenilir, hesap verebilir ve şeffaf olacak biçimde düzenlenmesi ve denetlenmesi,

-gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomi ve finans kurumlarındaki karar verme süreçlerinde temsilinin ve katılımının sağlanması,

-iyi ve planlı göç politikalarıyla yer değiştirmenin sistemli, güvenli, düzenli bir şekilde kolaylaştırılması,

-Dünya Ticaret Örgütü anlaşmaları kapsamında az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere özel ve farklı muamele ilkelerinin uygulanması,

-En Az Gelişmiş Ülkeler, Afrika Ülkeleri, Gelişmekte Olan Küçük Ada Ülkeleri, Karayla Çevrili Gelişmekte Olan Ülkeler başta olmak üzere ihtiyacın en fazla olduğu ülkelere doğrudan yabancı yatırımların ve resmi kalkınma yatırımlarının teşvik edilmesi,

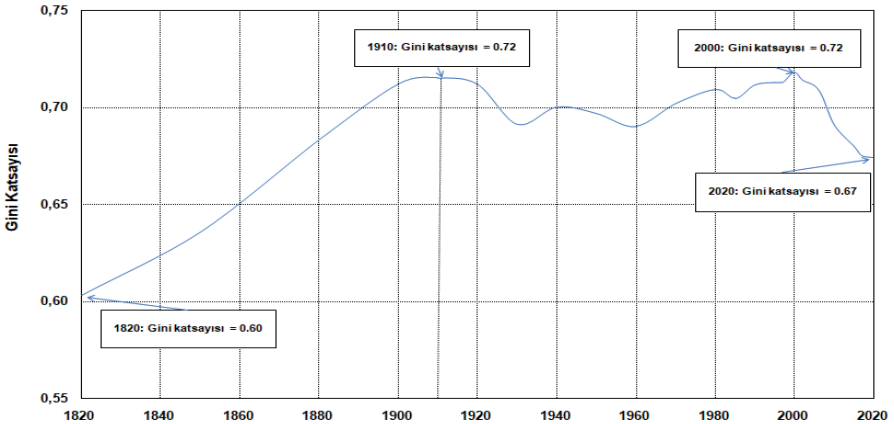
-2030'a kadar göç hareketlerini kolaylaştırmak amacıyla göçmen havale maliyetlerinin azaltılması amaçlanmaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedef 10'un en önemli içeriği kişisel değerlendirmelere ve önceliklere göre değişebilir. Ancak diğer içeriklere katkı sağlayacağı inancıyla kanımızca en önemli içerik gelir eşitsizliklerinin azaltılmasıdır. Nitekim gelir eşitsizliğinin azaltılması daha geniş bir nüfusun eğitim, sağlık ve diğer temel hizmetlere erişimini artırabilir. Daha adil bir ekonomik ortam bireylerin yeteneklerine ve çabalarına dayalı başarı elde etmelerine imkân tanıyarak toplum içindeki fırsat eşitsizliğini azaltabilir, sosyal hareketliliği teşvik edebilir. Daha fazla harcama ve tüketim potansiyeline sahip düşük gelirli grupların gelirinin artması ekonomik büyümeyi ve toplumsal refahı artırabilir. Gelir eşitsizliklerinin azaltılması kaynakların daha adil dağılmasını sağlayarak toplumsal adaletin ve sosyal istikrarın sağlanmasına, farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler arasındaki uçurumların azalmasına katkıda bulunabilir. Çalışmada eşitsizlik kavramı genel ifadeyle değil, küresel eşitsizliğin en önemli bileşeni olan gelir dağılımı eşitsizliği bağlamında ele alınmaktadır.

4. KÜRESEL GELİR EŞİTSİZLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

20. yüzyılın başlarında sanayi devrimi ve sömürgeleştirme süreçlerinin etkisiyle birçok ülkede eşitsizlik hâkimdi. Kırsaldan kente göç, kötü çalışma koşulları ve düşük ücretler, endüstrileşmeyle birlikte bazı sektörlerdeki iş kayıpları, fabrika sahipleri ve yatırımcıların sermaye birikimlerinin daha belirginleşmesi, doğal kaynakların sömürgeci devletlere kayması gelir eşitsizliğini arttıran başlıca nedenlerdi. 2. Dünya Savaşı'nın ardından özellikle gelişmiş ülkelerde refah devleti anlayışı ve sosyal politikaların etkisiyle büyüme ve refahın daha geniş kesimlere yayılması amaçlandı. Savaş sonrası yıkımın ardından gelen toparlanma ve gelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyon sonucu yaşanan yüksek büyüme gelir eşitsizliğinde azalma sağladı. Ancak 1960'lı ve 1970'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranları gelişmiş ülkelerin oldukça altındaydı ve dünya genelinde aşırı yoksul insan sayısı artmaya devam etti. 1960'larda OECD ülkelerinde büyüme hızı gelişmekte olan ülkelerin yaklaşık iki katıydı. 1980'den itibaren gelişmekte olan ülkelerin büyüme hızının gelişmiş ülkelerde yavaşlayan büyüme hızını aşmasıyla küresel nüfus artışına rağmen yoksulluk sınırının altında yaşayan insan sayısı insanlık tarihinde benzeri görülmemiş bir şekilde azalmaya başladı (Dollar, 2005). Fakat günde bir dolardan az gelire yaşayan aşırı yoksul sayısının azalmasına rağmen bu grubun çoğu günlük 2 dolarlık gelir sınırının altında yaşamaya devam etti.

Büyük veri açıkları nedeniyle eşitsizliği küresel düzeyde ölçmek zor olsa da son zamanlarda veri toplama ve derlemeye yönelik gelişmeler sayesinde küresel gelir dağılımının zaman içindeki gelişimi her zamankinden daha net değerlendirilebilmektedir (UNCTAD, 2013).

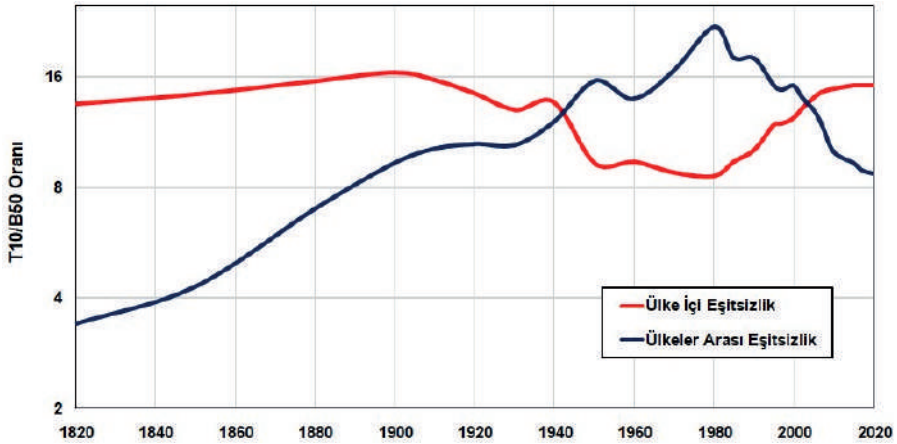

Şekil 1: Küresel Gini Katsayısı (1820-2020)

Kaynak: [wir2022.wid.world/methodology](https://www.wid.world/methodology)

Küresel gelir eşitsizliği 1820'den 1910'a kadar sömürge imparatorluklarının yükselişinin etkisiyle sürekli arttı. Küresel Gini katsayısı 1910'dan 2000'e kadar küçük dalgalanmalarla 0,70 gibi yüksek bir seviye civarında istikrarlı bir seyir izledi. 2000'den itibaren Çin ve Hindistan başta olmak üzere bazı gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yüksek büyüme oranları, sosyal yardım programları ve refah politikaları, eğitim ve teknolojik imkânlarla çrişimdeki gelişmeler, küresel iş gücü piyasalarında artan hareketlilik gibi nedenlerle düşme eğilimine girdi. Şekil 1'de görüldüğü üzere tüm gelir aralığını kapsama avantajına sahip Gini katsayısı 1960'daki 0,69 seviyesinden artarak 1980'de 0,71'e yükselmiş, 2000'deki 0.72 tepe noktasından sonra azalma eğilimine girerek 2020'de 0,67 olarak gerçekleşmiştir.

Ancak küresel eşitsizliğin iki bileşeni olan ülkeler arası ve ülke içi eşitsizlik 1910 ile 2020 arasında ayrı hareket etti; ülke içi eşitsizlikler 1910 ile 1980 arasında düşerken 1980 ile 2020 arasında arttı (Chancel & Piketty, 2021).

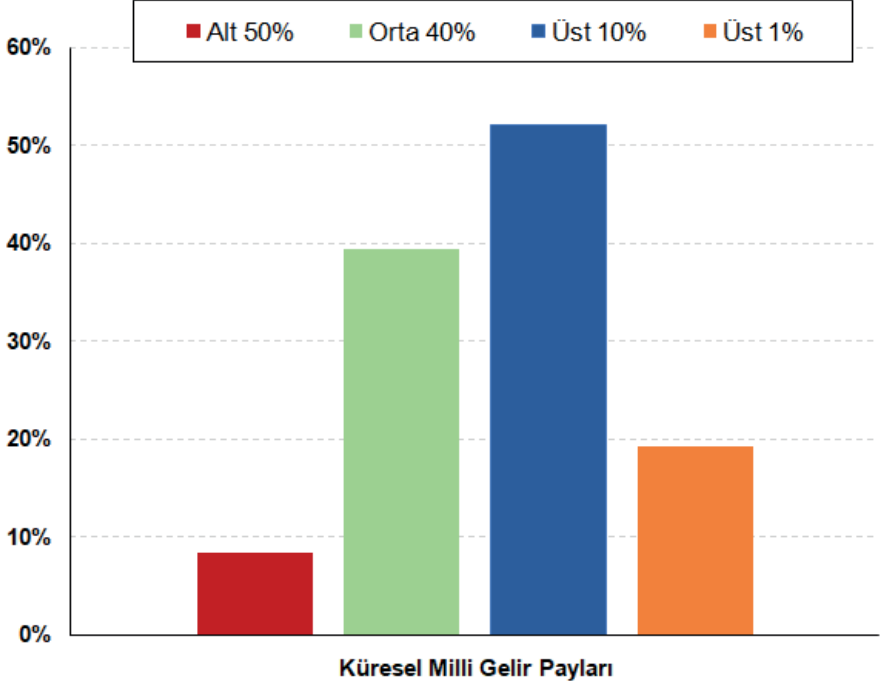

Şekil 2: Ülke İçi ve Ülkeler Arası Eşitsizlik-T10/B50 Oranları (1820-2020)

Kaynak: wir2022.wid.world/methodology

Şekil 2'te ülke içi ve ülkeler arası eşitsizliğin seyri için T10/B50 oranı (en üst gelir grubundaki %10'luk kesimin toplam gelirinin en alt %50'lik kesimin toplam gelirine oranı) kullanılmaktadır. Ülkeler içindeki T10/B50 oranı ülkeler arasındaki eşitsizlik bileşeni iptal edilerek, yani tüm ülkelerin aynı ortalama gelire sahip olduğu varsayılarak hesaplanmıştır (Chancel, Thomas, Saez, & Zucman, 2022). Grafiğe göre ülke içi eşitsizlikler 1820-1910 döneminde artmakta, 1910-1980 döneminde azalmakta, 1980-2020 döneminde yeniden artışa geçmektedir. Ülkeler arası eşitsizliği göstermek üzere ülke içi eşitsizlik bileşeni iptal edilerek, yani herhangi bir ülkedeki tüm bireylerin ülke ortalamasıyla aynı gelire sahip olduğu varsayılarak

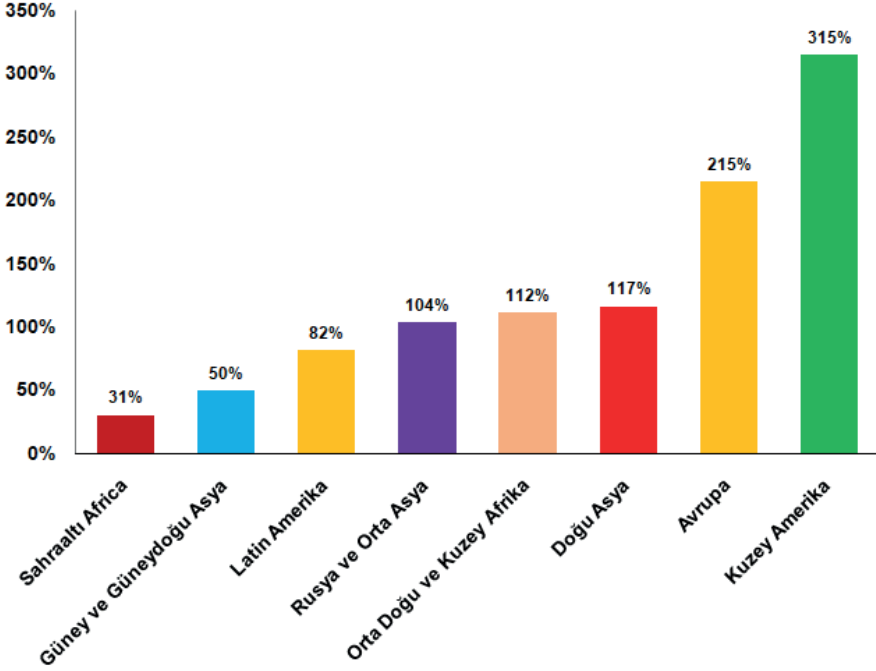
hesaplanan T10/B50 oranı kullanılmaktadır. Grafikte ülke içi ve ülkeler arası eşitsizliklerin farklı seyirler izlediği gözlenmektedir.

Şekil 3: Yetişkin Gelir Gruplarının Küresel Gelir İçindeki Payları

Kaynak: *wir2022.wid.world/methodology*

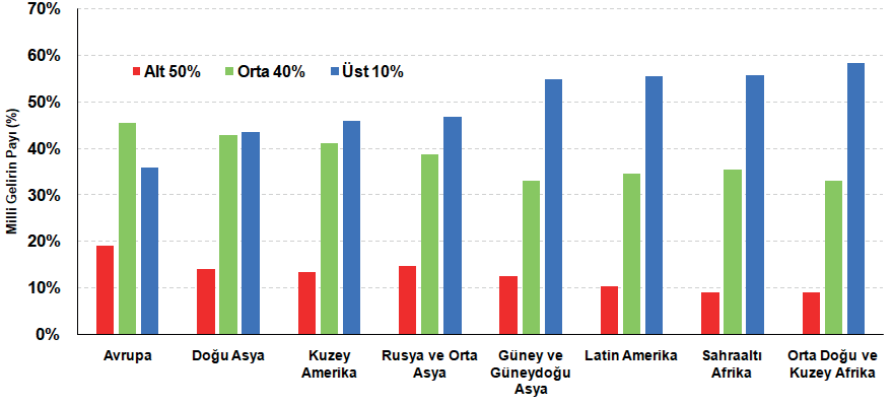
Şekil 3'te çocuklar dâhil edilmediğinde 5,1 milyar kişi olan küresel yetişkin nüfusun en alt gelir grubundaki %50'yi temsil eden 2,5 milyarının satın alma gücü paritesine göre küresel gelir içindeki payı %8,5, orta gelir grubundaki %40'ı temsil eden 2 milyar kişinin payı %39,5, en üstteki %10'u temsil eden 517 kişinin payı %52 ve dünyanın en zengin %1'ini temsil eden 51 milyon kişinin payı %19'dur. Küresel gelir eşit olarak dağılmış olsaydı her gelir grubunun payı nüfustaki payı ile eşit olmalıydı.

Şekil 4: Bölgelere Göre Ortalama Gelir

Kaynak: wir2022.wid.world/methodology

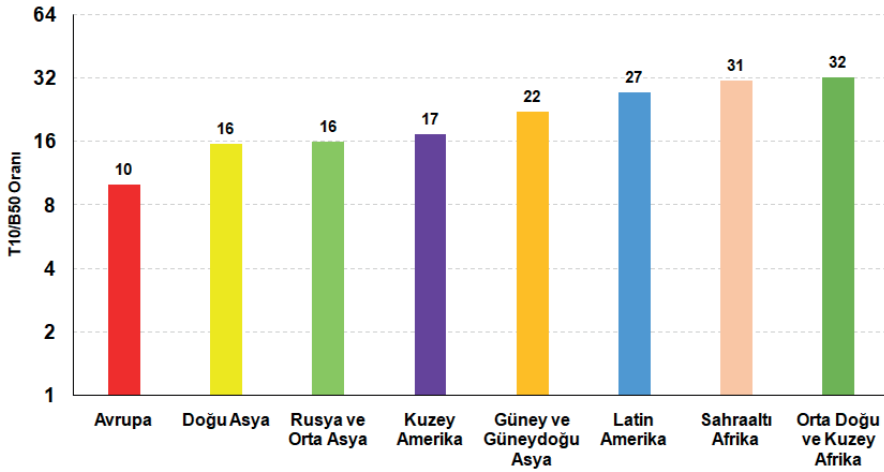
Bireyler arasındaki gelir eşitsizliği kadar her bir ülkenin kendi bireyleri arasındaki ve ülkeler arasındaki eşitsizlik de önemlidir. Ülkeleri tek tek incelemek yerine Şekil 4'te dünya ülkeleri 8 bölgeye ayırarak her bir bölgede ortalama gelirin yıllık 16.700 euro olan küresel ortalama gelirin yüzde kaçı olduğu gösterilmektedir. Latin Amerika (%82), Rusya ve Orta Asya (%104), Orta Doğu ve Kuzey Afrika (%112), Doğu Asya (%117) geneline ortalama gelir küresel ortalamaya yakındır. Avrupa küresel ortalamasının 2, Kuzey Amerika 3 katından fazla kazanmaktadır. En yüksek ortalamaya sahip Kuzey Amerika'da ortalama gelir, en düşük ortalamaya sahip Sahraaltı Afrika'nın yaklaşık 10 katıdır.

Şekil 5: Bölgelere Göre En Alt %50, Orta %40 ve En Üst %10'luk Gelir Gruplarının Milli Gelirdeki Payları

Kaynak: wir2022.wid.world/methodology

Bölgeler arası eşitsizlikte durum iç açıcı olmamakla beraber, Şekil 5'te her bir bölgenin kendi içindeki gelir dağılımına bakıldığında en fazla eşitsizliğin sırasıyla Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Sahraaltı Afrika, Latin Amerika, Güney ve Güney Doğu Asya'da yaşandığı görülmektedir. Gelir grupları arasındaki en büyük eşitsizlik Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da göze çarpmaktadır. Bu bölgede en alttaki %50'lik gelir grubunun milli gelirden aldığı pay %9 iken en üstteki %10'luk gelir grubunun payı %58'dir. Bölgenin bütün olarak geliri dünya ortalamasına yakın olmakla beraber (%117) bölge içi eşitsizlik yüksek seviyededir. Orta gelir grubununun (%45) en üst %10'luk gruptan (%36) daha fazla gelire sahip olduğu tek bölge Avrupa'dır. Kuzey Amerika bölge olarak en yüksek ortalama gelire sahip olmakla beraber (%315) en alt %50'nin payı (%13) oldukça düşüktür. Bu durum yüksek gelir düzeyinin düşük eşitsizlik anlamına gelmediğini göstermektedir.

Şekil 6: T10/B50 Oranları

Kaynak: wir2022.wid.world/methodology

Şekil 6'da her bir bölgenin kendi içindeki ve bölgeler arasındaki eşitsizliği daha net görebilmek için T10/B50 oranı, en üst gelir grubundaki %10'luk kesimin toplam gelirinin en alt %50'lik kesimin toplam gelirine oranı kullanılmıştır. T10/B50 oranının en düşük olduğu bölge Avrupa (10), en yüksek olduğu bölge Orta Doğu ve Kuzey Afrika (32)'dir. Avrupa'da en üst %10'luk gelir grubundaki bireyler en alt %50'lik gelir grubundaki bireylerden 10 kat, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da ise 32 kat daha fazla kazanmaktadır.

Tablo 1: 2019 Referans Yılı İçin Yoksulluk Tahminleri, Eylül 2022 - Mart 2023

Bölge	Anket Kapsamı (%)	2,15 \$ (2017 SAGP)				3,65 \$ (2017 SAGP)				6,85 \$ (2017 SAGP)			
		Yoksulluk Sınırının Altında Yaşayanların Oranı (%)		Yoksulluk Sınırının Altında Yaşayan Kişi Sayısı (Milyon)		Yoksulluk Sınırının Altında Yaşayanların Oranı (%)		Yoksulluk Sınırının Altında Yaşayan Kişi Sayısı (Milyon)		Yoksulluk Sınırının Altında Yaşayanların Oranı (%)		Yoksulluk Sınırının Altında Yaşayan Kişi Sayısı (Milyon)	
		Eylül 2023	Mart 2023	Eylül 2023	Mart 2023	Eylül 2023	Mart 2023	Eylül 2023	Mart 2023	Eylül 2023	Mart 2023	Eylül 2023	Mart 2023
Doğu Asya ve Pasifik	97,4	1,2	1,2	24,6	24,6	7,6	7,6	161,0	161,0	32,1	32,1	676,4	676,4
Avrupa ve Orta Asya	87,4	2,3	2,2	11,2	11,1	6,1	6,1	30,1	30,1	15,0	15,0	74,2	74,3
Latin Amerika ve Karayipler	86,7	4,3	4,3	27,7	27,1	10,6	10,6	67,7	67,7	28,0	28,0	179,4	179,5
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	48,3	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Diğer Yüksek Gelirli	82,3	0,6	0,6	6,6	6,6	0,8	0,8	8,7	8,7	1,3	1,3	14,7	14,7
Güney Asya	96,4	8,6	10,5	160,9	196,3	42,3	43,7	788,0	814,3	82,3	81,8	1532,2	1523,1
Sahraaltı Afrika	62,0	34,9	35,4	391,3	397,4	62,3	62,9	698,2	705,6	86,4	86,9	969,2	974,5
Doğu ve Güney Afrika	41,8	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Batı ve Orta Afrika	91,7	27,3	27,3	123,8	123,9	57,2	57,4	259,7	260,6	85,1	85,5	386,6	388,2
Dünya	85,8	8,5	9,0	659,2	700,6	23,6	24,1	1831,0	1864,9	46,9	46,9	3634,4	3633,1

Kaynak: <https://blogs.worldbank.org/opendata/september-2023-global-poverty-update-world-bank-new-data-poverty-during-pandemic-asia>

Covid-19 salgınının getirdiği sınırlamaların da etkisiyle küresel yoksulluğun en alt sınırındaki düşük ve alt-orta gelir düzeyine sahip ülkelere, özellikle Sahraaltı Afrika ülkelerine yönelik yeterli verinin bulunmaması küresel yoksulluk verilerini 2019 ile sınırlamaktadır. Güncel durumu yansıtmak üzere Dünya Bankası tarafından 2019 referans yılı için Mart 2023 ve Eylül 2023 veri aralığında bölgesel ve küresel yoksulluk tahminlerinde revizyon yapılmıştır. Tahminler, veriler bölge nüfusunun %50'sinden azını kapsadığı için Doğu ve Güney Afrika ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı kapsamamaktadır. Dünya Bankası'nın belirlediği farklı resmi yoksulluk sınırları vardır. Tablo 1'de düşük gelirli ülkeler için 2,15 dolar, düşük-orta gelirli ülkeler için 3.65 dolar, üst-orta gelirli ülkeler için 6,85 dolar olarak belirlenen yoksulluk sınırları kullanılmıştır. Bu rakamlar her bir bölge için temel ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan kişi başı asgari tutarı yansıtmaktadır.

Tablo 1 Güney Asya ve Sahraaltı Afrika hariç yoksulluk tahminlerinin değişmediğini, bu iki bölgede arttığını göstermektedir. Küresel olarak aşırı yoksulluğun %8,5'tan %9'a çıkacağı, 41 milyon daha fazla kişinin aşırı yoksulluk içinde yaşayacağı tahmin edilmektedir.

5. KÜRESEL GELİR EŞİTSİZLİĞİNİN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Küresel gelir eşitsizliğinin standart göstergelerine göre 1820 ila 1910 yılları arasında artan ve ardından 1910 ila 2020 arasında çok yüksek bir seviyede nispeten istikrar kazanan gelir eşitsizliği hem ülkeler arasında hem de her bir ülkenin kendi içinde her zaman çok yüksek seviyededir (Chancel, Thomas, Saez, & Zucman, 2022). 1980'den itibaren ülke içi eşitsizlikler artarken küresel gelir eşitsizliği azalmaya başladı (Solleder & Osakwe, 2023). Bu düşüşte 1981'de çok düşük bir gelir düzeyine sahipken o zamandan bu yana diğer ülkelere göre çok hızlı bir gelir artışı ve yoksulluk azalması yaşayan Çin başta olmak üzere bazı gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yüksek büyüme oranları etkili oldu. Çin dâhil 13 ülkenin 25 yıl boyunca yılda %7'nin üzerinde büyümesi gelişmekte olan ülkelerin gelir düzeyinin gelişmiş ülkelerin gelir düzeyine yaklaşmasını sağladı (Spence, 2011). Ancak hızlı büyüyen ülkeler küresel gelir dağılımında iyileşmeye neden olsa da, yüksek büyüme rakamları her ülke için ulusal gelir dağılımının daha iyiye gittiği anlamına gelmemektedir. Büyümenin yoksulluğun azaltılması üzerindeki etkisi, yoksulluk sınırının gelir dağılımındaki yerine bağlıdır (Santos-Paulino, 2012). Ekonomik büyüme kapsayıcı olmayıp eşitsiz bir şekilde dağılırsa gelir eşitsizliğinin azalmasına katkı sağlamaz. Büyümeyle beraber yoksulların gelirinin ortalama gelirden daha az veya daha fazla artmasına bağlı olarak büyümenin yoksulluğu azaltma etkisi de daha az veya daha fazla olabilir.

Büyük kriz dönemleri dışında genel olarak yoksulluk tarihsel olarak düşmekle beraber 1998 Asya Finansal Krizi bu gidişatı frenledi, ayrıca çatışmaların etkisiyle Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yoksulluk arttı. Covid-19 salgını nedeniyle iş kesintilerini gelir desteği politikalarıyla telafi edemeyen ülkelerde yoksulluğun azalması tersine döndü. Küresel finansal krizler, Covid-19 salgını ve Rusya Ukrayna Savaşı'nın etkisiyle gelişmiş ülkelerin faiz artırımları, gıda ve enerji fiyatlarındaki yükselişler düşük gelir gruplarını daha çok etkileyerek ülke içi dengesizlikleri artırdı (Osakwe & Solleder, 2023).

Küresel faktörler gelir dağılımını etkileyen unsurlar olmakla beraber her ülke özelinde gelir eşitsizliğinin farklı nedenleri olabilmektedir. Ülkeler bazında gelir eşitliğinin belirleyicileri üzerine pek çok çalışma yapılmış, bu çalışmalarda farklı ülkelerde farklı faktörler ön plana çıkmıştır. Osakwe ve Solleder ülkeler arasında ve ülke içindeki gelir eşitsizliğinin nedenlerini anlamak üzere yaptıkları çalışmada Afrika, En Az Gelişmiş Ülkeler ve Denize Kıyısı Olmayan Gelişmekte Olan Ülkeler olmak üzere üç kırılğan ekonomi kategorisinde gelir eşitsizliğine katkıda bulunan birden fazla ve her bölge için farklı belirleyiciler tespit etmişlerdir (Osakwe & Solleder, 2023). Nedenler farklı olabildiğine göre gelir eşitsizliğini önlemek üzere uygulanması gereken ekonomik ve sosyal politikalar da ülkelere özgü olmalıdır. Gelir eşitsizliği kaçınılmaz değildir ve uygun politikalarla azaltılmaya çalışılmalıdır. Sadece ekonomik olarak değil ahlaki açıdan da zorunluluktur. Her bir ülkenin farklılıklarına göre uygulanacak politikalar farklı olmakla beraber özellikle gelişmekte olan ülkelerin tümünü kapsayacak genel bir reçete oluşturulabilir.

Gelir dağılımına yönelik düzenlemeler dağıtım öncesi ve dağıtım sonrası olmak üzere iki ana kategoride toplanabilir. Dağıtım sonrası vergi ve transfer politikalarıyla özellikle gelirini arttırma imkânı olmayan kırılğan kesime destek yapılması zaruridir. Dağıtım sonrası düzenlemelerin şekli ve dozu ise hassas bir konudur. Düzenlemeler serbest piyasa ekonomisinin işlevini bozmayacak seviyede olmalıdır. Aksi durumda beşeri sermayeye yatırım yapanlar aleyhinde ayrı bir eşitsizlik oluşabilir, sermaye kazançlarının aşırı vergilendirilmesi yatırımları azaltabilir.

Dağıtım öncesi planlanan sosyal ve ekonomik politikalar gelir eşitsizliği için uzun vadeli ve kalıcı çözümdür. Gelir eşitsizliği üzerine yapılan çalışmalar yatırım ve istihdamın ülkeler arası ve ülke içi eşitsizliklerin en temel belirleyicisi olduğu konusunda birleşmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler yatırım teşvik politikalarıyla ülke içi yatırımları artırırken doğrudan yabancı yatırımları çekecek düzenlemeler yapmalıdır. Ancak sermaye birikimi çok düşük olan Sahraaltı Afrika ülkeleri gibi

yoksulluğun en yüksek seviyede olduğu ülkeler için daha fazla uluslararası çaba gerekmektedir. Başta Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası olmak üzere uluslararası kuruluşların bu ülkelere yardım ve hibeleri başlangıçtaki itici güç olma açısından önemlidir.

Ülkelerin kapsayıcı ve eşitlikçi sürdürülebilir yüksek büyüme, işsizliğin önlenmesi, dış ticaret dengesinin ve fiyat istikrarının sağlanmasına yönelik makroekonomik politikaları gelir eşitsizliğinin kendiliğinden azalmasına katkı sağlar. Dış ticaret açığı yüksek olan ülkelerde yurt dışından döviz akışı sağlamak için yükseltelen faiz oranları sadece yatırımları ve yeni istihdam olanaklarını kısıtlamakla kalmayıp gelir dağılımını sermaye kazançları lehine bozmaktadır. Enflasyonun düşürülüp fiyat istikrarının sağlanması gelirini fiyat artışları karşısında hemen artıramayan sabit gelirli olanların satın alma gücündeki düşüşleri engelleyebilir. Dolayısıyla sağlam ve güçlü bir ekonomi gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltmaya katkı sağlar, ancak yeterli değildir. Yukarıda Şekil 5 ve Şekil 6'da görüldüğü üzere ABD'de gelir seviyesi yüksek olmasına rağmen gelir grupları arasındaki uçurum oldukça fazladır. Bu noktada özellikle dağıtım öncesi fırsat eşitliği politikalarıyla sosyal ve ekonomik müdahale gereklidir.

Maliye politikaları dağıtım sonrasında ziyade dağıtım öncesine odaklanarak özellikle düşük gelir seviyeli ailelerin çocuklarının iş gücü piyasasına girmeden önce bu piyasanın koşullarına adil katılımlarını sağlamak üzere beslenme, eğitim, sağlık ve sosyal koruma gibi alanlara yönelmelidir. Ne yazık ki 21.yy'da hâlâ yeterli ve sağlıklı beslenemeyen çocuklarımız vardır. Bu çocukların beşeri sermayelerini geliştirerek yüksek ücretli işlerde çalışmalarını beklemek hayalin ötesine geçmeyecektir. Düşük eğitim düzeyi bireylerin iş gücü piyasasıyla bağlarını zayıflatır, güvencesiz istihdama ve düşük kazançlara yol açabilir. Bu noktada kamu harcamaları çocuklara yönelik özel harcamalarda zengin ve yoksul aileler arasındaki uçurumu kapatıp ebeveyn geçmişi ve bireylerin kontrolü dışındaki fırsat eşitsizlikleri durumlarının etkisini azaltabilir (Amaglobeli & Thevenot, 2022).

Cinsiyet farklılığına bağlı gelir eşitsizliğini önlemek üzere aynı işi yapan erkek ve kadınların aynı geliri elde etmesine imkân sağlayacak şeffaf ücret politikaları benimsenmelidir. Aile içi sorumlulukları nedeniyle iş gücü piyasasına katılamayan kadınlar için esnek çalışma, uzaktan çalışma, ücretsiz ve güvenilir çocuk bakım hizmetleri, aile izinleri gibi destekleyici politikalar hayata geçirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

Genel kabule göre yüksek katma değer üretmek açısından sanayi sektörünün teşviki kalkınma açısından gereklidir. Ancak Osakwe ve Solleder çalışmalarında kırsal nüfus oranının nispeten yüksek olduğu ülkelerde

tarımsal katma değerdeki artışın gelir eşitsizliğini dengelediği sonucuna ulaşmışlardır. Bu bağlamda hem tarımsal hem de endüstriyel kalkınmayı teşvik eden politikaların tarım pahasına endüstrileşmeyi öne çıkaran politikalara tercih edilmesi daha etkili sonuçlar doğuracaktır (Osakwe & Solleder, 2023). Nitekim iklim değişikliği ve bölgesel çatışmalar günümüzde gıda güvenliği açısından tarım sektörünün önemini artırmaktadır.

Kalkınmanın sürükleyici sektörleri 19.yy'da tekstil, 20.yy'da otomotiv iken 21.yy'da yüksek teknolojili dijital sektör ve onun önemli bir bileşimi olan otomasyon olacaktır. Covid-19 salgını aslında var olan otomasyon sürecini daha da hızlandırdı. Geçmişte otomasyonun iş gücü üzerindeki olası olumsuz etkileri emek verimliliğindeki artış ve istihdam fırsatlarını artıran diğer teknolojilerle dengelenmekteydi. Otomasyonun bir sonraki aşaması olan makine öğrenimi ve yapay zekâ hükümetler tarafından insan dostu teknolojilere yönlendirilmezse toplam faktör verimliliğinde az bir artışa ve işletmelerin üretim maliyetlerindeki düşüğe rağmen daha düşük istihdam ve düşük ücretlere sebep olarak yüksek sosyal maliyetler doğurabilir (Acemoğlu, 2021). Yüksek teknolojili dijital dönüşüm iş gücü talebini düşük ve orta düzey becerilerden daha yüksek düzey becerilere kaydırarak daha az kesimin daha fazla kazanmasına, gelirin emekten sermayeye kaymasına yol açabilir (Qureshi, 2023). Bu durum yukarıda bahsedilen dağıtım öncesi fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik kamu politikalarını daha önemli hâle getirmektedir.

Küreselleşmeyle birlikte ticaret ve sermaye akışındaki artışın özellikle az gelişmiş ve düşük gelirli ülkelerde için eşitsizliği ve yoksulluğu nasıl etkileyeceği hâlâ net değildir (Santos-Paulino, 2012). Düşük ücretli, bol vasıfsız işçi donanımına sahip gelişmekte olan ülkeler serbest ticaret sayesinde bu avantajı kullanarak ihracat olanaklarını artırabilir. Ancak yeni teknolojiler üretim ve küresel değer zincirinde sermaye ve beceri yoğunluğunu artırarak bu imkânı sınırlandırabilir. Bu noktada kamu politikaları, iyi işleyen kurumsal yapı ve gelişmelere verilecek tepki önem kazanmaktadır.

SONUÇ

1910–2000 döneminde yüksek seviyede nispeten istikrarlı bir seyir izleyen küresel gelir eşitsizliği Çin ve Hindistan başta olmak üzere bazı gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yüksek büyüme hızı sayesinde 2000'den itibaren düşme eğilimine girdi. Ancak ülke içi eşitsizliklerde aynı olumlu gelişme yaşanmadı, aksine ülke içi gelir eşitsizlikleri arttı. Küresel gelirin bölgeler arasındaki dağılımında da eşitsizlik hâkimdir. Küresel gelirden en az payı Sahraaltı Afrika, en fazla payı Kuzey Amerika almaktadır. Bölge

içi eşitsizliğin en yoğun yaşandığı bölgeler sırasıyla; Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Sahraaltı Afrika, Latin Amerika, Güney ve Güneydoğu Asya'dır.

Gelir eşitsizliğinin sosyal, politik ve çevresel pek çok sebebi vardır. Her ülke için gelir eşitsizliğini azaltmaya yönelik politikalar ülkelerin yapısal özelliklerine göre belirlenmelidir. Fakat literatürde gelir eşitsizliğini azaltma konusunda tüm ülkeler için ortak olmak üzere en çok vurgulanan çözüm önerileri yatırım, yeni istihdam olanaklarının üretilmesi ve eğitiminde fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır. Teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme yeni iş becerilerinin daha hızlı kazanılmasını gerektirerek eğitimin önemini artırmaktadır. Gelir eşitsizliğini azaltmaya yönelik politikalar gelirini artırma imkânı bulunmayan savunmasız kesim dışında başka eşitsizliklere yol açmamak adına dağıtım sonrasında ziyade dağıtım öncesinde yoğunlaşmalı, etnik köken ve aile gelir düzeyinden bağımsız olarak tüm bireyler iş gücü piyasasına eşit şartlarla hazırlanmalıdır.

Her ülkenin gelir eşitsizliğini azaltmak üzere harcaacağı bireysel çabanın ötesinde yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfus oranının en yüksek olduğu Sahraaltı Afrika, Batı ve Orta Afrika, Güney Asya ülkeleri kendi kaderine bırakılmamalı, bu bölgelerde yaşam standartlarının yükselmesi için çok daha fazla uluslararası çaba harcanmalıdır. Gelir dağılımı eşitsizliği satın alma gücünün çok ötesinde anlamlar barındırır. Gelir eşitsizliği küresel eşitsizliğin en önemli bileşenidir ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedef 10'nun diğer unsurlarına ulaşmak için anahtar konumundadır. Sadece daha adil ve sürdürülebilir kalkınma için değil, küresel anlamda barış ve huzur ortamı için de gelir eşitsizliğine yönelik iş birliği artarak devam etmelidir.

Kaynakça

- Acemoğlu, D. (2021, March). The Post-Covid Word. Finance & Development.
- Amaglobeli, D., & Thevenot, C. (2022, March). Tracking inequality on all fronts. Finance & Development.
- Atkinson, A. B. (1970). On the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory*.
- Becker, G. S. (1994). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education* (2 b.). The University of Chicago Press.
- Bourguignon, F. (2016, Ocak/Şubat). Inequality and globalization: How the rich get richer as the poor catch up. *Foreign Affairs*, 95(1).
- Buchanan, J. (2000). *The limits of liberty: Between anarchy and leviathan*. Liberty Fund.
- Chancel, L., & Piketty, T. (2021). Global income inequality, 1820–2020: The persistence and mutation of extreme inequality. *Journal of the European Economic Association*, 19(6).
- Chancel, L., Thomas, P., Saez, E., & Zucman, G. (2022). *World Inequality Report 2022*. World Inequality Lab.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). *Gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele özel ihtisas komisyonu raporu*. Ankara.
- Dollar, D. (2005). Globalization, Poverty, and Inequality since 1980. *Oxford Journals*, 20(2).
- International Labour Organization. (2019). *Women in Business and Management: Understanding*. Genevo: ILO Bureau for Employers' Activities.
- Kanbur, R. (2020). Sustainable development goals and the study of economic inequality. *The Journal of Economic Inequality*.
- Musgrave, R. A. (1959). *The Theory of Public Finance*. New York.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, state and utopia*. Oxford: Blackwell Publisher.
- OPHI & UNDP. (2023). *Unstacking global poverty: Data for high impact action*. United Nations Development Programme and Oxford Poverty and Human Development Initiative.
- Osakwe, P. N., & Solleder, O. (2023, January). Understanding the driver of income inequality within and across countries: Some new evidence. *UNCTAD Working Paper*(2).
- Osakwe, P. N., & Solleder, O. (2023, April). Wealth distribution, income inequality and financial inclusion: A Panel data analysis. *UNCTAD Working Paper*(4).
- Piketty, T. (2014). *Yirmibirinci yüzyılda kapital*. (H. Koçak, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Qureshi, Z. (2023, May 16). February 01, 2024 tarihinde Brookings: <https://www.brookings.edu/articles/rising-inequality-a-major-issue-of-our-time/> adresinden alındı
- Santos-Paulino, A. U. (2012, July). Trade, income distribution and poverty in developing countries: A survey. UNCTAD Discussion Papers(207).
- Sarıdaş, G., & Çelik, K. (2022). Türkiye’de eğitimin gelir dağılımı üzerine etkisinin incelenmesi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(3).
- Sen, A. (1973). On economic inequality. New York: Oxford University Press.
- Solleder, O., & Osakwe, P. N. (2023, January). Understanding the drivers of income inequality within and across countries: Some new evidence. Working Paper(2).
- Spence, M. (2011, July/August). The Impact of globalization on income and employment: The downside of integrating markets. 90(4). Council on Foreign Relations.
- Stiglitz, E. J. (2002). Globalization and its discontents. W.W. Norton & Company.
- Stiglitz, J. (2012). The Price of Inequality: How Today’s Divided Society Endangers Our Future. W.W. Norton & Company.
- UNCTAD. (2013). Growth and poverty eradication : Why addressing inequality matters. Post 2015 Policy Brief Series.
- Uşen, Ş. (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye’de aktif emek piyasası politikaları. Çalışma ve Toplum Dergisi(2).
- Wade, R. H. (2001, Aralık). The rising inequality of world income distribution. Finance and Development, 38(4).

Sosyal Bilimler Alanında Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler-II

Editör:

Prof. Dr. Mustafa Yağbasan